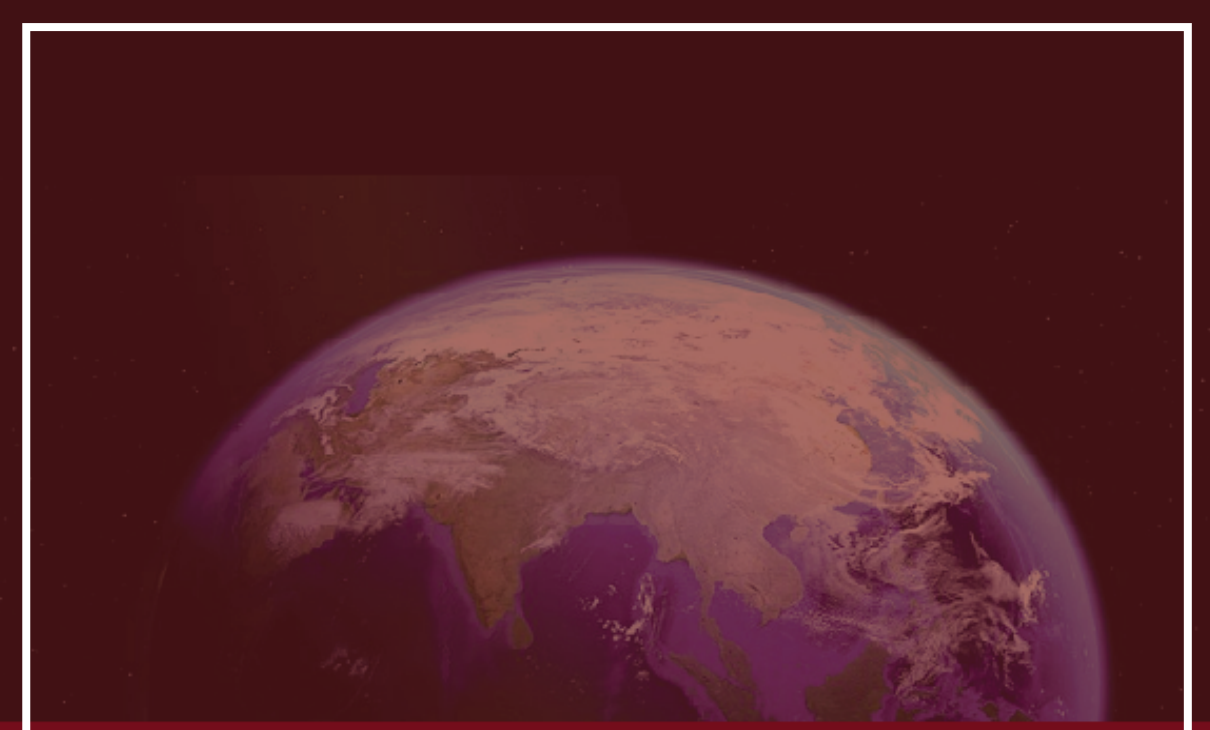

TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇLARI

MÜMİN ESER

İKSAD
Publishing House

TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇLARI

MÜMİN ESER

İKSAD
Publishing House

Copyright © 2021 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic Development and Social
Researches Publications®
(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
TURKEY TR: +90 342 606 06 75
USA: +1 631 685 0 853
E mail: iksadyayinevi@gmail.com
www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.
Iksad Publications – 2021©

ISBN: 978-625-8423-07-5
Cover Design: İbrahim KAYA
December / 2021
Ankara / Turkey

ÖNSÖZ

Borçlanma azgelişmiş ülke ekonomilerinin pek de uzak olmadığı bir kavramdır. Ülke ekonomilerinde olduğu gibi ülkemizde de ekonomik hayatın olmazsa olmazları arasında borçlanma yer almaktadır. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde borçlarla ilk olarak Osmanlı Devletinden kalan borçları ödemek için karşılaşmıştır. İkinci dünya savaşı dönemlerine gelinceye kadar bu borçlar ödenmiştir. Fakat ekonomide kaynak ihtiyacı özellikle 1950'li yıllardan sonra borç sarmalının tekrardan oluşmasına neden olmuştur.

Özellikle çalışma borç kavramından yola çıkarak ülkemiz borçlarının yıllar itibariyle nasıl büyüdüğünü ve içinden çıkılamaz hale geldiğini anlatmaktadır. Yıllar itibariyle verilerle açıklanan dış borçların ödeme yöntemleri ve dış borç sarmalından çıkış için gerekli önerileri bulacaksınız.

Çalışma döneminde her zaman yanımda olan ve katkısını esirgemeyen ve yardımcı olan Özden ÖZTÜRK'e teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ……i
GİRİŞ.....1
BORÇ KAVRAMI, İÇ VE DIŞ BORÇ 3
Borç 3
İç Borçlanma 3
Dış Borçlanma.....4
İç ve Dış borcu birbirinden ayıran kıstaslar 5
BORÇLANMADA TEORİK GÖRÜŞLER 6
Klasik İktisatçılar ve Borçlanma 6
Keynesyen İktisatçılar ve Borçlanma.....8
Neo-Klasik İktisatçılar ve Borçlanma 11
Monetarist(Parasalcı) İktisatçılar ve Borçlanma 13
DIŞ BORÇLANMA ÇEŞİTLERİ.....15
Borçlulara Göre Dış Borçlar.....16
Vadelerine Göre Dış Borçlar.....18
Kullanış Biçimine Göre Dış Borçlar 19
Borcun Kaynağına Göre Dış Borçlar 21
Geri Ödeme Şekline Göre Dış Borçlar.....24
DEVLET BORÇLANMASI, TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLANMA VE GELİŞİMİ.....25
Devlet borçlanması ve Nedenleri 25
OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA DIŞ BORÇLANMANIN GELİŞİMİ.....33
İlk Dış Borçlanma 33
19.Yüzyıldan 1920'ye Dış Borçlar.....39
CUMHURİYET SONRASI DIŞ BORÇLAR 52
1923-1939 Dönemi Dış Borçlar 52
1939-1959 Dönemi Dış Borçlar 58
1960-1980 Dönemi Dış Borçlar 64
1980-1990 Dönemi Dış Borçlar 69
1990-2000 Dönemi Dış Borçlar 76
2001-2020 Dönemi Dış Borçlar 80
TÜRKİYE'DE DEVLET BORÇLARININ BÜYÜKLÜĞÜNÜN SEBEPLERİ 90
Kamu Harcamalarının Artışı 91
Kamu Gelirlerinin Yetersizliği.....92
Kamuda Yapılan Gereksiz Harcamaların Büyüklüğü 93
DIŞ BORÇLARIN EKONOMİK SONUÇLARI 97

Faiz oranlarının yükselmesi ve yatırımların yapılamaması.....97
Enflasyonist Sonuçların Ortaya Çıkması 99
Gelir Azaltıcı ve Gelir Dağılımını Bozucu Etkilerin Ortaya Çıkması.....100
Mali Yapının Bozulması, Bankaların Esas İşlevlerinden Uzaklaşması 104
Kamu Bütçesindeki Açıkların Sürekli Hale Gelmesi.....105
TOPLAM DIŞ BORÇ STOKUNU DEĞERLENDİRİKEN KULLANILAN RASYOLAR 110
Toplam Dış Borç Stoku/GSMH 112
İhracat/Toplam Dış Borç Rasyosu 114
Toplam Dış Borç Servisi/İhracat Rasyosu 115
Toplam Dış Borç Faiz Servisi/İhracat Rasyosu 116
Kişi Başına Toplam Kamu Borcu 117
BORÇLANMANIN ASGARİ DÜZEYLERE İNDİRİLMESİ İÇİN YAPILABİLECEKLER 119
Kamu Gelirlerinin Arttırılması.....120
Kamu Harcamalarının Azaltılması.....121
Konsolidasyon.....123
Monetizasyon 124
Alternatif Borçlanma Araçları.....125
KAYNAKÇA 127

GİRİŞ

Borçlanma kaynaklarınızın yetmediği yerde bir zorunluluk olabileceği gibi bazen de ekonomi politikası aracı olarak da kullanılabilir. Çoğu zaman da ikisinin bir arada kullanıldığı görülmüştür. Bu süreçte dikkat edilmesi gereken husus ise borçlanmanın Gayri Safi Milli Hasılanızın ne kadarını kapsadığıdır. Belli bir düzeyi aşan borçlanma ile ödemede zorlukların baş göstermesi sonucunda ülke ekonomisi zor günlerini yaşayan bir ekonomiye dönüşebilir.

Borçlanma gereğine en çok başvuran ülkeler genelde gelişmekte olan veya geri kalmış ülkelerdir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde birinci olarak Osmanlı Devletinden kalan borçları ödeyebilmek sorun oluşturmuş ve belli bir süre sonra bu borçlar kapatılmıştır. Tam da ekonomi rahata erecek gibi dururken tekrar borç sarmalına girilmiş ve ülke gündemi belli bir süre sonra borç olarak belirlenmiştir.

Dış borçların gün geçtikçe artması ve belli bir süre sonra da ödenemez duruma gelmesi, ülke ekonomisinde GSMH'nın büyük bir bölümünün borç ödemelerinde kullanılmasını getirmiştir. Borç miktarının artması ile birlikte yabancı sermaye bu durumu risk olarak algılayıp ülke ekonomisindeki yatırımlarını azaltma yoluna gitmektedir. Borçlanma arttıkça ekonomik olarak kötü duruma düşmüş olmanızın yanında bir de siyasi olarak borç aldığınız ülkelere karşı zayıf duruma düşmüş olacaksınız. Borçların üretim

ve ihracatla karşılanamaması sonucunda borç ödemelerinde iki yöntem ortaya çıkabilir. Birincisi borcu borçla kapatmak, ikincisi ise merkez Bankası'na baskı yaparak karşılıksız para basmak olabilir. Her iki durumda da bir sarmala girecek olan ülke ekonomisinin borç faizi ödemeleri ve yüksek enflasyonla gibi iki temel sorun ülkenin önündeki uğraşacağı durum olarak karşımıza çıkabilir. Bu durumu sona erdirmenin en önemli yolu olarak borçların sürdürülebilir olarak belli bir seviyeye çekilmesi gerekmektedir. Bunun sonucunda ülke ekonomisinin istikrara kavuşması, borçlarını azaltması ve borçlanmayı temel kaynak görmekten vazgeçmesi gerekmektedir.

Kitabımızın kısımları; borç kavramı, borçlanmada teorik görüşler, dış borçlanma çeşitleri, devlet borçlanması Türkiye'de dış borçlanma gelişimi, Osmanlı imparatorluğunda dış borçlanma gelişimi, Cumhuriyet sonrası dış borçlar, Türkiye'de devlet borçlarının büyüklüğünün sebepleri, dış borçların ekonomik sonuçları, toplam dış borç stokunu değerlendirirken kullanılan rasyolar ve borçlanmanın asgari düzeye indirilmesi için yapılabileceklerden oluşmaktadır.

BORÇ KAVRAMI, İÇ VE DIŞ BORÇ

Borç

Bir tarafın diğerinden ödünç aldığı, genellikle para olan bir şeydir. Borç, birçok kurum ve şahıs tarafından normal şartlar altında karşılayamayacakları büyük alımlar yapmak için kullanılır. Bir borç düzenlemesi, borç alan tarafa, daha sonraki bir tarihte, genellikle faiziyle birlikte geri ödenmesi şartıyla borç para alma izni verir. Borç şahıs ve kurumlar arasında olabileceği gibi bazen de devletler ekonomilerindeki sıkıntıları yok etmek amacıyla borçlanmaya başvurabilmektedir. Borçlar bazen ülke içinden temin edilebileceği gibi, bazen de ülke sınırları dışından diğer ülkelerden veya yabancı finans kurumlarından yapılabilmektedir.

İç Borçlanma

Ülke ekonomilerinin ekonomik kaynak elde etmek amacıyla ülke sınırları içinde bulunan kişi ve kurumlardan bulundukları ülke parası cinsinden borç almalarıdır. Bu tip borçlanmalarda ekonomik nitelik satın alma gücünün el değiştirmesi olarak karşımıza çıkabilmektedir. Özel kesim ile kamu kesimi arasında bir fon akışı ile bu sağlanabilmektedir. İç borçlanma sonucunda ülke ekonomisinin kaynaklarında bir artış veya azalış söz konusu değildir. Kamu bu borçlanma şeklinde kişi ve kurumlara borçlanma şeklini Devlet İç Borçlanma Senetleri(DİBS) olarak belli bir kâğıda bağlı, bono, tahvil veya herhangi bir kâğıda bağlı olmadan borçlanabilmektedir. İç borçlanmanın kısa veya uzun vadeli olabileceği gibi belli bir teminata bağlı olarak veya teminatsız olarak da çeşitlendirilebilir. İç borçlanma sadece ülke içindeki

kaynakları transfer edeceğinden ülke ekonomisine ek bir kaynak yaratması söz konusu değildir. Bu nedenle düşük ve orta gelirli ülkelerde kamu borcu ve borç yönetimi analizleri, geleneksel olarak iç borca daha az odaklanmıştır.

Dış Borçlanma

Dış borç, bir hükümet, şirket veya özel hane halkı tarafından başka bir ülkenin hükümetinden veya özel borç verenlerden ödünç alınan paradır. Dış borç aynı zamanda Dünya Bankası, Asya Kalkınma Bankası (ADB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi uluslararası kuruluşlara olan yükümlülükleri de içerir. Dış borç ülke kaynaklarına ek kaynak sağlamak için kullanılmaktadır. Toplam dış borç, kısa vadeli ve uzun vadeli yükümlülüklerin bir kombinasyonu olabilir. Dış borçlanmada başka bir durum ise ülkelerde dış borç kavramı denildiği zaman kamu dış borcu ile özel kesim dış borcu birlikte anılmaktadır. Bir hükümet veya bir şirket, çeşitli nedenlerle yabancı bir borç verenden borç alabilir. Birincisi, yerel borç piyasaları, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, borçlanma ihtiyaçlarını karşılayacak kadar derin olmayabilir veya yabancı borç verenler daha cazip koşullar sunabilir. Özellikle düşük gelirli ülkeler için, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlardan borç almak, aksi takdirde elde edemeyeceği finansmanı cazip oranlarda ve esnek geri ödeme planlarıyla sağlayabileceğinden önemli bir seçenektir.

İç ve Dış borcu birbirinden ayıran kıstaslar

İç ve dış borç birbirinden ayrılırken ilk olarak bakılan borç verenin hangi uyrukta olduğudur. Ülkeler genellikle kendi ülke içinden borçlanıyorsa iç borç olarak bilinmektedir. Ülkeler diğer ülkelerden borçlanma yoluna gidiyorlarsa bu durumda dış borç olarak bilinir. Bir başka kıstas ise ülkelerin borcu sağladığı piyasanın hangi uyrukta olduğudur. Ülke kendi milli piyasasından borç alma durumuna gitmesi iç borç olarak adlandırılırken, yabancı piyasalardan alınan borçlarda dış borç olarak adlandırılmaktadır. Ülkeler her zaman bütçe denkliğini savunurken bir türlü oluşmayan bu durum sonucunda yani kamu harcamalarının kamu gelirlerinden çok fazla çıkması nedeniyle genellikle borçlanma yoluna gitmektedirler. Ülkelerin iç veya dış borçlanmalarının en önemli etkisi ülke ekonomisinin üzerinedir. Ülke ekonomisi yönünden bakıldığında iç borcun ülke ekonomisinin milli gelirine hemen hemen hiç etkisi olmamakta ya da dolaylı yönden az miktarda olabilmektedir. Oysa dış borçlanma ülke ekonomisi üzerinde milli geliri arttırıcı bir etki yapabilmektedir. Fakat bu artış borcun vadesi gelip ödeme yapılması ile birlikte ters yönde milli gelirde azalışa dönüşebilmektedir. İç borçlanmanın son dönemlerde istisnaları olsa da genellikle milli para ile ödendiği bilinmektedir. Oya dış borçlar genellikle borç alınan ülke parası yada konvertibl olan paralarla ödenmektedir. Yabancı para ile ödemede kur değişimleri artış yönünde olursa ülke ekonomisine çok büyük zararlara uğrayabilmektedir. Dış ödemeler dengesi borç alan ülke açısından çok fazla bozulabilmektedir. Ülke ekonomisine ek kaynak

getirmesi yönünden değerlendirilen borçlar sürdürülebilirlikten çıkması durumunda ülkeleri borç aldıkları ülkelere bağımlı hale getirebilmektedir.

BORÇLANMADA TEORİK GÖRÜŞLER

Klasik İktisatçılar ve Borçlanma

Adam Smith tarafından kaleme alınan Ulusların Zenginliği adlı eser klasik iktisadın başlangıcı olarak adlandırılabilir. Adam Smith Ulusların Zenginliği adlı kitabında ülkeleri değerlendirirken bir kısmının neden zengin olduklarını, diğer bir kısmının neden fakir olduklarını araştırmış ve bu konuda değerlendirmelerde bulunmuştur. Klasik iktisat terimin bugünkü anlamıyla kullanımı klasik modele en ciddi eleştiri yapan John Maynard Keynes tarafından oluşturulmuştur. Klasik iktisatçılar denince akla gelen isimlerin başında Adam Smith, J.B. Say, D. Ricardo, J.S. Mill ve diğerleri sayılabilir.

Klasik iktisatçılar kendi dönemlerinden önce hakim olan Merkantilizm düşüncesine karşı bir görüş oluşturmuşlardır. Merkantilist düşünceye göre her şeyin temelinde yatan değerli madenlerdi. Değerli madenlerin ne kadarına sahip oldukları ülkelerin zenginliklerini belirmekteydi. Bu nedenle ülke zenginliğinin artabilmesi için devlet müdahalesi zorunlu bir durumdur. Bu düşünce ekolüne karşı çıkan klasik iktisatçılara göre ise ekonomi sürekli olarak tam istihdam durumundaydı. Klasik iktisatçılardan Adam Smith'e göre ulusların zenginliği reel faktörlere bağlıydı. Reel faktörler denince akla ekonominin

büyümesi, tam istihdam ve teknolojideki hızlı ilerlemeler gelmeliydi. Reel faktörlerin etkisiyle ekonomi hızla zenginleşecekti. Merkantilist düşüncenin iddia ettiği gibi para her şeyin belirleyicisi değildi. Mal ve hizmetlerin değişimini sağlayan bir değişim aracıydı. Klasik iktisatçılara göre her arz kendi talebini yaratacaktır. Bu nedenledir ki ekonomide paranın çok fazla bir önemi olmayacaktır.

Bu yönüyle klasik iktisatçılar için önemli olan piyasanın kendiliğinden dengeye gelmesidir. Bu nedenle ekonomide denk bütçe kavramı önemlidir. Kamu gelirlerini düzenli toplayıp harcamalarını bu gelirlerden yapmalıdır. Özellikle klasik iktisatçılar bu yönüyle ekonominin borçlanmaya ihtiyaç duymayacağını savunmaktadırlar. Borçlanmayı yalnızca ülke ekonomisinin karşılaşabileceği doğal afetler ve savaş gibi dönemlerde kabul edeceklerini belirtmişlerdir. Bu dönemde bile yapılacak borçlanmanın en asgari olması gerektiğini söylemektedirler. Klasik iktisatçılar devletin yalnızca eğitim, sağlık, savunma ve adalet gibi işlerle uğraşması gerektiğini diğer işlere karışmaması gerektiğini belirtmektedirler. Devlet bu nedenle hiçbir zaman borçlanmamalıdır. Borçlanma klasik iktisatçılara göre devletin gelirleri olan vergilerin önceden kullanılması demektir. Bu gelirleri önceden kullanmak ülkenin geleceğini ipotek altına almak demektir. Klasik iktisatçılar ülke ekonomisinin bir işletme ekonomisi düşünülmesi gerektiğini bu yönüyle kamu ekonomisi de bir işletme ekonomisidir denilmektedir. İşletmelerin yabancı kaynak kullanımı yapmalarının nedeni üretimi artırmaktır. Kamu

da yabancı kaynak kullanacaksa bu kaynakları üretim artışında kullanmalıdır. Üretim artışında kullanılmayan yabancı kaynaklar yani borçlar kamuya ekstradan anapara ve faiz ödeme yükü getirecektir. Borç ödeme zamanında anapara ve faiz olarak ödenen bu borçlar ülke gelirlerinde bir azalmaya neden olacaktır. Borçlanma nedeniyle ülke ekonomisi dışa bağımlı ekonomi haline dönüşecektir. Kamunun borçlanmayı alışkanlık haline getirmesi durumunda tasarruf sahipleri yatırım yapma yerine kolay ve risksiz yönden para kazanma amacıyla devlete borç verme yolunu seçeceklerdir. Bu durumda ülke ekonomisinde yatırımlar oldukça azalacaktır. Dış borçlanma sonucunda anapara ve faiz ödemelerinde sıkıntı çekmemek için kamu geliri olan vergilerin arttırılması yönüne gidilecektir. Vergilerdeki bu artış nedeniyle gelir dağılımı olumsuz etkilenecektir. Kamu gelirleri ile de borçlar kapatılmazsa ülke ekonomisinde kötü bir durum olan fazladan para basma yönüne gidilecektir. Para arzında ortaya çıkan bu artış nedeniyle ülke ekonomisinde enflasyonist baskı oluşacaktır. Saydığımız nedenlerle klasik iktisatçılar ülke ekonomisinde kamunun borçlanmaması gerektiğini savunmaktadırlar. Borçlanma nedeniyle ortaya çıkacak kamu açıklarının kapatılabilmesi için vergi gelirlerinin yatırım alnından alınıp verimsiz alanlarda kullanılmasına neden olacaktır.

Keynesyen İktisatçılar ve Borçlanma

Klasik iktisatçıların “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler”, “her arz kendi talebini yaratır” ve “piyasada görünmeyen bir el var, o daima ekonomiyi tam istihdamda tutar” görüşleri 1929 dünya

ekonomik bunalımının ortaya çıkması ile en büyük eleştirisini yaşamıştır. Ekonomik bunalımın sonrasında klasik teoriye en büyük eleştiriyi John Maynard Keynes 1936 yılında yayınlanan **"istihdam, faiz ve paranın genel teorisi"** adlı kitabında yapmıştır. Klasiklerin her arz kendi talebini yaratır iddiasının aksine Keynes ekonomiye talep yönünden bakılması gerektiğini belirtmiştir. Klasiklerin iddia ettiği gibi ekonomi kendiliğinden tam istihdama ulaşmasının mümkün olmayacağını belirten Keynes, toplam harcamalar ve toplam talep eğrileriyle ekonomiyi yorumlama yolunu seçmiştir. Keynes klasik iktisatçıların görüşlerini eleştirerek şu varsayımlarda bulunmuştur.

- Ekonomi sürekli olarak tam istihdam düzeyinde olmadığını savunan Keynes, tam istihdam denge düzeyinden sapmalar olabileceğini belirtmiş ve bu nedenle devletin düzenleyici tedbirler alması gerektiğini savunmuştur.

- Her arz kendi talebini yaratır iddiası 1929 dünya ekonomik bunalımının talep yetersizliğinden kaynaklanması nedeniyle ekonomik yaşama uygun olmadı ortaya çıkmıştır.

- Klasik iktisatçıların iddia ettiği tasarruf ve yatımları faiz oranının belirlediği görüşüne karşı çıkan Keynes, tasarrufların faizin bir fonksiyonu olmadığını, gelirin fonksiyonu olduğu görüşünü ortaya atmıştır.

- Klasik iktisatçıların belirttiği paranın ekonomide belirleyici olmadığı görüşünü reddeden Keynes, insanların para

aldanımına uğrayabileceklerini söylemiştir. Fiyatlar genel düzeyindeki yükselmenin, insanların gelirlerindeki yükselmeyi ortadan kaldırdığını belirtmiştir. Para miktarındaki artış ile fiyatlar genel düzeyindeki artış birbirini karşılarsa, bu durumda reel gelirlerde bir artış olmaz yalnızca nominal gelirlerde bir artış meydana gelir.

- Fiyat ve ücretler klasik iktisatçıların iddia ettiği gibi tam esnek değildir. Fiyat ve ücretler yukarı yönlü esnek olmasına rağmen, aşağı yönlü esnek değildir. Arz edenler ve sendikalar aşağı yönlü esnekliği kabul etmedikleri için sürekli engelleme yoluna giderler.

Keynesyen iktisatçılar klasik iktisatçıların aksine denk bütçenin ülke ekonomisi içinde bir zorunluluk olmadığını belirterek borçlanmayı bir denge unsuru olarak kullanabileceklerini belirtmişlerdir. Klasik iktisatçıların borçlanmanın ülke ekonomisindeki gelecek dönemlere ait gelirlerin ipotek altına alınması iddiasına keynesyen iktisatçılar karşı çıkarak borçlanmanın ülke ekonomisinde dengenin sağlanmasında bir unsur olarak kullanılabileceğini belirtmişlerdir. Keynesten iktisatçıların borçlanma ile ilgili en önemli iddiası kamunun borçlanma yolu ile ülke ekonomisinde gerçekleştiremediği yatımları gerçekleştirme çansının olabileceğidir. Bu yönüyle boçlanma gelecek nesil gelirleri ipotek altına almak değil aksine bir gelir unsurudur. Kamu özellikle ekonomide ortaya çıkan durgunluk dönemlerinde borçlanmaya başvurarak toplam talebi arttırma

yoluna giderek ekonomiye canlılık kazandırabilir. Alınan borçların MG üzerinde artırıcı yönde etkisi olacağını belirten keynesyen iktisatçılar MG ortaya çıkan artışlar sayesinde ülke borçlarının anapara ve faiz ödemelerini daha kolay yapabilecektir. Ödemelerin kolay yapılması nedeniyle ek vergilendirmeye gitmek veya vergi oranlarını arttırmak zorunda kalmayacaktır. Borçlanmanın MG artışı yaratığı sürece bir riski yoktur. Keynesyen iktisatçılar tek sorun olarak ülke ekonomisinde ortaya çıkan bütçe açıklarının sürekli hale dönüşmesi ve bu açıkların borçlanma ile finanse edilmesi durumunda anapara ve faiz ödemelerinin altından kamu ekonomisinin kalkamayacağını belirtmişlerdir.

Neo-Klasik İktisatçılar ve Borçlanma

Neo-Klasik teori 1929 yılında ortaya çıkan dünya ekonomik bunalımına kadar ekonomide etkinliğini sürdüren bir teori olarak ortaya çıkmaktadır. Neo-klasikler sonsuz olan insan ihtiyaçlarını kıt kaynaklarla karşılama olan ekonomi tanımından yola çıkarak birey davranışları üzerine kurulan bir teoridir. Bireylerin tüketim yapma konusunda davranışlarının olması onları tüketici olarak tanımlarken, eğer bireylerin üretim yapma konusunda davranışları varsa onları üretici olarak tanımlanmaktadır. Bireylerin tüketim yapma konusunda davranışları olması durumunda mal ve hizmetlerin insan ihtiyaçlarını ortadan kaldırma olarak tanımlanan fayda kavramı ortaya çıkmaktadır. Tüketicin amacı yaptığı tüketimlerden faydasını maksimum yapmaktır. Üreticilerin üretim sürecindeki davranışları ise bir işletmenin en büyük amacı olan kar maksimizasyonudur. Tüketicilerin fayda maksimizasyonundan yola çıkarak tüketimlerini

ayarlamaları üreticilere yapacakları üretim konusunda açık bilgi vermektedir. Neo-klasik iktisatçılara göre ekonomide tüketim en önemli etkendir. Tüketime bağlı yapılan üretim ise ikinci önemli etken olarak ortaya çıkmaktadır. Üretimin yapılması sürecinde ortaya çıkan maliyetlerden Neo-klasik iktisatçılar daha çok alternatif maliyetleri göz önüne alırlar. Ürünün satış fiyatının belirlenmesinde alternatif maliyetin tüketicilere yansıtılması temel belirleyicidir. Klasik iktisatçılardan farklı olarak Neo-klasik iktisatçılar piyasa dengesinin sağlanması için kamu ekonomisinin mutlaka olması gerektiğini savunurlar. Neo-klasik iktisatçıları Avusturya Okulu, Lozan okulu, Cambridge okulu ve İsveç okulu etrafına görmek mümkündür. Bu nedenle Neo-klasik iktisatçıların birbirlerinden çok farklı görüşleri bulunmaktadır.

Neo-Klasik iktisat bir anlamda klasik iktisatçıların öne sürdüğü düşünceleri tekrar yorumlayarak ekonomide makroekonomik dengeye ulaşma yolunu aramışlardır. Neo-Klasik iktisatçıların bir başka özelliği ise klasik iktisatçıların çok fazla kullanmadığı matematiği kullanmalarıdır. Neo-Klasik iktisatçılar ülke ekonomisinde sermaye birikimi teşvik etmek için uzun dönem de düşük faiz politikasının etkili olacağını belirtmişlerdir. Ülke ekonomilerinde tüketim harcamalarının önemli olduğu vurgunu yapan Neo-Klasik iktisatçılar aynı zamanda tüketim harcamaları kadar önemli olan yatırım harcamalarına da dikkat çekmişlerdir. Yatırım harcamalarının ekonomi içinde artışı beraberinde ekonomik büyüme artışını getirecektir. Bu nedenle ekonomide uzun vadeli düşük faizli kaynakların tercih edilmesi gerekir. Düşük faizin

kullanılması ile birlikte ekonomik bütçenin fazla vermesi sağlanarak kamunun borç yükü azaltılacaktır. Neo-Klasik iktisatçılar bütçe fazlasını ekonomide oluşan likidite fazlasını çekmek için kullanacaklardır. Neo-Klasik iktisatçılara göre ülke ekonomisinde borçlanma sonucu oluşan faizlerin ödenebilmesi için kamu geliri olan vergilerin arttırılması gerekmektedir. Ekonomide vergi artışları sonucunda tüketim harcamaları kısıtlanmak zorunda kalacaktır. Tüketim harcamalarında meydana gelen azalma sonucunda sermaye birikiminde azalma ortaya çıkacaktır. Neo-Klasik iktisatçılara göre kamuda meydana gelen açıkların kapatılması için kullanılan borçlanma ve vergi artışları aynı sonuca hizmet edecektir. Her iki durumda da özel kesimden kamu kesimine bir kaynak aktarımı yapılmaktadır. Ülke ekonomisinde yatırım yapacak olan özel kesim aktarılan kaynaklar sonucunda yatırımlarını azaltmak zorunda kalacaktır. Yatırımlardaki bu azalma sonucunda sermaye birikiminde ortaya çıkacak azalışlar nedeniyle ülke ekonomisinin geleceği risk altına girecektir.

Monetarist (Parasalcı) İktisatçılar ve Borçlanma

Monetarist(parasalcı) ekonomi Amerika Birleşik Devletlerinde 1970'li yıllarda Milton Friedman'la birlikte ortaya çıkmıştır. Temel olarak serbest piyasa ekonomisine dayanan ve para arzının yönlendirilmesi ile ekonominin iyi olabileceğini savunan görüştür. Bu bakış açıları nedeniyle Keynesyen ekonomiyi çık fazla eleştirmişlerdir. Monetaristlere göre ekonomide ortaya çıkan bütün istikrarsızlıkların temelinde para politikalarının yanlış uygulanması vardır. Para arzında meydana gelecek bir artış sonucunda milli gelir

kısa dönemli olarak artış gösterse de uzun dönem sonucunda milli gelir artışı yerini fiyatlar genel seviyesindeki artışa bırakacaktır. Para arzının iyi kontrol edilmemesi sonucunda ekonomide para miktarında bir azalış meydana gelmesi durumunda ekonomik durgunluğa sebep olacaktır. Ekonomide para miktarında bir artış meydana gelmesi durumunda fiyatlar genel seviyesinde bir yükselme ortaya çıkacaktır. Emeği karşılığında çalışan kişiler ücretlerinde bir azalma meydana geldiğinde şiddetle karşı çıkmaktadırlar oysa fiyatlar genel seviyesinde bir artışın ortaya çıkması sonucunda reel ücretlerindeki azalmaya tepki vermezler. Bu nedenle ekonomide para aldanımı olarak adlandırılan durum ortaya çıkmaktadır.

Parasalcı görüş olarak da bilinen monetaristler alınan borçların genelde ülke ekonomisinde ortaya çıkan kamu açıklarının kapatılmasında kullanıldığını belirtmektedirler. Kamu açıklarını kapatmak için alınan borçların anapara ve faiz ödeme dönemlerinde ortaya çıkan fazla para arzı nedeniyle fiyatlar genel seviyesinde artışlar meydana gelecektir. Bu ülke ekonomisinde enflasyonun tekrardan tehdit unsuru olması demektir. Ortaya çıkan enflasyon nedeniyle ülke ekonomisindeki para politikasının işleyişi bozulacaktır. Bu etkisinin yanında borçlanmanın bir diğer olumsuz etkisi de artan faiz oranları olacaktır. Yüksek faiz oranları ile yapılan borçlanmanın anapara ve faiz ödeme dönemlerinde ortaya çıkan etkiler nedeniyle ekonomide borç yükü gittikçe artacaktır.

DIŞ BORÇLANMA ÇEŞİTLERİ

Borçlanma kamu veya özel sektörün harcamalarında kaynakları yetmediği durumda başvurdukları yöntem olarak söylenebilir. Bu başvuru yöntemi dış ülkelerden olması durumunda bunu dış borç olarak söyleyebiliriz. Özellikle azgelişmiş ülkelerde kamu geliri olarak vergilerin düzenli toplanamaması, siyasi çıkarlar uğruna harcamaların çok fazla arttırılması ve vergi artışlarına başvurmak yerine dış kaynak tercih edilmesi kamunun dış borcunda artışa neden olmaktadır. Azgelişmiş ülkelerde sermaye birikiminin az olması nedeniyle özel sektörde kaynakları yetmediği durumda iç kaynakların vade ve faiz oranları nedeniyle dış kaynakları tercih edebilmektedir. Dış borçlanma çeşitlerini şu şekilde sıralayabiliriz.

Borçlulara Göre Dış Borçlar

-Kamu dış borçları

-Özel sektör dış borçları

Vadelerine Göre Dış Borçlar

-Kısa vadeli dış borçlar

-Orta ve Uzun vadeli dış borçlar

Kullanış Biçimine Göre Dış Borçlar

-Proje ve Program kredileri

-Serbest ve Bağlı krediler

-Borç erteleme ve Refinansman kredileri

Borcun Kaynağına Göre Dış Borçlar

-Ülkeler arası dış borçlar

-Uluslararası finans kuruluşlarından alınan dış borçlar

-Özel kaynaklı dış borçlar

Geri Ödeme Şekline Göre Dış Borçlar

-Dövizle geri ödenen dış borçlar

-Yerli para ile geri ödenen dış borçlar

Borçlulara Göre Dış Borçlar

Borçlulara göre dış borçlar ayrımı yapılırken amaç ülke dışından alınan borcun kim tarafından alındığıdır. Borcu alıp geri ödemekle yükümlü kamu ise kamu dış borçları, borcu alıp geri ödemekle yükümlü özel sektör ise özel sektör dış borçları olarak adlandırılmaktadır.

-Kamu dış borçları

Kamu kesimi bütçe açıkları verdiğinde, harcamaları çok arttığında veya kalkınma için finansmana ihtiyaç duyduğunda dış borca başvurabilmektedir. Kamu dış borçları kısa vadeli borçlarını erteleyerek uzun vadeli borca çevirme olarak bilinen konsolide borçlar, yurt dışından hazinenin sağladığı dış borçlar, Merkez

Bankasının sağladığı dış borçlar ve kamu kuruluşlarının kendi adlarına hazine garantili sağladığı dış borçlar olarak sıralanabilir. Uluslararası finans kuruluşlarından olan dünya bankası kamu borcu ayrımını yaparken kamunun ödeme garantisi verdiği borçlar olarak belirtmiştir. Burada önemle değinilmesi gereken konsolide borçlardır. Daha önce açıkladığımız gibi kısa vadeli borcun yerine uzun vadeli borcun getirilmesi şeklinde olan konsolide borçlarda önemli bir ayrıntı kur farkından doğan borçlardır. Ülke ekonomisinde çok fazla yaşanan devalüasyonlar nedeniyle Merkez Bankasının aktif pasifinde hazine adına bulunan altın ve dövizlerin kur değişikliği nedeniyle ortaya çıkan farklar hazineye ait bulunmaktadır. Bu dönemde önemli olan ülke ekonomisinde uygulanan kur politikasının ne olduğudur. Eğer ülke ekonomisinde sabit kur sistemi uygulanıyorsa risk çok büyük olurken, günlük piyasa koşullarına göre oluşan dalgalı kurda büyük oranlı devalüasyonlar yerine günlük kur ayarlamaları ile risk daha düşük olmaktadır.

-Özel sektör dış borçları

Özel sektör harcamaları çok arttığında, yeni yatırım yapmak istediğinde veya düşük faizli finansmana ihtiyaç duyduğunda dış borca başvurabilmektedir. Özel sektörün dış borçları incelenirken ülke içinde faaliyet gösteren özel kesimin ya da ülke içindeki finans kurumlarının dış ülkelerde faaliyet gösteren finans kurumlarından, uluslararası finans kurumlarından veya dış ülkelerdeki büyük şirketlerden aldıkları borçlar olarak söyleyebiliriz. Özel kesim dış

borçları vadeleri bakımından daha çok kısa vadeli borçlar olup yurt içi yatırımlarında kullanmak için aldıkları borçlardır. Özel kesim dış borçlarının özelliği, alındıkları dönem itibariyle ülke MG içinde bir artış yaratmasıdır. Ancak bu dış borçların anapara ve faiz ödeme dönemlerinde ülke MG içinde bir azalış meydana gelmektedir.

Vadelerine Göre Dış Borçlar

Dış borçların geri ödeme sürelerini gösteren vadelerine göre dış borçlar ayrımı; kısa vadeli dış borçlar ve orta ve uzun vadeli dış borçlar şeklindedir. Yabancı kaynak olan borç bulma sürecinde üç şeyin önemi büyüktür. Bunlar alınacak borcun miktarı, vadesi ve faizidir. Miktar alınacak borç ile gösterilirken, faiz alınacak borcun miktarı oranında paranın zaman değeri olarak gösterilmekte ve vade ise alınacak borcun alınma günü ile anapara ve faiz olarak geri ödenme günü arasında kalan süre diye belirtilebilir.

-Kısa vadeli dış borçlar

Kamu kesiminin vadesi ve faiz oranı nedeniyle çok fazla başvurmadığı kısa vadeli borçları daha çok özel kesim tercih etmektedir. Özel kesimin yeni yatırımlar yapmak için veya yatırımlarını büyütmek için ülke içi faiz oranına göre daha avantajlı olduğu için daha çok başvurduğu kısa vadeli borçlar 1yıl ve daha kısa süreleri kapsamaktadır.

-Orta ve Uzun vadeli dış borçlar

Kamu kesiminin vadesi ve faiz oranı nedeniyle daha çok başvurduğu orta vadeli borçlar 1 yıl ile 5 yıl arasındaki süreleri kapsamaktadır. Yine aynı zamanda kamu kesiminin vadesi ve faiz oranı nedeniyle daha çok başvurduğu uzun vadeli borçlar 5 yıldan uzun süreli borçları kapsamaktadır. Kamu kesiminin genelde uzun vadeli borçları tercih etme nedeni ülke ekonomisinde kaynak olarak kullanma yolu ile ülke kalkınmasına finansman sağlama isteğidir. Kısa vadeli borçlanma yolu ile ülke kalkınmasına katkı sağlamak ve kısa sürede hem borcu ödeyip hem de bunu gerçekleştirmek zordur. Uzun vadeli borçlanma yolu ile hem borcun geri ödemesi süresi uzadığı için kolaylaşırken aldığı borç miktarını da ülke kalkınmasında kullanması daha rahat olacaktır.

Kullanış Biçimine Göre Dış Borçlar

Ülke ekonomisinde alınan dış borç miktarının kullanış biçimine göre yapılan bu ayrımda önemli olan ülke ekonomisindeki finansman ihtiyacıdır. Kullanış biçimine göre dış borçlar proje kredileri, program kredileri, serbest krediler, bağlı krediler, borç erteleme ve refinasman kredileri olarak sıralanabilir.

-Proje ve Program kredileri

Bu krediler iki şeklide proje kredileri ve program kredileri olarak iki kısma ayrılmaktadır. Proje kredileri; kamunun yapmış olduğu kalkınma planları çerçevesinde ortaya çıkan kaynak ihtiyacı için kullanılacak kredilerdir. Bu kredilerin önemli özelliği bir projenin finansmanı için verilmiş olmasıdır.

Program kredileri; hazine müsteşarlığı tarafından ülke ekonomisinin kalkınma planı çerçevesinde kullanılabilecek ve hazine garantisi ile alınan kredilerdir. Proje kredilerinden farkı bir projenin finansmanı ile sınırlandırılmamış olmasıdır.

-Serbest ve Bağlı krediler

Bu tip krediler genellikle azgelişmiş ülkelere sağlanmaktadır. Özellikle dış borç niteliğinde olan bu kredilerin önemli özelliği kredinin nerede kullanılıp kullanılmayacağının belirtilmesidir.

Serbest krediler; krediyi sağlayan ülke tarafından hiçbir şart ileri sürülmeden krediyi alan ülke tarafından fonların istenilen yerlerde kullanılmasına verilen isimdir. Borç veren ülke hiçbir şart ileri sürmeden yalnızca döviz olarak fonu sağlamaktadır.

Bağlı krediler; bu kredilerde durum serbest kredilere göre çok farklı olmaktadır. Krediyi sağlayan ülke tarafından kredinin nerelerde kullanılacağının açıkça belirtilmesidir. Krediyi veren ülke bu kredilerin yalnızca kendi mallarının ithal edilmesi sürecinde kullanılması şartı getirebilir. Bu durumda alınan krediden elde edilen fonlar yalnızca bu malların itihalat sürecinde kullanıldığı ve şarta bağlandığı için bu ismi alır.

-Borç erteleme ve Refinansman kredileri

Bu kredilerin özelliği alınan kredinin ödeme zamanı geldiğinde ödeme gücü bulunmaması ya da daha avantajlı olarak ileri tarihte

ödeme isteğini belirtmesi ile ya süre tanınarak ya da yeni bir kredi vererek kullanılan kredilerdir.

Borç erteleme; vadesi gelen ve ödenmesi gereken bir borcun ödenmemesi durumunda ödemeyi alabilme adına borç veren ülke tarafından borçlu ülkeye yeni bir ödeme planı çıkarılmasına verilen isimdir.

Refinasman kredileri; ülke ekonomilerinde dış ülkelerden alınan krediler o anki koşullara göre alınıp kullanılmaktadır. Ülke ekonomisi daha önce aldığı krediyi daha iyi ve yeni koşullarda kredi alarak kapatabilir. Bir anlamda alacaklı ülke ödenmesi güçleşen bir alacağını tahsil etmek için tekrar finansman anlamına refinansman yöntemi ile yeni bir finansman sağlayarak borçlu ülkeye ödeme kalaylığı sağlayabilmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken eski borcun tamamen bittiği bu yeni alınan kredinin yeni bir borç ve yeni bir ödeme planının olduğudur.

Borcun Kaynağına Göre Dış Borçlar

Ülke ekonomisinde alınan dış borcun kaynağına göre yapılan bu ayrımda önemli olan ülke ekonomisindeki finansman ihtiyacının hangi kaynaktan elde edildiğidir. Borcun kaynağına göre dış borçlar ülkeler arası dış borçlar, uluslararası finans kuruluşlarından alınan dış borçlar ve özel kaynaklı dış borçlar olarak sıralanabilir.

-Ülkeler arası dış borçlar

Ülkeler arası borçlanma gelişmiş ülkeler tarafından azgelişmiş ülkelere resmi ilişkilere dayanarak yapmış oldukları yardımlara verilen isimdir. Genellikle bu şekilde alınan borçlar vadeleri bakımından uzun vadeli ve faiz oranı bakımından düşük faizli borçlardır. Bu borçların bazı durumlarda belli bir dönemi ödemesiz olarak verilebilir. Eğer bu borçlar geri ödemesi olmadan verilirse dış yardım olarak adlandırılır. Özellikle gelişmiş ülkeler azgelişmiş ülkeleri gelişmiş ülke seviyesine çıkarma adı altında bu yardımları çok fazla yaparlar. Fakat yardımların kullanımı belli şartlara bağlıdır. Bu şartları yerine getiren azgelişmiş ülkeler bir anlamda gelişmiş ülkelerin yarı sömürgesi olarak ekonomik hayatlarına devam etmektedirler.

-Uluslararası finans kuruluşlarından alınan dış borçlar

Özellikle azgelişmiş ülkeler bütçelerinde sürekli olarak ortaya çıkan açıkları kapatmak için ek finansmana ihtiyaç duyarlar. Gelişmiş ülkelerde bulunan finans kurumları ellerinde bulunan fonları daha iyi bir şekilde değerlendirmek için azgelişmiş ülkelere finans kaynağı olurlar. Bu finans kurumları azgelişmiş ülkelere fon kaynağı sağlarken bu ülkelere garantör olacak veya aracılık yapacak kurumlardan bilgi alırlar. Özellikle dünya ekonomisinde IMF, Dünya Bankası, OECD, Uluslararası Ödemeler Bankası ve kredi derecelendirme kuruluşları bu konuda aracılık yaparlar. Uluslararası finans kurluşları adı verilen finans kaynaklarının özelliği kuruluş ve sermaye bakımından birden fazla ülkeye ait

olmalarıdır. Bu kuruluşlar genellikle azgelişmiş ülkelere uzun vadeli düşük faizli kalkınma kredileri sağlarlar. Bu kredilerin kullanılmasında bazen borç alan ülke ekonomisinde ortaya çıkan sorunlara göre istikrar programları veya yapısal reformların uygulanması şartı getirilebilmektedir. Bu finans kuruluşlarını;

Uluslararası Para Fonu (IMF)

Dünya Bankası

Uluslararası Finans Kurumu (IFC)

İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)

Avrupa Yatırım Bankası (EIB)

İslami Kalkınma Bankası (IBD)

Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS)

olarak sıralayabiliriz.

-Özel kaynaklı dış borçlar

Azgelişmiş ülke ekonomilerinde finans kaynağı kullanmada ortaya çıkan yüksek faiz ve kısa vade gibi sorunlar nedeniyle özel sektör finans kaynağı olarak dış ülkeleri tercih edebilir. Uluslararası sermaye ellerinde bulunan fonları kendi ülkelerinde düşük getiri elde etmektense bu şekilde finans kaynağı arayan azgelişmiş ülkelere yüksek getiri elde etmek için sunabilir. Bu tip alınan dış

borçlar azgelişmiş ülkelerin ekonomik dengelerinde olumsuz etkiye neden olmaktadır. Bu fonlar;

Ticari banka kredileri

Uluslararası tahvil ihracı

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları

Portföy yatımları

olarak sayabiliriz. Ülke ekonomilerinde bu şekilde alınan dış borçlar toplam dış borç stokunda özel sektör dış borcu olarak yer almaktadır. Ülkenin toplam dış borç stokunda büyük artışlara neden olmaktadır.

Geri Ödeme Şekline Göre Dış Borçlar

Dış borç çeşitlerinde geri ödeme şekline göre dış borçlar olarak yer alan bu ayrım borç alınan miktarın ödenmesinde kullanılan para birimini ifade etmektedir. Ödemelerin yabancı ülke paralarıyla mı yoksa yerli parayla mı ödeneceğinin belirlenmesidir.

-Dövizle geri ödenen dış borçlar

Dövizle geri ödenen dış borçlar; ülkeler arasında alınan dış borçların ödemelerinde kullanılan para biriminin belirlediği borçlardır. Bu borçlar alacaklı ülkenin para birimine göre ödenme şeklinde değil konvertibilitesi çok yüksek olan ve dünya ekonomisine yön veren günümüz itibariyle Dolar ve Euro para birimleri şeklinde ödenmektedir. Bunun gerekçesi alacaklı ülkenin

verdiği dış borcun geri ödenmesinde değerini kaybetmemesidir. Dövizle geri ödemeli dış borcu alan ülke açısından ise büyük risk kendi ülke parasının bu para birimleri karşısında değer kaybetmesidir. Bu durumda aldığı dış borç ülke yerli parası yönünden sürekli artmaktadır. Bu tip alınan borçlar vade bakımından genellikle uzun vadeli tercih edilirken son dönemlerde kısa vadeli olarak da alınabilmektedir.

-Yerli para ile geri ödenen dış borçlar

Ülkeler arası dış borçlanma şeklinde çok fazla tercih edilmeyen yerli para ile ödenen dış borçlanmadır. Borç veren ülkenin kabul etmesi durumunda borcu alan ülke kendi para rimi ile dış borcunu ödeyebilmektedir. Bu tip ödemelerde genel olarak ortaya çıkan risk ödeme yapılan ülke parasının dünya ekonomisinde geçerliliği olan Dolar ve Euro karşısında değer kaybetmesidir. Bu durumda borç veren ülke geri ödeme döneminde verdiği borç miktarının altında bir ödeme ile karşılaşabilmektedir. Yerli parayla geri ödenen dış borçları almak mantıklı ve cazip olurken, yerli parayla geri ödenen dış borçları vermek ülke açısından büyük risk teşkil etmektedir.

DEVLET BORÇLANMASI, TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLANMA VE GELİŞİMİ

Devlet borçlanması ve Nedenleri

Kamu harcamaları sosyal devlet olmanın gereği olarak bütün dünya ülkelerinde yapılmak zorundadır. Ulus devletlerin ortaya çıktığı dönemlerinden beri kamu maliyeleri incelendiğinde kamu harcamalarında artışların yıllar içinde gittikçe arttığı

gözlemlenmiştir. Kamu harcamalarındaki artışın karşılanma şekli genel olarak kamu gelirleriyle olmaktadır. Kamu gelirlerinin birinci sırasında devletin egemenlik gücüne dayanarak aldığı vergilerdir. Bunun yanında resim, harç, kamu mülk geliri ve cezalar kamu geliri olarak söylenebilir. Kamu harcamaları kamu gelirleri ile karşılanabilirse ekonomik anlamda yabancı kaynak olan borçlanmaya ihtiyaç olmayacaktır. Fakat kamu harcamaları kamu gelirlerinden fazla ise kamu ihtiyacı olan kaynağı yabancı kaynak olarak bulma şeklini seçecektir. Kamu harcamaları ve kamu gelirleri birbirini dengelese de bazen olağanüstü ortaya çıkan bir durum sonucunda da kamu yabancı kaynak arama yoluna gidebilmektedir. Kamunun ihtiyacını karşılaması için başvurduğu yabancı kaynaklar bazen ülke içi kaynaklardan olabileceği gibi, bazen de ülke dışı kaynaklara başvurularak belli koşullarda borç alınabilmektedir.

Kamu harcamalarında ülkelerde kaynak olarak kamu gelirleri görülse de genellikle bütçe olarak bakıldığında denk bütçe kavramının ortaya çıkmasının nadiren olduğu bilinmektedir. Kaynak arama yolundaki ülkelerde yönetimde olan hükümetler ekonomik istikrarı, sermaye hareketlerini ve başka bir nedeni düşünerek kaynak arttırma yolunda kamu geliri olan vergilerden daha fazla borçlanmayı tercih edebilmektedirler. Günümüz dünya ekonomilerinde birçok ülke bütçelerindeki boyutu çok büyük olan açıklarla mücadele etmektedirler. Bütçe açıkları ile mücadele etme yöntemi olarak da birçok ülke borçlanmayı seçtiğinden bu ülkelerin borç yüklerinin de günden güne arttığı gözlemlenmektedir.

Kamu ekonomilerinde borçlanmanın nedenleri;

Ortaya çıkan bütçe açıklarının yok edilmesi,

Dış ticaret açığının fazla olması,

Ekonomik dengeleri gözetmek,

Ülke içinde yapılacak büyük yatırımlara kaynak sağlamak,

Kaynak dağılımında etkinliği sağlamak,

Ülke içi tasarrufları belli yatırımlara yönlendirmek,

Para arzını kontrol altına almak,

Borcu borçla kapatmak için finansman sağlamak,

Savunma için gerekli olan finansmanın sağlanması

Aniden ortaya çıkan doğal afet veya savaşlar sonucunda bozulan bütçe denkliğini korumak olarak sayılabilir. Bu harcamalar ve politikalar için devletler borçlanmayı bir araç olarak görebilirler.

Bütçe açıkları borçlanmaya başvurma nedenlerinin başında gelmektedir. Hükümet tarafından hazırlanan bütçeler çeşitli nedenlerle açık verebilmektedirler. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ve ülkemizde bütçe açıklarına neden olanların ilk sırasında kurulan hükümetlerin partizanca davranıp bütçeleri siyasi çıkarlar amacıyla gerçekçi hazırlamamalarıdır. Hükümetler bütçe açığını siyasi bir başarısızlık olarak algılayıp bütçe açıklarını

olduğundan daha küçük rakamlarla ifade etmektedirler. Ortaya çıkan bu durum sonucunda yıllar itibariye bütçe açıkları bir sarmal biçimine dönüşüp ülke ekonomisinde büyük bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bütçe açığını yok etmede kamu gelirlerinin arttırılması her ne kadar bir yöntem olarak görülse de hükümetler genelde bunu tercih etmemektedirler. Bunun nedeni olarak kamu geliri olan vergilerin bu ölçüde yükseltilmesinin mümkün olmaması söylenebilir. Ülke yönetimindeki hükümetler kamu harcamalarında meydana gelen çok fazla artışın kamu gelirleri ile kapatılamaması sonucunda aradaki farkı kapatmak için borçlanma yoluna başvurmaktadırlar. Kamu gelirleri ile kamu harcama dönemleri arasındaki uyumsuzluk özellikle iç borçlanma yapılma nedeni olarak sayılabilir. Kamu gelirlerinin toplanma dönemleri yılın belli dönemlerinde daha fazla yoğunlaşırken, kamu harcamaları yılın her döneminde sürekli yapılmaktadır. Kamu harcamalarındaki bu sürekliliği karşılayabilmek için genelde ülkeler kısa vadeli iç borçlanma yoluna gitmektedirler.

Azgelişmiş ve gelişmiş ülkeleri birbirinden ayıran temel nedenlerin başında, azgelişmiş ülkelerin temel sorunu ekonomik büyüme ve kalkınma olurken, gelişmiş ülkelerin ana sorunu ekonomik dengenin sağlanması ve korunması olarak ortaya çıkmaktadır. Azgelişmiş ülkelerde ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanabilmesi için yatırımların arttırılması gerekmektedir. Bu artışı sağlamak için ise büyük miktarda finansmana ihtiyaç duyulmaktadır. Azgelişmiş ülkelerin yoksul olmasında temel neden olarak görülen yoksulluğun kısır döngüsü (düşük milli gelir düşük

yatırımlara, düşük yatırımlar düşük milli gelire neden olmaktadır) kavramını kırabilmek için bu ülkelerde kaynak sağlamak amacıyla yapılan borçlanmalar ve dış yardımlar vardır. Ülkelerin bu borçlardan ve yardımlardan beklentileri milli gelirde ortaya çıkabilecek bir artış sonucunda borcun ödenmesini kolaylaşması, aynı zamanda büyüme ve kalkınmaya hız kazandırmaktır. Ayrıca bu ülkeler milli geliri arttırmak, gelir dağılımını yeniden düzenlemek, dengeli bölgesel gelişimi sağlamak gibi amaçlarla borçlanmaya başvurabilmektedirler.

Dünya ekonomisi her zaman konjonktür olarak canlanma, yükseliş, durgunluk ve çöküş biçiminde bir dalgalanma yaşamaktadır. Durgunluk ve çöküş dönemlerinde ortaya çıkan ekonomik krizler ülkelerin kaynak ihtiyacını arttırmaktadır. Bu artan kaynak ihtiyacı nedeniyle ülkeler borçlanma yoluna gidebilmektedirler. Ekonomik kriz dönemlerinde arz ve talebe müdahalenin yapılabilmesi için gerekli olan ek kaynağın borçlanma yolu elde edilmesi yolu tercih edilebilir. Ekonomik kriz dönemlerinde özellikle azgelişmiş ülkeler dünya ekonomisinde söz sahibi olan finans kurumlarına borç almak için başvurabilirler. Başvurular özellikle IMF ve diğer finans kurumlarının değerlendirmeleri sonucunda karara bağlanır.

Ülke ekonomilerinde dış satım(ihracat) çok önemli yere sahiptir. Ekonomide yapılan dış alımı(ithalat) dış satım ile karşılamak ülke ekonomisinde dış ticaretin dengesi olarak bilinmektedir. Özellikle dış satım, dış alımı karşılayamazsa dış ticaret dengesi açık verecektir. Bunun nedeni olarak azgelişmiş ülkelerde ekonomi

içinde önemli yere sahip olan tarım ürünlerinin fiyat esnekliğinin düşük olması hasılatın az olmasına neden olmaktadır. Hasılatın az olması nedeniyle ülke ihtiyaçlarını dış alım yolu ile karşılamak zorunda kalmaktadır. Dış alımın artması sonucunda dış satım bu miktarda arttırılamadığı için ortaya bir açık çıkmakta ve bu açığı kapatmak mümkün olmamaktadır. Azgelişmiş ülkelere göre avantajlı konumda olan gelişmiş ülkeler azgelişmiş ülkelerden yaptıkları alımlara çeşitli sınırlamamalar getirmektedirler. Azgelişmiş ülkeler bu sınırlamaları getiremediği gibi dış satım için ürettikleri birçok ürünün hammaddesini dış alım yolu karşılamaktadırlar. Bu nedenle dış ticaret açıkları gittikçe büyümektedir. Bu açığın kapatılması yolunda tercih edilen yöntem yine borçlanma olarak ortaya çıkmaktadır.

Ekonomi kıt kaynaklarla sonsuz olan insan ihtiyaçlarını karşılama çabası olarak bilinmektedir. Azgelişmiş ülkelerde kaynakların kıt olmasının yanında kamu harcamalarındaki plansızlık borçlanmaya ülkeleri itebilmektedir. Kamu harcamalarını planlayan ve yöneten kişilerin harcamaları plansız yapması ve denetim mekanizmasının da gerektiği gibi işlememesi borçlanmayı zorunlu hale getirebilmektedir.

Borç almak kadar ödemenin de düşünülmesi gerekmektedir. Genellikle azgelişmiş ülkeler borçlarını ödemede çok zorlanmaktadırlar. Borçların anapara ve faiz ödemelerinin çok büyük miktarlara ulaşması bu ülkelerin ödeme zorluğuna girmesine neden olmaktadır. Bu ödeme zorluğunu aşmak için genellikle borcu

borçla kapatma yöntemi olarak da bilinen tekrardan borçlanma yöntemi tercih edilebilmektedir. Çoğu zaman ise borç anapara ödemesinden çok faiz ödemeleri yapılabilmekte veya tam ödenemeyen faizler anapara borcu olarak tekrardan ülkelerin karşısına çıkmaktadır. Ülkeler borçlanmaya giderken en fazla dikkat etmeleri gereken konuların başında miktar, vade ve faiz gelmektedir. Miktar ve faiz borç veren ülke tarafından belirlenirken ödeme kararı veren ülke için ise en önemli olarak vade olmaktadır. Vadeleri bakımından borçları sıraladığımızda genellikle karşımıza çıkan vadeler kısa ve uzun vadelerdir. Kısa vadeli borçlar ekonomi içinde dalgalı borçlar olarak da adlandırılır. Bu adlandırmanın anlamı bu tip borçların miktarının sürekli olarak azalış ve artış göstermesidir. Bu tip borçlara başvurma nedeni genellikle gelir ve harcama sürekliliğidir. Bu tip borçlar vade kısalığından dolayı çoğunlukla iç piyasalardan yapılmaktadır. Vade bakımından uzun vadeli olarak adlandırılan bir yıldan uzun vadeli borçların faizi kısa vadeli barçalara göre daha fazla olmaktadır. Ancak ülkelerde meydana gelebilecek bir likidite sıkışıklığı durumda kısa vadeli borç faizlerinin uzun vadeli borç faizlerinden daha fazla olduğu bilinmektedir. Ülkelerde bütçe açıkları olmasa bile meydana gelebilecek doğal afetler veya ülkelerin bulundukları bölgeler açısından artabilecek savunma harcamaları da bütçe açıklarını ortaya çıkarabilmektedir. Özellikle soğuk savaş dönemlerinde savunma harcamaları gittikçe büyük boyutlara ulaşmaktadır. Bu artış ülkeyi bütçe dengesi bakımından çok zor duruma düşürülebilmektedir. Bu zor durumdan çıkış yolunu kendilerine ait

fonları ile karşılayamayan ülkeler borçlanmayı bir alternatif olarak düşünebilmektedir.

Borçlanma her zaman ülkelerin başvurduğu bir yöntem olmakla birlikte asıl önemli soru borçlanmanın hangi kaynaktan yapılacağı konusudur. İç borçlanmada ülke veya kurumlar kısa veya uzun vadeli ülke içi kaynaklardan faydalanabilirken, dış borçlanmada ülke hazinesi doğrudan borçlanmaya gidebilmektedir. Fakat dış borçlanmada ülkedeki hazine dışında kalan kurum borçlanmalarında borç aldığımız ülke hazine garantörlüğü isteyebilmektedir. Bu tip durumda dış borç her ne kadar kurum borcu olsa da borcun ödenmemesi durumunda hazine bu borcu ödemekle yükümlü olmaktadır. Ülkemizde özellikle yerel yönetim borçlanmaları, Kamu İktisadi Teşebbüsü borçlanmaları ve üniversite borçlanmaları hazine garantörlüğünde yapılmaktadır. Bor alacak ilişkisinde borç veren alacağını vadesinde ve eksiksiz tahsil etme peşindedir. Bu nedenle borç alanların sürdürülebilir borçlanmayı sağlayabilmesi için ne kadar borç alacağını iyi belirlemesi gerekmektedir. Borç miktarının ne kadar olacağı konusunda ülkelerin Borç/GSMH ve Borç/Dış Satım oranlarına çok fazla dikkat etmeleri gerekmektedir. Bu oranlarda gereğinden fazla aşım ortaya çıktığında borcu ödememe durumu oluşacaktır. Borç ödenmediğinde tekrardan borç bulmak imkânsız hale gelecektir.

OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA DIŞ BORÇLANMANIN GELİŞİMİ

İlk Dış Borçlanma

Osmanlı imparatorluğu bir döneme damgasını vurmuş büyük bir devletti. İmparatorluk kuruluşundan itibaren dönemsel olarak birçok farklılığı yaşamış olsa da 16 yy. ortaları imparatorluğun değişim sürecine girmesindeki en önemli dönemlerden biri olarak bilinmektedir. İmparatorluk sınırlarını geliştirirken özellikle Bizans İmparatorluğundaki zaferleri ile anılmıştır. Fakat Bizans İmparatorluğunun yenilip topraklarını kaybettiği dönemdeki Avrupa artık 16 yy. ortalarında çok geride kalmış ve bunun yerini bilim, teknoloji ve ekonomi alanında gelişmiş bir Avrupa almıştır. Osmanlı İmparatorluğu ise askeri başarılarla elde etmiş olduğu birçok sınırlarını geliştirme sürecinin sonuna dayanmış ve bunun neticesinde imparatorluğun genişleme süreci artık durma noktasına gelmiştir. Osmanlı imparatorluğu diğer imparatorluklarda olduğu gibi yaptığı akınlar sonucu kazandığı topraklardan elde ettiği gelirlerle ayakta kalan bir devlet görünümündeydi. İmparatorluk için kötü olan durum toprak genişlemesinin durması sonucunda elde edilen gelirlerinde yok olması anlamına gelmekteydi. Gelirlerin azalması ile büyük bir gelir kaybına uğrayan geniş topraklara sahip olan imparatorluk harcamaları karşılayamaz duruma gelmesi ile birlikte büyük sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu yönüyle bakıldığında büyük imparatorluklarda özellikle Roma İmparatorluğu ile Osmanlı imparatorluğunun

genişleme ve çöküş dönemleri tam olarak aynı olmasa da büyük benzerlikler göstermektedir.

Osmanlı imparatorluğunun diğer büyük bir sorunu da yapılan seferlerin süre bakımından uzun dönmeleri kapsamasıydı. Toprak kazanımı için seferlere çıkan imparatorluk özellikle teknolojik gelişmelere ayak uyduramaması sonucunda İstanbul'dan yürüyerek sefer yapılacak alana üç dört ay gibi bir süre devam eden yolculukla ulaşan ordu bir ay sefer yaptığı savaş alanında kaldıktan sonra tekrar kışı geçirmek için yine üç dört ay gibi bir sürede İstanbul'a dönmekteydi. İmparatorluğun bu dönemlerde yaptığı askeri seferlerin amacı toprak genişlemesi olmaktan çıkıp güç dengelerinin korunması olmaya başlamıştır. Bu seferlerin yapılış süreci olarak ise Kanuni döneminin son yılları gösterilebilir. Seferleri azaltan imparatorluk her ne kadar giderlerinde bir azalma beklese de bu defa da daha önce elde ettiği toprakları korumak için tüm sınırlara kale ve garnizon yaptırma sürecine girmesi nedeniyle harcamaları daha da artmıştır. Bu harcama artışı imparatorluk hazinesine ek büyük bir yük getirmiştir. Hazineye gelen bir başka yük ise asker sayısında meydana gelen artışlar olarak söylenebilir. Osmanlı ordusunu oluşturan yeniçeri askerlerinin sayısı 1550'li yıllarda 14 bin civarında iken, 1600'lü yıllarda bu sayı 35 bin asker seviyesine ulaşmıştır. Asker sayısının artması sonucunda giderlerde meydana gelen artışlar ile bütçe çok fazla açık vermeye başlamıştı. Özellikle 1580'li yıllarda ortaya çıkan bütçe açıkları 17 yy. boyunca devam etmiştir. Bütçede ortaya çıkan ve bir türlü kapatılamayan açıklar nedeniyle bir dönem padişahlar kendi iç

hazinelerini kullansa da kapatılamamıştır. Bu dönemde dünyada başlayan coğrafi keşifler sonucunda imparatorluk için büyük bir gelir kaynağı konumunda olan Akdeniz ticareti tamamen etkisini yitirmiştir. Ticaretin etkisinin yok olması imparatorluk içinde ekonomide enflasyon kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Avrupa ekonomisi bu dönemde değerli maden akışına sahne olurken imparatorluk daha önce görmediği fiyat artışları ile karşılaşmaya başlamıştır. Fiyat artışlarının etkisi ile ve ekonomideki sıkıntılar nedeniyle en büyük gelir kaynağı olan vergilerin nominal olarak fiyat değişmelerine karşı esnek olmaması nedeniyle hazine gelirlerinde çok büyük azalışlar meydana gelemeye başlamıştır.

Osmanlı imparatorluğunun devlet işlerinin yapılmasında büyük paya sahip olan kamu gelirlerinin azalmaya başlaması ve buna karşı olarak kamu harcamalarının da gün geçtikçe artmaya başlaması sonucunda imparatorluk içinde bulunan toprakların işleme yöntemleri değiştirilme zorunda kalmıştır. Buna ek olarak imparatorluk bünyesindeki vergiler arttırılırken bir yandan da ek vergiler konulmuştur. Yerli paranın yabancı paralar karşısında değerinin düşürülmesi olarak bilinen devalüasyona imparatorluk bünyesinde sık sık başvurulmaya başlanmıştır. Yapılan devalüasyonlar özellikle 1520'li yıllarda bir akçe içindeki gümüş miktarı 0,70 gram iken, 1595'li yıllarda bu oran 0,27 gram seviyesine kadar düşmüştür. 17 yy. özellikle devalüasyon bakımından rekorun kırıldığı dönem olmuştur. Bu dönemde bir akçe içindeki gümüş miktarı 0,14 grama kadar gerilemiştir.

Devalüasyonların imparatorluk ekonomisine kötü yansımaları sonucunda hazine büyük bir yük ile daha karşılaşmak zorunda kalmıştır. İmparatorluk devalüasyon yapmanın amacı olarak hazineye gelir getirme beklerken bu gelir bir türlü elde edilememiştir. Gelirlerin bu dönemde artmadığı gibi devalüasyonlar sonucunda yabancı ülke paraları çok değerli hale dönüşmüş ve ülke ekonomisi içinde çok fazla görülmeye başlanmıştır. İmparatorluk ekonomisinin tam anlamıyla gelişmemiş olması bu duruma engel olmayı tamamıyla güçleştirmiştir. Bunun sonucu olarak üretim yapan ve ticaretle uğraşan ekonominin yürümesindeki temel belirleyiciler ekonomik gücü elinde bulunduran para tüccarlarının eline geçmiştir. Özellikle bu dönemde iltizam yöntemi bir yandan vergi toplama yöntemi olarak belirlenirken, bir yandan da iç borçlanma aracı olarak kullanılmıştır. İltizam yönteminin baş aktörleri olan mültezimler yapılan açık artırmalara katılım sağlayarak belli miktarda peşin ödeme sonucunda yılsonu itibariye faizi ile birlikte iç borçlanma sonucu ortaya çıkan miktarı ödemek zorunda kalıyorlardı. İşte tam bu dönemde iç borçlanmalar nedeniyle ekonomide ortaya çıkan tıkanıklar sözleşmelerin uzatılması ve peşin ödeme taleplerinin artması gibi talepleri beraberinde getirmekteydi. Borcu borçla finanse etmek zorunda kalan imparatorluğa borç verecek yeni aktörler olarak bu dönemde İstanbul sarrafları ön çıkmaya başlamıştı.

Osmanlı imparatorluğunun özellikle uzun yıllar boyunca gelir kaynağı konumunda olan sistemlerden birisi de tımar sistemi olarak

bilinmektedir. Tımar sistemi ülkedeki ekilebilecek toprakların padişah tarafından sipahilere devredilmesi ve toprakların sipahiler tarafından işlenmesi anlamına gelmekteydi. Toprakları işleyen sipahiler bulundukları bölgede ekonomik ve siyasi gücü eline almaktaydı. Çünkü sipahiler toprak işlemenin yanında devlet adına asayiş ve vergi toplama işini de yapmaktaydı. İmparatorluk tımar sistemini beş yüz yıl boyunca uygulamaktaydı. Özellikle 16 yy. başından itibaren harcamaların çok fazla artıp gelirlerin azalması sonucunda tımar sisteminde büyük değişiklikler yapılmıştır. Bu süreçte bazı tımar sistemleri iptal edilirken, bazı tımarlarda imparatorluk tarafından yeni belirlenen sipahilere verilemeye başlanmıştır. Bu değişiklik döneminde sistem içinde önceden var olan tımar verilme sürecinde başarı ve ehliyet gibi kavramlar yok edilerek yönetimin istediği herkese verilme yöntemi seçilmiştir. Bu dönemde özellikle gelir elde etme yöntemi olarak önceleri geçici olan iltizam sistemi artık sürekli hale getirilmiştir. Ekonomi içinde gelirlerin tamamen azalmaya başlaması ile yeni bir gelir yöntemi olarak belirlenen suç işleyen zenginlerin imparatorluk tarafından öldürülüp ve mal varlıklarına el konulması sistemi bütün çabalara rağmen yeni varlıklı kesimlerin ortaya çıkmasını bir türlü engelleyememiştir. Yeni varlıklı kesim olarak 16 yy. sürecinde gayrimüslim tüccar-tefeciler çok fazla görülmeye başlamıştır. Bu kesim özellikle çok fazla güçlenmeye başladıktan sonra iltizam uygulaması içinde büyük yer tutmuştur. Peşim ödeme ihalelerinin büyük bir kısmını alan bu çevre imparatorluk içinde ekonomik olarak yeni güç sahibi olmuştur. 18 yy. sürecinde eyaletlerim mültezim valilere bırakılmaya başlaması ile birlikte gayrimüslim

tüccar-tefeci kesim büyük güç kazanarak, imparatorluk adına görev yapan idareciler üzerinde denetim yapma gücünü elde etmiştir. Mültezim valiler bu kesimden yüksek faizli iç borç alamaya başlamışlar ve bunun sonucunda gayrimüslim tüccar-tefeci kesim valiliğe ait tüm kaynakların kontrolüne ele almaya başlamıştır. Gayrimüslim tüccar-tefeci kesim bu kaynakları kullanırken özellikle vergi toplama ve hasatlara uğraşan köylülere yüksek faizli borç verme yoluyla hasat sonucu elde edilen hasılatı ucuza alarak ekonomik güçlerini gittikçe arttırmışlardır. Bu kesim ekonomik gücünü başta aldığı Avrupalı tüccarların himayesine 18 yy. itibaren çok fazla girmiştir. İmparatorluk ekonomisini yöneten bu kesimin himaye altına girmesi ile birlikte imparatorluk da artık kapitalist ekonominin çarkları arasında kalmaya başlamıştır. Bu dönemden sonra kapitalist ekonomi imparatorluk üzerindeki etkisini çok daha fazla hissettirecektir. Gelir elde etme adına her şeyi yapmaya başlayan imparatorluk 17 yy. bir defaya mahsus %45 gayrimüslimlerden alınan geçici askerlik vergisini sürekli hale getirmiştir. Bütün bu gelir arama yöntemleri imparatorluğun çok fazla artan harcamalarını karşılayamayınca sıkça başvurulan yöntem olarak iç borç yöntemi belirlenmiştir. İç borcun çok fazla alınması sonucunda iç borç faizleri anaparadan daha fazla miktarda oluşmuştur. Bu durum bile imparatorluğun iç borç almasının önüne geçememiştir. Bu dönemde dış borçlanmaya başvurulmama sebebi olarak imparatorluğun dış borçlanmayı ülke saygınlığını azaltan bir durum olarak görmesi ve onur kırıcı olarak adlandırmasıdır.

19.Yüzyıldan 1920'ye Dış Borçlar

Ekonomik yapı anlamıyla feodal dönem olarak bilinen kapitalizm öncesi süreci yaşayan ve üretim güçleri bu döneme dayanan imparatorluk dış borçlanma sürecinden önce iç borçlanma sürecinde birçok değişimi yaşamış ve birçok sorunla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu süreçte kapitalist ekonomiye adapte olmaya çalışan imparatorluk ticaret ilişkilerinde alışılmadık sorunlar yaşarken aynı zamanda iç borçlanma sürecinde sorunlar büyümeye devam etmekteydi. İç borçlanma sorununun ekonomi içinde yarattığı tahribata bu süreçten sonra ortaya çıkan dış borçlanma sorunu da eklenenince imparatorluğun sonunu getirecek olan borç sorunu büyük boyutlara ulaşacaktı. Bir de bu duruma eklenecek olan sanayi devrimi sonrası ortaya çıkacak olan kapitalist ekonominin ticaret anlayışın imparatorluk ticaret anlayışına uymayacak olması ekonomi içinde birçok farklı sorunu da gündeme getirecekti. İmparatorluk belli bir dönemden sonra uygulamaya koyduğu **tımar sistemi** iltizam ve kişisel mülkiyete evirildikçe topraktan elde edilen ürünler ve değerli madenler daha fazla gelir getiren pazarlarda satılmaya başlanmıştır. Bu oluşan durum sonucunda dış pazarlar iç pazarlara göre daha değerli hale gelmiştir. İç pazarlarda yaşanan birçok sorun(bürokrasi, vergi, rüşvet, izin alma, ulaşım vb.) nedeniyle dış pazarlar imparatorluğun vazgeçilmezi konumuna gelmiştir.

İmparatorluk bu süreçte yaptığı açıklamalarda dış ticarete verilen ödünlere gerekçe olarak bir dönem çok hareketli olan Akdeniz ticaretini tekrardan aynı canlılığa kavuşturma isteği olarak

belirtiyordu. Bu döneme etki eden bir başka olay da 1569 tarihinde imparatorluğun ilk taviz olarak verdiği kapitülasyonların 18 yy. sürecinde daha da genişleyerek devam etmesi olarak belirtilebilir. İmparatorluk yaptığı bu düzenlemelerle daha bağımlı bir ülke haline dönüşecek ve kapitalizmin çarkları arasında eriyen bir ekonomik sisteme sahip olacaktır. Bu ekonomik sistem imparatorluğu tamamen kapitalizmin bir yarı sömürgesi haline getirecektir. Artık Avrupa kapitalizminin ekonomik çıkarları imparatorluk içinde en çok kollanan bir yapıya dönüşecektir. Bu dönemi iyi bir şekilde özetleyen bir örneğe değinmek gerekirse; 18 yy. İstanbul esnafının durumunun dış ticarette verilen tavizler nedeniyle iyice kötüleşmesi sonucunda esnaf kendini korumak için Fransız kumaş ihracatçılarına karşı pazarlık gücünü arttırma amacıyla kendi aralarında bir ortaklık geliştirmiştir. Kapitalizmin çarkları arasında iyice kaybolan imparatorluk İstanbul esnafının kurduğu bu ortaklığı Fransız iş adamlarının şikâyeti üzerine dağıtma kararı alır ve bu ortaklığın kurulmasında yer alan esnafı da cezalandırır. Dış ticarette yapılan bu tavizlere ek olarak imparatorluk tam bir azgelişmiş ülke tavrı ile Avrupa kapitalizminden sanayi ürünleri satın almakta ve bu ülkelere bu sanayi ürünlerinin yapılmasını sağlayan hammadde satmaktaydı. Bu süreçte özellikle imparatorluğun ticari ilişkileri kendi denetleyebileceği alanların dışında şekilleniyor ve bunun sonucu olarak devletin varlığını sorgulayan siyasi sonuçlara neden oluyordu.

Osmanlı imparatorluğunun ekonomik ilişkilerinin iyice belirginleşmeye başladığı bu dönemde birçok soruna ek olarak ortaya çıkan Mısır sorunu ayrıca bir yük getirmişti. İmparatorluk kendi valisi ile yaşadığı sorunu çözmek için ilk başvurduğu yer o dönemin güçlü kapitalist ülkeleri olan Rusya ve İngiltere'dir. Özellikle kapitalist ekonomi çarkını iyi bilen İngiltere bu dönemde yaptığı yardım karşılığında 1838 yılında İngiliz-Osmanlı Ticaret Sözleşmesini elde etmiştir. Böylelikle İngiltere dış pazar anlamında çok büyük bir ülke olan imparatorluk içinde hâkimiyetini kurmaya başlamıştır. İmparatorluk yapılan bu sözleşmenin diğer kapitalist ülkeler tarafından örnek gösterilmesi yoluyla buna benzer birçok sözleşme daha yapmak zorunda kalmıştır. Bu şekliyle artık ülke Avrupa kapitalizminin açık bir pazarı haline gelmişti ve gümrükler üzerindeki egemenliğini tamamen kaybetmişti. Artık dış ticaret ülke içinde hiçbir engelle karşılaşmadan yapılabilmekteydi. Bu durum ülke ile ilgili dış satım ve dış alım rakamlarını doğrudan etkiledi. 1840-1913 yılı baz alındığında dış satım on kat artarken, dış alım on iki kat artar duruma gelmişti. Yapılan dış satım miktarı 1840'lı yılların başında ortalama olarak yıllık bazda 7850 Osmanlı Lirası dış alım yapılırken 5900 Osmanlı Lirası dış satım yapılmıştır. Yılların ilerlemesi ile birlikte 1913 yılında dış alım miktarı 3645 Osmanlı Lirası olurken, dış satım miktarı 19970 Osmanlı Lirası olarak gerçekleşmiştir. İmparatorluğun dış ticarete başladığı dönemlerde dış satımın dış alımı karşılama oranı %75,3 civarında iken son dönemde bu oran %54 olarak gerçekleşmiştir. Özellikle 1880 yılı fiyatları baz alındığında dış alım fiyatları 92 gerilerken, dış satım fiyatları 83 gerilemişti. Osmanlı

İmparatorluğu dış ticarete atılması ve dış ticareti yapıyor olması nedeniyle ekonomisi bir daha düzeltilemeyecek şekilde yıllar boyunca büyük zarara uğramıştır.

Feodalite döneminden tam anlamıyla çıkış yapamayan ve kapitalist ekonomiye bir türlü tam anlamıyla uyum sağlayamayan imparatorluk yukarıda sayılan gelişmeler sonucunda hem ekonomik, hem de siyasi olarak dünya ölçeğinde çok dezavantajlı konuma gelmiştir. Tam anlamıyla kapitalist ekonomiye eklemlenemeyen ülke ekonomisi nedeniyle ülke içinde birbirinden kopuk kapitalizme eklemlenen tarım ve ticaret kesimleri ortaya çıkmıştır. Tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine geçmenin önemli olduğunun görülmesi üzerine sanayileşme yönünde adım atma çabası olsa da gümrükler üzerinde egemenliği kalmadığı için bu çabalar gerekli başarıyı bir türlü elde edememiştir. Bu durum sermaye birikimi oluşturmaya çalışan ülkenin başarıya ulaşmaması sonucunda yarı sömürge hale dönüşmesini sağlamıştır. Gümrüklerde etkinliği olmayan ülke yapılan dış alımlar sonucunda küçük de olsa var olan el sanatlarına dayalı sanayisini de kaybetmiştir. Ülke içinde kapitalist ekonomin zorlamasıyla tüketim kalıpları değişmeye başlamış ve bunun sonucu olarak dış ticaret açığı kapatılamayacak şekilde büyümeye başlamıştır. Dış ticaret açıklarının büyümesi sonucunda ülke ilk defa bu açıkları kapatma adına 1854 yılında dış borçlanmaya başvurmuştur. Fakat alınan dış borçların üretime aktarılması yerine tüketimde kullanılması ekonomi içerisindeki dış ticaret açığının gittikçe büyümesine neden oldu.

Osmanlı İmparatorluğu 16 yy. itibaren ekonomik zorluklarla baş etmek için birçok yöntemi denemek zorunda kalmıştır. 18 yy. sürecinde ekonomik zorluklar artsa da belli bir süre doğrudan dış borç almanın günah sayılması nedeniyle dış borca doğrudan başvurulmamıştır. Fakat imparatorluk içinde oluşan sıkıntıların bir türlü bitirilememesi ve bun ek olarak yeniçerilerden oluşan ordunun 1826 yılında tasfiye edilmesi ile dış borç için artık çok uğraşmasına gerek kalmamıştır. Kapitalist Avrupa imparatorluğun kapısını güçlü finans merkezleri aracılığıyla borç vermek için sürekli aşındırmaya başlamıştır. O dönemde 1854 yılında ortaya çıkan Kırım savaşı sonrasında ülke kendine müttefik olarak gördüğü İngiltere ve Fransa'dan ilk dış borç alma işlemini gerçekleştirmiştir. Bu borç alma işlemini Londra ve Paris borsalarında 3,3 milyar sterlinlik tahvil satarak gerçekleştirmiştir. Bu dönemden sonra artmaya başlayan ülke dış borçlanması 1914 yılına gelindiğinde 360 milyon Osmanlı Lirasına ulaşmıştır. Bu dönemde alınan 360 milyon Osmanlı Lirası değerindeki dış borç piyasada tahvillerin değerinin altında satılması ve aracılara komisyon ödenmesi nedeniyle ülke hazinesine 220 milyon Osmanlı Lirası olarak giriş yapmıştır.

Bütçe açıklarını kapatmak ve alınan borçları ödemek için kullanılacak olan dış borçlar çok kısa sürede çevrilemez konuma gelmiştir. İmparatorluk bu dönemde başvurduğu yeni yapacağı tahvil satışlarına bütçe gelirlerini ipotek etme yöntemi ülkenin düzenli bütçe gelirlerinin tamamen yok olması anlamına gelmekteydi. Yıllar itibariyle büyüyen dış borçlar nedeniyle 1863

yılında bütçe gelirlerinin %17'si dış borç ödemelerinde kullanılırken, 1873 yılına gelindiğinde bütçe gelirlerinin %55'i dış borç ödemelerinde kullanılmıştır. Bu durum sürdürebilir bir borçlanmayı artık imkansız hale getirmiştir. Özellikle 1870'li yıllarda tahvil satışları nominal değerinin çok altında yapılmaya başlamıştır. Bu durum ülke ekonomisin güçsüzlüğünü gözler önüne sermektedir. Örneğin nominal fiyatı 100 olan bir tahvilin bütçeye yaptığı katkı 32-40 arasında olmaktadır. Bunun anlamı 100 Osmanlı Lirası olan bir tahvil hazineye 32-40 Osmanlı Lirası olarak girebilmektedir. On yıllık bir süreç içinde çok fazla dış borçlanmaya giden ülke ekonomisi 1875 yılına gelindiğinde dış borç anapara ve faiz sarmalına girmiştir. İmparatorluk bu dönemde bir açıklama yaparak tüm dış borç ödemelerini yapamayacağını ve iflas ettiğini açıklamıştır. Fakat Avrupa kapitalizminin bu duruma çok sert tepki göstermesi ve müdahalede bulunmakla tehdit etmesi ülkeyi anlaşma masasına oturmaya zorunlu kılmıştır. 1881 yılında borç alınan ülkelerle bir anlaşma yoluna gidilmiş ve anlaşma sonucunda ülke borçları 190 milyon Osmanlı Lirasından 105 milyon Osmanlı Lirası düzeyine düşürülmüştür. Fakat bu iyi niyet gösterisi gibi ortaya çıkan durum imparatorluğun içinden çıkılamaz şekilde kapitalizme teslim olması demek olacaktır. Dış borçların çok artması ve sürdürülebilir olmaktan çıkması sonucu Avrupa kapitalistlerinin önerisi ile borç ödemelerini sağlamak ve düzenli şekilde sürdürmek için Düyun-u Umumiye İdaresi adı altında bir kuruluş ortaya çıkmıştır. Bu dönemde ülke maliyesinin çökmesi ve Düyun-u Umumiye İdaresinin kurulması arasında 1878 yılında gerçekleşen Berlin kongresinde ülkeye borç veren İngiltere, Fransa

ve Rusya gibi ülkeler imparatorluğun bütünlüğünün bozulması ve aralarında paylaşılması gerektiği konusunda anlaşmaya varmışlardır. Tam da bu kongre sonrasına rastlayan dönemde ülkenin toprak olarak olmasa da ekonomik olarak paylaşılması sürecini sağlayan Düyun-u Umumiye İdaresi kapitalist sömürü yönteminin en önemli aracı olarak ortaya çıkmıştır.

Düyun-u Umumiye İdaresi kuruluşunda ortaya çıkan bir gerçek ise kuruluşun yönetimi oluşturulurken yer alanlar incelenecek olursa; İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya Macaristan İmparatorluğu ve bizim ülkemizden katılan görünümde olan Osmanlı Bankasıdır. Osmanlı Bankası ülke ekonomisinde bir anlamda Merkez Bankası görevi üstlenmekte ve sermaye bakımından İngiliz ve Fransız sermayeli bir banka olarak faaliyet göstermektedir. Ülke bünyesinde faaliyet gösteren Ziraat Bankası banka görünümünden çok yardımlaşma sandığı şeklinde çalışmaktaydı. Bu nedenle ulusal bankanın imparatorluk bünyesinde bulunmaması nedeniyle Düyun-u Umumiye İdaresi yönetiminde yabancı sermayeli Osmanlı Bankası yer almıştır. Düyun-u Umumiye İdaresinin kuruluş gerekçesi ülkenin borçlarını ödeyemeyecek olması ve bu borçları düzenli ödemek için bu idarenin yetkili kılınması olarak gösterilmişti. Borçların düzenli ödenmesi için imparatorluk eyaletlerden topladığı vergileri, tütün, tuz tekellerini, pul vergisi işlerini tamamen Düyun-u Umumiye İdaresine bırakıyordu. Bir anlamda devletin özelleştirilmesi anlamına gelen bu durum sonucunda ülke ekonomik hayatı sömürgeci kapitalist ülkelerin inisiyatifine kalıyordu.

Osmanlı İmparatorluğu iç borçlanmadan dış borçlanma dönemine geçmesi ile birlikte dış borç miktarı artmakla kalmamış, sıkıştıkça dış borç alma yolunu tercih etmiştir. Özellikle askeri ve idari nedenlerle çok fazla ihtiyaç hissettiği demiryollarının yapımında çok fazla dış borçlanmaya başvurulmuştu. Dış borçlanmanın yanında demiryolu yapımında imzalan sözleşmelerde şirketlere kilometre başına gelir güvencesi veriliyordu. Demiryollarından istenilen gelir elde edilemezse açık kalan kısmı ülke hazinesi ödemek zorunda kalıyordu. Kalan miktarın ödenmesi konusunda güvence isteyen şirketlere Düyun-u Umumiye İdaresi güvence vererek bir anlamda kefil oluyordu. Bu durum Düyun-u Umumiye İdaresini bir anlamda devletin üzerinde bir kurum şekline dönüştürmüştü. Devlet üstünde devlet gibi görünen yabancı sermayeli olan yönetiminde tamamen yabancılarda oluşan bu şirket aracılığıyla ülke yeni tip sömürgecilik yöntemi ile yağmalanmaktaydı. Bu süreçten sonra ülke ekonomisinde birçok şey değişiyordu. Doğal kaynakların işletme hakları yabancılara veriliyor. Yabancılardan oluşan tekellerin oluşum sürecinin hızlanması ve gittikçe büyümeleri sonucunda yerli üretici tekeller tarafından sömürü aracı haline getirilmekteydi. Bu dönemde özellikle Fransızların elinde olan Tütün Rejisi yirmi yıl boyunca yaptığı ve tutarı iki milyon sterlin olan yatırımı karşılığında bunun tam iki misli olan dört milyon sterlin kazanmaktaydı. İmparatorluğun verdiği tavizler bununla kalmıyor maden işletmelerin, alan beş şirketin karı bir buçuk milyon sterlini buluyordu.

İmparatorluk için yabancı sermayenin ana kaynağı konumunda olan Avrupa kapitalizmi gerekli olan bütün sermayeyi sağlıyordu. Yabancı sermayenin bu derece artması Osmanlı İmparatorluğunun çöküş sürecini hızlandırırken, verilen bu tavizlerin karşılığını birinci dünya savaşı sonrası kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin karışlayacağı açıkça ortaya çıkıyordu.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde alınan dış borçlar tarih kronolojisine göre aşağıdaki tablolarda gösterilmektedir. Tablo ayrıntılarında dış borcun hangi yılda alındığı, miktarının ne kadar olduğu, faiz oranı ve borçlanma nedeni açıkça belirtilmiştir.

İstikraz Tarihi	Anapara (OL)*	Safi Bedel (OL)*	Faiz (%)	Borçlanma Nedeni
1854	3.300.0001	2.640.000	6	Kırım Savaşı giderlerini finanse etmek için.
1855	5.500.000	5.644.375	4	Bütçe açığını kapatmak amacıyla.
1858	5.500.0002	4.180.000	6	Kaimenin (kağıt para) bir kısmının tedavülden kaldırılması
1860	2.240.942	1.400.588	6	Eski borçların ödenmesi.
1862	8.800.000	5.984.000	6	Sultan Abdülaziz'in mali ıslahat girişimleri, Kaimelerin % 40'nın satın alınması ve kalanının borç senedi olan tahvillerle değiştirilmesi
1863	8.800.000	6.248.000	6	Galata bankerlerine olan dalgalı borçları azaltmak ve ayarı bozuk olan paraları ortadan kaldırmak.
1865	6.600.000	4.356.000	5	Eski borçların anapara ve faiz ödemeleri ,
1865**	40.000.000	20.000.000	6	Borçlara karşı çıkarılmış olan tahvillerin hükümet tarafından uzun vadeli ve harici bir istikraza dönüştürülmesi
1869	24.444.442	13.200.000	3	Bütçe açıkları ve dalgalı borçların ödenmesi,
1870	34.848.000	11.194.920	6	Rumeli Demiryolları inşası için,
1871	6.270.000	4.577.100	9	Borç anlaşması credit General Otoman ve Londra'da Chon Sons ve Dent Palmer ve ortakları ile yapıldı.
1872	5.302.220	5.222.686	5	Hükümetin çıkarmış olduğu tahvillerin, credit General Otoman ve Austro-Tttoman Bankası tarafından % 98.5 ihraç fiyatıyla satın alması,
1873**	12.612.110	6.832.551	6	Hükümet 1872 hazine tahvillerini zamanında ödeyemeyeceğini anladığından "1873 ikinci tertip "umumi borçlar" tahvilleri ihracı,
1873	30.555.558	16.500.000	6	Yeni borçlanma,
1874**	44.000.000	19.140.000	5	Vadesi dolan dış borç ve faizlerinin ödenememesi nedeniyle devletin umumi gelirleri karşılık gösterilerek Osmanlı Bankası'nın imtiyazlarının genişletilmek artıyla bankadan alınan borç.
	238.773.272	127.120.220	TOPLAM BORÇ	

Kaynak: Osmanlı Dış Borçlarının Ekonomik ve Siyasi Sonuçları Nedim DİKMEN https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/30059

1Kırım savaşının finansmanı için yapılan ilk dış borç anlaşması. Karşılık olarak Mısır vergisi gösterilmiştir.

2 Osmanlı mali bağımsızlığını kısıtlayan ilk adımlardan biridir. Altın Osmanlı Lirası (OL).

** Umumi borç.

Yıllar	Tahvillerin İtibari Kıymeti	Satış Fiyatlarının İhraç Kıymetine Oranı %	Fiilen Ele Geçen para
1854	75	80	60
1855	125	100	125
1858	125	76	95
1860	50	63,5	31,8
1862	200	68	136
1863	200	68 ve 72	142
1865	150	66	99
1865	909,1	50	454,5
1869	555,6	61	388,1
1870-72	792	32.12 1/2	254,4
1871	143,5	73	104
1872	278,2	98,5	273,9
1873	694,4	59,5	414,2
1874	1000	43,5	435
TOPLAM	**5.298.7**	**56,8**	**3.012.9**

Kaynak: Osmanlı Dış Borçlarının Ekonomik ve Siyasi Sonuçları Nedim DİKMEN https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/30059

İstikraz Tarihi	Anapara	Ele Geçen Mebla	Faiz (%)	Borçlanma Nedeni
1886	6.500.000	6.500.000	5	Osmanlı Bankası'ndan muhtelif tarihlerde alınan avansların muntazam borçlar haline çevrilmesi,
1888	1.650.000	1.155.000	-	Osmanlı Devleti'nin Almanya'dan aldığı mühimmat bedelinin ödenmesi.
1890	8.609.996	6.457.497	4	Mümtaz tahvillerin tebdile tabi tutulması, Bu amaçla hükümet, Duyun-u Umumiye idaresi ve Osmanlı bankası arasında bir mukavele imzalanarak tahviller % 4 faizli ve % 1 itfalı borca dönüştürüldü.
1890	4.999.500	4.399.560	4	İç ve dalgalı borçların muntazam borca tahvili.
1891	6.316.9201	5.685.2281	4	Borç karşılığı yeni tahvil çıkarılması, Osmanlı Bankası ve Rothscil firması tahvillerin tümünü % 90 fiyatla satın almıştır.
1893	1.000.000	700.000	4	Bütçe açıklarını karşılamak amacıyla. Borçlanma M.georges de Zogheb'in başında bulunduğu bir banker gurubuna yapıldı.
1894	32.400.0002	23.814.0002	4	Rumeli Demiryolları imtiyazını alan şirketin 1885 yılında hükümete verdiği avansın ödenmemiş kısmı olan 20.637.624 frank'ın ödenmesi için,
1894	8.212.3401	7.473.2291	3,5	1854 ve 1871 istikrazlarının tahvili amacıyla,
1896	3.272.720	2.781.812	-	Rumeli Demiryolu Kumpanyası'na yapılacak ödeme, Girit isyanı ve Ermenistan olaylarını nedeniyle ortaya çıkan ek giderler için,
1902	8.600.000	6.880.016	4	Gümrük istikrazı tahvili için
1903	2.376.000	2.376.000	-	Konya'dan Basra körfezine uzanacak demiryolunun finansmanı için yapılmıştır.
1903	48.960.0002	39.902.4002	-	1888 tarihli Balık avı istikrazının tahviline karar verilmesi üzerine yapılmıştır.
Türk Lirası	**37.008.216**	**31.249.885**		**Ortalama tahvil ihraç fiyatı % 84.4**
İngiliz Lirası	**14.529.260**	**13.158.457**		**İhraç ortalaması % 90.5**
Mark	**81.360.000**	**63.716.400**		**İhraç ortalaması % 78.3**

Kaynak: Osmanlı Dış Borçlarının Ekonomik ve Siyasi Sonuçları Nedim DİKMEN https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/30059

İstikraz Tarihi	Anapara (OL)	Faiz (%)	Borçlanma Nedeni
1903	32.738.772	4	Tedavüldeki B,C,D tertibi tahvillere karşılık olmak üzere yeni tahvil çıkarılması, söz konusu tahvillerin kaldırılması.
1904	2.750.000	4	Anlaşma Osmanlı Bankası, Pariste bulunan Comptoir d'Escompte ve Fransız bankalarından oluşan bir gurupla yapılmıştır. Borca ilişkin tahvil ihracı.
1901-1905	5.306.664	4	Yeni tahvil çıkarılarak Osmanlı Bankası'na borçlanma
1905	2.640.000	4	1904 yılında Almanya'ya yapılan askeri mühimmat sipari bedelleri ve Anadolu imendiferleri ve Deutche-Bank'a olan avans borçlarının ödenmesi,
1908	5.236.000	4	İnşaatına devam edilmekte olan Bağdat demiryolunun 840 kilometrelik Bulgurlu-Halep, Tellihabe -Halep kısmının kilometre teminatının ödenmesi için
1908	4.711.124	4	II. Me rutiyetin ilan edildi i 1908'de devletin mali sıkıntıda olması. Bütçe açıkları yanında, yüksek faizli avanslarında ödenmesi gerekti inden yeni tahvil ihracı
1909	7.000.004	4	Bütçe açığını kapatmak için tahvil yoluyla borçlanma
1910	1.712.304 1.000.000	4 4	İzmir-Bandırma Demiryolu ve Hüdeyda-Sana Şirketleriyle yapılan mukavele gereği borçlanma
1911	7.040.000	4	8 Milyonluk bütçe açığını kapatmak amacıyla borçlanma
1913	1.485.000	5.5	Tersane ıslahı için sermaye temini.
1914	500.000	5	İtalyan ve Balkan savaşlarının masraflarını karşılamak amacıyla birtakım imtiyazlı şirketlerden alınan dalgalı borçların, muntazam borçlar haline dönü türülmesi.
TOPLAM	**72.119.868**		

Kaynak: Osmanlı Dış Borçlarının Ekonomik ve Siyasi Sonuçları Nedim DİKMEN https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/30059

CUMHURİYET SONRASI DIŞ BORÇLAR

1923-1939 Dönemi Dış Borçlar

Türkiye Cumhuriyet'i 29 Ekim 1923 yılında genç ulus devlet olarak imparatorluk döneminden kendisine aktarılan birçok sorunla uğraşmak zorunda kalmıştır. Genç cumhuriyet bir yandan Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan borçların bir kısmını ödemekle yükümlü, diğer yandan ise yeni kurulan cumhuriyetin şekillenmesi ve ekonomik yapısının oluşturulması gibi süreçlerle uğraşması gerekecekti. Türkiye Cumhuriyeti 1923-1939 döneminde tüm sorunlara rağmen ülke ekonomisin en parlak dönemi olarak tarihe geçecekti. Ülke kamu maliyesi alanında anlayış olarak denk bütçe kavramını tercih etmiştir. Denk bütçe uygulamasında da başarılı olmuştur. Bu başarılı uygulama sonucunda bütçeyi oluşturan ulusal gelirin payı artıyor ve kamu harcamalarında uygulanan sıkı tasarruf tedbirleri ile bütçe fazla vermeye başlıyordu. Bu dönemde kararlı ekonomik uygulamalarla enflasyon düşük düzeyde kalıyordu. Dış ticaret konusunda ise gümrükleme sorununa imparatorluk döneminde yapılan anlaşmalar nedeniyle fazla müdahale edilemediğinden dış ticaret açığı bu dönemde de devam etmiştir. Bu dönemi tahlil ederken bir yandan yeni kurulan genç devletin yeniden inşa süreci, bir yandan ülke ekonomisini koruma dönemi ve devletçiliğin kabul gördüğü dönem olarak açıklayabiliriz. İnşa döneminin en önemli adımlarından birisi olan 1923 yılında İzmir'de toplanan İktisat Kongresi ile ülke tarihinde önemli yer tutacak olan Lozan Anlaşması ülke ekonomisinin şekillenmesinde iki büyük etken olmuştur. Lozan Anlaşması ile ekonomi üzerinde

büyük bir yük olan imparatorluk döneminden kalan kapitülasyonlar ve yabancı sermayeye tanınan büyük ayrıcalıklar kaldırılmıştır. Dış ticaret konusunda en büyük engel ise gümrüklerde 1916 tarifesinin beş yıl süre ile geçerli olmasının kabul edilmesidir. İmparatorluk döneminin yeni kurulan genç cumhuriyete hediyesi olarak kalan Düyun-u Umumiye İdaresi ile şekillenen Osmanlı maliyesi 129,4 milyon liralık borcun 85,6 milyon lirasını ödenmek üzere bırakıyordu. İzmir İktisat Kongresinde alınan en önemli karar yeni kurulan cumhuriyette ekonomin tamamen ulusal karaktere dönüştürülmesi olmuştur. Avrupa kapitalizmi ile imparatorluğun ilişkilerini kuran, bir anlamda bundan nemalanan yabancı tüccarlar ve yabancı sermaye devreden çıkarılarak Avrupa kapitalizmi ilişiklileri ulusal güçlerin kurmasına karar verilmiştir. Bu politikanın başarı süreci cumhuriyetin ilk yıllarında meyvelerini verirken ekonomik düzen olarak devletçiliğin tercih edilmesi sonucunda Avrupa kapitalizmi ile kurulacak bağların yönteminde değişikliğe gidilmiştir. Yabancı sermaye ülkeye tekrar kabul edilmiş ve ön koşul olarak Türkiye Cumhuriyeti olarak hiçbir siyasi ve hukuki şartı kabul edilmeyeceği belirtilmiştir. Kongrede ayrıca imparatorluk döneminde oluşan tekellerin kaldırılması yönünde karar alında bile ülke kaynaklarının kıt olması nedeniyle cumhuriyetin ilk beş yılı tekellerin kalmasına müsaade ediliyordu. Tekellerin bu süreçte imparatorluk döneminden kalan tüketim maddelerinin üretimi, satışı ve ithalatını yapmasına izin veriliyordu. Kongrede kamu sektörü ile özel sektör ayrımı net olarak yapılırken genç cumhuriyetin özel sektörün teşvik edilmesi yönünde ekonomik politikaları izleyeceği yönünde karar

alınıyordu. Kamu ekonomisi olarak imparatorlu döneminden kalan birkaç fabrika devlet tarafından işletilecek ve devlet ekonomi içinde çok fazla yer almayacaktı.

İzmir İktisat Kongresinde genç cumhuriyetin politikaları her ne kadar özel sektörün teşvik edilmesi yönünde belirlense de dünya ekonomisinde ortaya çıkan 1929 dünya ekonomik bunalımı nedeniyle ekonomi politikalarında birçok değişikliğe gidilmiştir. Bunalım sürecine kadar geçen sürede ekonomide dış satım mallarının fiyatı gün geçtikçe düşüyor, dış ticaret açığı buna bağlı olarak büyüyor ve ulusal para gün geçtikçe değer kaybediyordu. Sürecin etkisi ile ülke ekonomisi içerinde birçok yeni düzenlemeye gidilmek zorunda kalındı. Ülke ekonomisini yönlendirecek olan bir Merkez Bankası kurularak imparatorluk döneminden kalan Düyun-u Umumiye İdaresi dönemine son verilmiştir. Bu şekilde ekonomi bir düzene girecekti. Bu süreci desteklemek için ulusal para birimin korunması yönünde bir kanun çıkartılıyordu. Dış ticarette etkinliği sağlamak için gümrük oranları yükseltilmişti. Ülke ekonomisini tamamen dışa bağımlı hale getiren ithal mallara rakip olması için yerli malı özendirilmesi yönünde ülke çapında kampanyalar yapılacaktı. Ülke içinde özel sektörün yapılan birçok teşvikle özendirilmesi yönünde çok fazla uğraşılsa bile imparatorluk döneminden milli anlamda bir özel sektörün gelememesi nedeniyle bu çabalar boşa çıkmış ve milli anlamda özel sektör yaratılamamıştır. Bu durumu gören genç cumhuriyet devlet sanayileşmesi yönünde adım atma kararı almıştı. Tam bu dönemde dünyada baş gösteren ekonomik kriz nedeniyle dünya ticaretinde

çok fazla azalma meydana gelmiş, yatırım malları fiyatlarında bir düşüş meydana gelmiş bu iki etkende ülkedeki devletçilik ekonomisinin başarılı olmasında katkı sağlamıştır. Türkiye ekonomisi ortaya çıkan birçok neden sonucunda 1934 yılından itibaren devletçilik ekonomisi uygulamaya başlamıştır. Bu dönemde cari açık ülke ekonomisi içinde çok büyük bir sorun olarak görülmemiştir. Cari açığı ithalat, faiz ve kar transferleri gibi dünya ekonomisindeki giderlerin, ihracat, dış yardım ve işçi gelirleri gibi dünya ekonomisindeki gelirlerden düşük olması olarak açıklayabiliriz. Ülke cari açığı imparatorluk döneminin son on yılına ve bu denemden sonra gelecek yıllara göre çok düşük seyretmiş bazen de fazla vermiştir. İmparatorluğun son dönemlerinde cari açık %6 civarında seyrederken bu döneme gelindiğinde 1926 yılında %3,2, 1928 yılında %1,5, 1929 yılında %5,4, 1947 yılında %2, 1950 yılında %2,3, 1970 yılında %1,2, 1980 yılında %5, 1990 yılında %6 ve 2000 yılından sonraki süreçte sonra çok fazla yükselerek rekor seviyelere ulaşmıştır. Ülke cari açığı ekonomin en sıkıntılı olduğu 1930 yılında %0,2 fazla verirken, 1933 yılında %1,5 fazla veriyordu. Bu o dönemde ülke ekonomisi ile ilgili kararların nasıl isabetli olduğunun bir göstergesidir.

Yabancı sermayenin bu dönemde ülke ekonomisi içinde yer alması çok az olmuştur. Ülke ekonomisi yabancı sermayeyi ülkede görmek istiyordu. Bunun nedeni savaş sonrasında ekonomide finansman konusunda ortaya çıkan zorlukları aşmak ve aynı zamanda devletçi sanayileşme sürecine destek bulmaktır. Dönemin

en önemli özelliklerinden birisi de dış borçlanmaya hemen hemen hiç başvurulmamış ya da küçük miktarlarda başvurulmuş olmasıdır. Genç cumhuriyet dış borçlanma konusunda geçmişten kalan izler nedeniyle çok titiz davranmıştır. Dış ülkelerle borç alma konusunda görüşmeler yapılmış olsa bile imparatorluk döneminden kalan dış borç batağı ve belli bir miktarının ödenmesi için borç taksitlerinin başlaması gibi nedenlerle dış borçlanmaya fazla başvurulmamıştır. 1929 yılında dünya ekonomisinde başlayan kriz döneminde dış borç için gerekli çabalar gösterilse de borç verecek olan ülkelerin ekonomilerinin kötü olması nedeniyle istenen borç bir türlü bulunamamıştır. Ülke ekonomisi özellikle 1923-1929 yılları arasında yeni kaynak bulmada çok fazla sıkıntı çekmiştir. 1923-1929 yılları arasında dış ülkelerden Osmanlı Bankasının ayrıcalıklı statüsünün on yıl daha uzatılması karşılığında 2 milyon TL kısa vadeli borç alınmıştır. 1930 yılında genç cumhuriyet ilk borçlanmasını konsolide olarak gerçekleştirmiştir. O dönemin en fazla tüketim malzemesi olan kibrit tekeli yabancı sermayenin çok fala ilgisini çekmişti. Amerika kibrit tekelinin kendisine bırakılması karşılığında 25 yıl vadeli 21 milyon TL dış borcu vermiştir. Ülke içinde olmayan sanayileşmenin devletçi olarak yapılabilmesi için dış piyasadan finansman sağlama yolunda bu dönemde birçok adım atlıyordu. Kapitalizmin aktörlerinden ABD, Fransa ve İtalya ile görüşmeler yapılsa da herhangi bir anlaşma yapılamıyordu. Devletçi sanayileşmeyi en çok destekleyen dış borç anlaşması Sovyetler Birliği ile yapılan 8 milyon dolarlık anlaşmadır. Anlaşmada alınan kredinin ödeme koşulları şu şekilde belirtilmiştir. Birincisi 20 yıl süre ile kredi yapacağımız ihracat ile ödenecektir.

İkincisi bu alınan borç için faiz ödemesi yapılmayacaktır. Bu sürecin devamında Sovyetler Birliğinden Sümerbankların sanayileşme sürecine katılımını sağlamak için 6 yıl içinde ödenecek 6 milyon dolarlık borç alınmıştır. Bu dönemde sanayileşme adımları bir bir atılmaya devam ederken dış borç olarak İngiliz firmasından Karabük Demir Çelik fabrikasının ihalesinin alınması karşılığında 10 yıl geri ödemeli, ödeme şekli yine yapılacak ihracatla olan ve faiz oranı %5,5 olacak şekilde alınıyordu. Dünya ölçeğinde savaş gerginliğinin başlaması ve dünya ülkelerinin kutuplaşma sürecine girmesi nedeniyle tüm ülkeler silahlanma yoluna gidiyorlardı. Silahlanma ülke ekonomisinde dış ticaret açığını ortaya çıkarmaya başlamıştı. Bu dönemde İngiltere'den sanayi için ve silahlanma için dış borç alınıyordu. Yapılan dış borçlanmada sanayi için %5,5 faizli, 13 yıl vadeli 10 milyon sterlin alınırken silahlanma için %3 faizli, 1951-1962 aralığında ödeme vadeli 6 milyon sterlin alınmıştır. İngiltere'nin ülkemizle yaptığı bu anlaşma diğer kutupta olan Almanya'yı rahatsız ediyor ve bu ülke ile 1939 yılında 55 milyon dolarlık bir kredi anlaşması imzalanıyordu. Fakat Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile Karşılıklı Yardım Anlaşması imzalaması aynı yıl içinde imzalaması nedeniyle Almanya tarafından alınan kredi iptal ediliyordu. 1939 yılında Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile Karşılıklı Yardım Anlaşması sonrasında İngiltere'den 42 milyon, Fransa'dan 1.5 milyon sterlin dış borç alınıyordu.

1939-1959 Dönemi Dış Borçlar

Ülke ekonomisin rayına oturmaya başladığı dönemde dünya tarihine ikinci büyük savaş olarak geçen ikinci dünya savaşı başlamasının ekonomi üzerinde olumsuz etkileri çok fazla hissedilmişti. Ülkemiz savaşa katılmamasına rağmen savaş hazırlıkları döneminde ülkenin toplam işgücü içinde yer alan bir milyondan fazla kişinin askere alınması sonucu üretim sürecine katkı azalmıştır. Askeri harcamalar ve diğer harcamalar normal dönemlere göre çok fazla arttığından ve gelirlerde diğer dönemlere göre çok fazla azaldığından ekonomi tam bir bunalım sürecine girmiştir. Savaş ekonomisi süreci başladığından merkezi hükümet ekonomiye çok fazla müdahalede bulunmaya başlamıştır. Kamu gelirlerini arttırmak için dolaylı vergilerde çok büyük artış yapılmış ve milli gelirin büyük bir kısmına savunma harcamaları nedeniyle el koymuştur. Kamu harcamalarındaki artışın büyük bir bölümünün cari harcamalar ve sermaye transferi harcamalarına gitmesi nedeniyle yatırımlarda önemli azalmalar meydana gelmiştir. Bu dönemde özel sektörün sermaye birikiminde çok fazla artış meydana gelmiştir. Yapılan her tür yasal düzenlemeye rağmen fiyat artışlarının önüne geçilemiyor, üretimde çok fazla azalma meydana geliyor ve dış ülkelerden alınan malların sorunlarla karşılaması nedeniyle ülkede mal kıtlığı ortaya çıkıyordu. Bu dönem itibariyle temel tüketim malları karne yoluyla dağıtılmaya başlanıyordu. Özel kesimin de bu sürece katkısını sağlamak için vergilendirme şeklinde varlık vergisi ve toprak mahsulleri vergisi çıkarılıyordu. Dünya ticaretinin durma aşamasına gelmesi nedeniyle dış ticarette

ülke ekonomisi fazla veriyordu. Ülkemiz savaş dışında kalmak istemesi nedeniyle İngiltere ile ittifak olmasına rağmen Almanya'dan 1942 yılında 35 milyon dolarlık kredi alıyordu. Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkemizin dış borç isteklerini sürekli geri çeviren ABD savaşın başlamasıyla birlikte ülkemize 45 milyon dolarlık kredi vermiştir. Bu borcun 5 milyon doları geri ödenirken geri kalanı 1946 yılında yapılan anlaşma ile iptal edilmiştir.

İkinci dünya savaşının bitişi ile birlikte Türkiye ekonomisi ve siyasetinde bir takım değişimler kendini göstermiştir. Ülke ekonomisinin dış borç alma yönünde bir ekonomi politikası oluşmuştur. Borç verecek ülkelerin bu politikaya ılımlı bakmaları artık birçok değişikliği beraberinde getirecektir. Özellikle savaş sonrası dönemde Türkiye-SSCB arasında ortaya çıkan gerilim sonucunda ülke ekonomisi ABD endeksli ekonomik politikalara doğru yönelecekti. Türkiye ekonomisinin belli bir döneminden sonra 16 yıl boyunca devam edilen kapalı ve dış dengeye dayalı ekonomik politikalar 1946 yılından sonra gevşetilmeye başlanmıştır. Bu süreçte ihracatın ithalatı karşılama oranı çok fazla düşmüş ve buna bağlı olarak dış ticaret açığı çok fazla artmıştır. Bu dönem ülkenin dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımlarına olan bakışının değiştiği dönem olmuştur. Savaş sonrası dönem özel sermayenin gittikçe büyümesi ve etkinlik kazanmasını sağlamıştır. Bu dönemin en önemli etkilerinden birisi de siyasi yaşamda meydana gelen tek partili dönemden çok partili döneme geçiş sürecidir. Çok partili dönemde dış pazarlara, dış yardımlara ve yabancı sermayeye çok fazla tavizlerin verildiği dönem olarak

görülmüştür. Ülke ekonomisinde kırsal kesimlerin pazarlara açılması ile birlikte kentleşme gittikçe artmıştır. Çok partili dönem sermaye birikiminden yana bir tavır sergilemeye başlamıştır. Bir anlamda ülke yönetimini yanına alan sermaye belli bir süre sonra ülke ekonomisinin tamamında egemen olacaktır.

Savaş yıllarının etkisi savaş sonrası dönemde de ülke ekonomisi üzerinde çok fazla hissedilmiştir. Özellikle dış borcun artması ve özel sermayenin hâkimiyetinin gittikçe hissedilmeye başlaması ülke ekonomisinin motor gücü konumunda olan tarımın makineleşmesine neden olmuştur. Bu makineleşme döneminde ülkede traktör sayısının artması ile birlikte tarım içinde emeğin payında bir azalma meydana gelmiştir. Tarım kesiminde boşa çıkan emek iş bulabilmek amacıyla büyük kentlere göç etmek zorunda kalmıştır. Tarım ekonomisinde diğer girdilerdeki yaşanan artış, kara yolu yapımına verilen önem, destekleme alımları ve sübvansiyonlar sonucunda üretim artışı sağlanmıştır. Artık tarım ülke ekonomisi içinde tüketim ihtiyacını karşılayan sektör olmaktan bir anlamda çıkıp piyasa için üretim yapar konuma gelmiştir. Bu durum köyden kente göçü gittikçe hızlandırmış ve bunun sonucu olarak kentlerde altyapı, tüketim gibi birçok sorun kendini göstermeye başlamıştır. Savaş sonrasında ülke ekonomisinin hızla yön değiştirmesi sonucunda 1946 yılında %2 fazla veren dış ticaretimiz günümüze kadar bir daha fazla verme şansını yakalayamayacaktı. Özellikle 1955 yılına gelindiğinde ihracatın ithalatı karşılama oranı %63 kadar gerileyecekti. Gümrük kısıtlamalarının savaş sonrası dönemde kaldırılması ile birlikte çok

fazla artan dış alım sonucunda ülke ekonomisinde büyük bir tüketim artışı meydana gelmiştir. Bu durum ilerleyen dönemlerde ülke içi üretimin tamamen dış alıma bağımlı hale gelmesine neden olacaktı. Özellikle savaş sonrası dönemde ülke ekonomisinde başlayan hızlanma ile 1946 yılından sonra ülke ekonomisi büyük bir büyüme sürecine girmişti. Fakat bu süreç çok fazla devam etmedi 1954 yılında ekonomide ortaya çıkan durgunluk nedeniyle ihraç mallarına ilişkin talepte bir düşmeye neden olunca ithal mallarına yönelik bir sınırlama getirilmek zorunda kalındı. Bu sınırlamanın etkisi ile ülke ekonomisi içinde belli malların kıtlığı yaşanmaya başlandı. Ülke içinde tüketim mallarını ikame edebilme adına kamu yatırımları genişletildi. Alınan bunca önleme rağmen ülkenin dış ticaret açığı bir türlü azalmadı ve ülke ekonomisi birçok olumsuzluğu yaşamaya başladı. Bu olumsuzluklar nedeniyle 1958 yılında özellikle IMF ve diğer yardım çevreleri Türkiye'ye devalüasyon önerisinde bulundu. Bu öneriyi dikkate alan siyasi iktidar devalüasyonu gerçekleştirdi. Ayrıca dış ticarete uygulanan tüm sınırlamalar ya kaldırıldı ya da çok fazla azaltıldı.

İkinci dünya savaşı öncesinde savaştan çıkan bir ülke olarak borçlanmalarını tamamen yok eden Türkiye ekonomisi ikinci dünya savaşı sonrasında savaşa girmemesine rağmen büyük bir borç sarmalına girmiştir. 1946-1962 yılları arasında ülkenin aldığı dış borçların baş aktörü ABD olacaktır. Ekonomi tarihinde önemli bir yere sahip olan Truman doktrini ve Marshall planı ile Avrupa savaş sonrası dönemde hammadde ve besin deposu olarak düşünülmüştür. Bu nedenle ABD tarafından ülke ekonomisine bu

dönemde krediler ve bağışlar açılmıştır. Türkiye ekonomisi ilk olarak 1947 yılında 615 milyon dolarlık krediden yararlanmak için başvuru yapsa da ülke ekonomisine aktarılan kredi miktarı 40-60 milyon dolar civarında olmuştur. Aşağıdaki tabloda 1946-1962 yılları arasında ülke ekonomisindeki dış sermaye yatırımları ayrıntılı olarak verilmiştir.

Dış Sermaye Kaynakları, 1946-1962
(Cari Fiyatlarla)

	ABD Ekonomik Yardımları			Diğer Yardım Kuruluşları	Gerçekleşen Yabancı Özel Sermaye	Gerçekleşme Yüzdesi
	Borç	Bağış	Toplam			
1946-48	45,4	–	45,4	5,0	–	70,8
1949	33,8	–	33,8	–	–	
1950	40,0	31,9	71,9	80,4	–	
1951	–	49,8	49,8	–	3 400	70,8
1952	11,2	58,4	69,6	35,2	2 993	11,1
1953	–	58,6	58,6	20,0	1 148	6,3
1954	–	78,7	78,7	3,8	2 598	2,4
1955	25,5	83,8	109,3	–	8 002	16,3
1956	25,0	104,3	129,3	–	21 605	32,3
1957	25,1	62,3	87,4	13,5	10 531	24,6
1958	23,2	90,4	113,6	125,5	15 068	26,1
1959	97,2	107,0	204,2	–	19 825	28,5
1960	26,5	99,0	125,5	37,0	18 711	38,2
1961	131,0	89,8	220,0	161,7	43 056	48,9
1962	102,5	81,6	184,2	15,0	87 246	65,3
Toplam	586,4	995,6	1 582,0	497,1	234 233	32,8

Kaynak: Türk Ekonomisi, Kepenek, Yentürk, 2000 İstanbul, Selis Yayınları.

Dış sermaye yatırımları ile ilgili tablo ayrıntılı olarak incelendiğinde; 1946-1949 yılları arasında dış borç alınsa bile diğer yıllara oranla miktarı çok küçük kalmıştır. Özellikle çok partili hayata geçiş ve iktidarın değişim süreci olan 1950-1960 yılları arasında ülke dış borçlarının çok fazla arttığı görülmüştür. Bu dönemde dikkat çeken bir ayrıntı dış borçların yanı sıra verilen bağışlardır. Bu bağışların verilme gerekçesi daha sonraki yıllarda belirginleşecek ve dünya üzerindeki agelimmiş ülkeler bu yardımları alabilme adına ABD her türlü tavizi vermek zorunda

kalacaktır. Bir anlamda bu durum ülkelerin yarı sömürge haline dönüşmesidir. Bu durumu daha da netleştiren bir başka görüntü ise alınan dış borçların bir bölümünün kullanılma yöntemidir. Ülke ekonomisine verilen dış borçların bir kısmı ülkenin Merkez Bankasında bir başka hesaba yatırılmaktadır. Bu miktarı kullanma yetkisi dış borcu veren ABD iken geri kalanını ülke kullanabilecektir. Bu dönemde ülke ekonomisine verilen 350 milyon dolarlık kredi bu şekilde kullandırılmıştır. Ayrıca yardımların yapılma işini belirleyen IMF ve Dünya Bankası ülkenin siyasal iktidarının tutumuna ve dış borcu veren ülkenin ekonomik çıkarlarına göre belirlemiştir. 1950'li yıllardan başlayarak dış ticarette liberal politikaların uygulanmaya başlaması ile birlikte dış alım yapan şirketler serbest ticaret listesindeki malların ederini Merkez Bankasına yatırıp ülkeye getirme şansları oluyordu. Merkez Bankası bu yatan miktarları mal alınan yabancı şirketlere döviz olarak transfer ediyordu. Merkez Bankası ülke ekonomisindeki kötü gidiş nedeniyle 1952 yılından itibaren bu transferleri durdurma kararı aldı ve gelen malların bedelini ödemedi. Bu nedenle ülke ekonomisinde dış alım yapılamaz duruma geldi. Bu durumu çözmek için 1958 yılı istikrar tedbirleri çerçevesinde görüşmeler yapıldı ve bu borçların 1971 yılı sonuna kadar tasfiyesi kabul edildi. Ariyere borç adı verilen ve devlet borcuna dönüştürülen bu yükümlülüklere bir anlamda geciktirilmiş borç demek doğru olacaktır. 1950 yıllından itibaren başlayan liberal politikalarla iyileşmiş gibi görülen ülke ekonomisi 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren büyüme hızında bir azalma, enflasyon oranlarında bir artış, dış ticaret açıklarında yükselme ve

döviz rezervlerinde bir azalma meydana gelmiştir. Bu gelişmeler sonucunda ülke ilk defa borçlarını ödeyemeyeceğini belirtmiş ve moratoryum ilan etmiştir. 4 Ağustos 1958 yılı istikrar tedbirleri kapsamında uluslararası finans kurumları ve ABD ile anlaşma yapılarak sorunları çözme yoluna gidilmiştir.

1960-1980 Dönemi Dış Borçlar

Türkiye ekonomisinde 1960 yılından sonraki dönem planlı kalkınma dönemi olarak bilinmektedir. Çok partili siyasal yaşama 1950 yılında iktidar değişikliği ile adım atan Türkiye, bu süreci liberal politikaların uygulandığı ve dış ticaretin serbestçe yapıldığı dönem olarak hatırlayacaktır. Bu dönemin olumsuz etkisi planlı dönem sürecinde daha fazla görülecektir. ABD tarafından ülkenin yarı sömürgeleştirme çabaları meyvelerini vermiş Türkiye artık dışa bağımlı bir ülke konumuna dönüşmüş ve bu halde yaşamaya başlamıştır. Bu dönemde ülke ekonomisinde tarıma dayalı bir ekonomik sistem hakimdi. 1960-1980 dönemi askeri darbeler, Kıbrıs savaşı, kalkınma planları ve petrol krizlerinin yaşandığı dönem olarak tarihsel süreçteki yerini alacaktı. Ülke 27 Mayıs 1960 yılında yapılan askeri darbe ile demokrasiye ara vererek ekonomik ve siyasi anlamda yeni bir döneme başlıyordu. Özellikle demokrasilerde yaşanmaması gereken bu süreç tarihe ülkenin başbakanı ve iki bakanının idam edildiği süreç olarak geçecekti. Darbe döneminden sonra ülke ekonomik ve siyasi yaşama daha farklı bakacaktı. Sürecin en önemli özelliği 1950-1960 yılları arasında uygulanan liberal politikalara bir karşı duruşun başlamasıydı. Ekonominin bu dönemden sonra planlarla yönetilme

kararı alınmıştı. Bu amaçla 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı(DPT) kurularak ekonomi uzun ve kısa dönemli kalkınma planları ile yönlendirilecekti. 1963 yılında ilk Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulamaya konuldu. Bu planlar kamu ekonomisi üzerinde emredici nitelikte olurken özel sektör üzerinde yön gösterici teşkil ediyordu. Ülkede ekonomi politikasının iskeletini artık bu planlar oluşturmaktaydı. Planlı dönem cumhuriyetin ilk yıllarında olduğu gibi devletçi ekonomi modeli görüntüsündeydi. Planlı dönemin özelliği; ekonomide korumacılık ön planda olacak, iç pazar önemli hale getirilecek ve ithal ikameci sistem uygulamaya konulacaktı. Bu şekilde ülkede devletçi sanayileşme başlamış olacaktı. Sanayileşmede ilk adım bölgeler arası dengeli kalkınmayı sağlayacak şekilde olması yönünde atılmıştır. Liberal döneme damgasını vurmuş olan montaj sanayileşmesinden vazgeçilerek imalat sanayinin geliştirilmesi ön plana çıkarılacaktı. Özellikle bu dönemde tarım kesimi çok fazla büyümüş ve dış pazarlara açılmıştır. Bu açılmanın etkisiyle kentleşme ön plana çıkmış ve tüketim alışkanlıkları çok fazla değişmiştir. Tüketim kalıplarındaki değişme sonucunda dayanıklı tüketim mallarına olan talep gittikçe artmıştır. Özel kesim özellikle dayanıklı tüketim mallarının üretilmesine ağırlık verirken, kamu kesimi ise Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT) ile ara malı üretiminde yoğunlaşmıştır.

Planların uygulanabilmesi ve ekonomik hedeflere ulaşmak için ülke ekonomisi büyük bir kaynak arayışına girecektir. Kaynaklara ulaşmanın mümkün olmaması sonucunda bu dönemde kaynak bulmak için iç borçlanmaya çok fazla başvurulmuştur. İlk planlı

dönemde dış borçlanmaya çok başvurulmasa bile ikinci planlı dönemde dış borçlanmaya başvurulmak zorunda kalınmıştır. Maliyetinin düşük olması nedeniyle tercih edilen dış borçlanma ülkede tüketim ve yatırımların atmasına neden olurken, dış açığın gittikçe büyümesine neden olmuştur. Bu dönemde yerli üretime ağırlık verilerek ithalat yoluyla yapılan girdilerin kalite ve maliyetlerine bakılmadan yasaklanması yoluna gidilmiştir. Yerli üretimi olmayan ithal girdilere gümrük vergisi ve kota uygulamaları yoluyla sınırlandırma yoluna gidilmiştir. Ülke içi yatırım arttırılması adına bu dönemde vergi bağışıklığı ve yatırım indirimlerine başvurulmuştur. Uygun maliyetle dış kaynak arayışı bu dönemde de devam etmiştir. Yurt dışında çalışan işçilerin ellerinde bulunan dövizlerin ülke ekonomisine çekilmesi yolu ile önemli bir dış kaynak elde edilmiştir. Bu durumun yarattığı en önemli sorun dış kaynaklara ulaşmanın kolaylaşması ve işçi dövizlerinin girişi ile birlikte dış satımın tamamen durma aşamasına gelmesi ve dış alımın ülkenin vazgeçilmesi durumuna gelmesidir. Ekonomik büyüme rakamlarındaki hızlı artışa rağmen dış borç ödemeleri nedeniyle ülke tekrardan döviz krizine girmiştir. Tamamıyla dışa bağımlı hale gelen sanayileşme nedeniyle döviz rezervleri tamamen azalmıştır. Dövizde ortaya çıkan bu durum nedeniyle artık ülke ekonomisi kapitalizme bağlılığını bir kez daha vurgulamak zorunda kalacaktı. Dış ticaret açığının kapatılması ve döviz darboğazını aşmak için 1970 yılında Türk Lirası %66 oranında devalüe edilmek zorunda kalınacaktı. Yapılan devalüasyon sonucunda ithal girdilerin maliyetleri çok yükselmiş, buna bağlı olarak enflasyon oranı çok yükselmiş ve bu duruma

döviz eksikliğinin de eklenmesi sonucu ülkede durgunluk ve işsizlik ortaya çıkmıştır. 1960 yıllar ülke ekonomisinde montaj sanayinin geliştiği yıllar olmuştur. Serbest piyasa ekonomisinden ithal sınırlamaları olan bir ekonomik sisteme geçilmesi ile birlikte yabancı sermaye daha çok montaja dayalı işletmeler kurmak suretiyle ülke içinde faaliyet göstermeye başlamıştır. Ülke ekonomisinin dış alımı%90 oranında bu işletmelerin üretim sürecinde kullandığı girdilerden oluşmaktaydı. Bu dönemde dış açık sanayi ürünlerinin dış satım kapsamına alınmasına rağmen bir türlü azaltılamadı. 1970'li yıllardan sonra girdi maliyetlerindeki artış nedeniyle özel sektör bir bir iflas ederken bu yüksek maliyetlere rağmen kamu sektörü enerji, tüketim maddesi ve ara malı üretimine devam etmek zorunda kalıyordu. KİT'lerde üretilen bu mallar maliyetinin altında satışa sunulması siyasi iktidar tarafından bir yöntem olarak seçiliyordu. Siyasi iktidar ayrıca fiyat artışlarını enflasyon sepetine yansıtmıyor, kamu işletmelerinde işsizlik sorununu çözmek için aşırı istihdam yaratıyor ve sendikaların istekleri kamu işletmelerinde çabuk kabul görüyordu. Bu süreç nedeniyle ortaya çıkan KİT açıkları hükümet tarafından sübvanse edilmek zorunda kalıyordu. Ayrıca hükümet sosyal devlet anlayışı gereği yapmak zorunda olduğu harcamalar için para basma yolunu tercih ediyordu.

Dış kaynakların ülke ekonomisine çok fazla giriş yapması nedeniyle ekonomik büyümede 1962-1976 yılları arasında büyük artışlar görülmüştür. Ancak 1973 yılında başlayan Arap-İsrail savaşı sırasında ABD'nin doğrudan İsrail tarafında yer alması

sonucunda OPEC almış olduğu kararlar doğrultusunda petrol ambargosu uygulama yoluna gidiyordu. Ambargonun etkisi ile petrol fiyatları bir önceki döneme nazaran dört kat artıyordu. Siyasi iktidar çıkarı uğruna önceki döneme petrol fiyatlarını aynı tutuyor ve aradaki farkı sübvanse ederek halka yansıtmıyordu. Bunun neticesinde dış borçlanma olduğundan fazla artıyordu. Dış borç içinde dış kaynak ihtiyacını karşılama adına yüksek maliyetli, kısa vadeli olan Dövize Çevrilebilir Mevduatlar önemli yer tutuyordu. Bunun getirisi ülkenin kısa vadeli dış borç miktarının gittikçe artmasıydı. Tam bu dönemde Kıbrıs sorununun Kıbrıs Barış Harekâtına dönüşmesi sonucunda dış borçlanmadaki artış çok büyük miktarlara ulaşıyordu. Birinci beş yıllık kalkınma planı döneminde yurt dışında çalışan işçilerden transfer edilen işçi dövizleri miktarı 287 milyon dolar olurken, yabancı sermaye girişi 115 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İkinci beş yıllık kalkınma planı döneminde yurt dışında çalışan işçilerden transfer edilen işçi dövizleri miktarı 1.732 milyon dolar olurken, yabancı sermaye girişi 183 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Üçüncü beş yıllık kalkınma planı döneminde yurt dışında çalışan işçilerden transfer edilen işçi dövizleri miktarı 5.886 milyon dolar olurken, yabancı sermaye girişi 362 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Birinci beş yıllık kalkınma planının başlaması ile üçüncü beş yıllık kalkınma planı arasında ortaya çıkan sermaye girişi tam üç kat olmuştur. 1973-1979 döneminde ülkenin dış borçlanması rekor seviyeye ulaşmıştır. 1973 yılında dış borç stoku 2 milyar 654 milyon dolardan, 1979 yılına ulaşıldığında %406,36 oranda artarak 13 milyar 439 milyon dolara yükselmiştir. Doların TL karşısında

yükselmesi bu dönemde de devam etmiş ve 1978 yılında 1 dolar 25 TL iken bir yıl sonra 1 dolar 47 TL olmuştur. Aşağıdaki tabloda 1962 – 1979 dönemine ait dış borç stoku gösterilmiştir.

Dış Borç Stoku 1962 – 1979 (Milyon Dolar)

Yıllar	Orta ve Uzun Vadeli Dış Borçlar	Kısa Vadeli Dış Borçlar	Toplam Dış Borç Stoku	Dış Borç Stoku/GSMH
1962	-	-	1017	11,27
1963	-	-	857	11,55
1964	964	-	964	11,93
1965	1051	-	1051	11,55
1966	1149	-	1149	11,69
1967	1286	-	1286	12,78
1968	1502	-	1502	11,85
1969	1678	-	1678	11,58
1970	1891	-	1891	18,25
1971	2177	-	2177	16,15
1972	2291	-	2291	14,76
1973	2654	-	2654	14,74
1974	2901	-	2901	11,46
1975	3256	1035	4291	12,59
1976	4214	2706	6920	17,71
1977	4819	6116	10935	23,68
1978	6749	7176	13925	28,04
1979	9883	3556	13439	27,06

Kaynak: Türkiye Ekonomisi Geçmişten Günümüze, Yılmaz Odabaşı ve Zeki Yılmaz, 2016, Kütahya, Academia Yayınevi

1980-1990 Dönemi Dış Borçlar

1980 yılı ülkemizin dönüm noktası olarak ekonomik ve politik olarak tarihteki yerini almıştır. Bu döneme damgasını vuran olaylardan birincisi 24 Ocak 1980 ihracata dayalı sanayileşme

politikasına geçiş süreci, ikincisi ise rejimi değiştiren ve birçok masum insanın ölmesine neden olan 12 Eylül 1980 askeri darbesidir. Özellikle ekonomik olarak 24 Ocak 1980 kararları ile ithal ikameci sistemden vazgeçilerek ihracata dayalı sanayileşme stratejisi uygulanmaya başlanmıştır. Bu stratejinin dünya ekonomisinde ilk çıkışı döviz darboğazı yaşanan 1970'li yıllardan itibaren azgelişmiş ülkelerin sanayileşmelerini sağlamak için dış pazarlara yönelik hazırlanmaları konusunda uygulamaya konulan bir strateji olmasıdır. Özellikle dünya kapitalizmi 1970'li yıllardan başlayarak bir dönüşüm sürecine girmiş ve yeni birikim modeli olarak azgelişmiş ülkeler üzerinde bu stratejiyi uygulamaya başlamıştı. 1978'li yıllarda başlayan bir süreçte hızlanan ve 1980'li yılların başında uygulanmaya başlayan modelin ülkemize tam anlamıyla girişi 24 Ocak 1980 kararları olarak bilinmektedir. Bu kararların teorik olarak çıkarıldığı dönemde halk muhalefetinin ülke genelinde çok yüksek olması, sendikaların ve sivil toplum örgütlerinin tepkilerinin fazla olması nedeniyle uygulamada bir türlü uygun ortam bulamaması sonucunda askeri rejim devreye girerek uygulamaya geçirilmiştir. 1980 yılında bu stratejinin uygulanması ile ülke dış satımı sanayileşme yolu ile belli bir artış sağlamıştı. Bu artış özellikle imalat sanayi ürünlerinde gerçekleşirken artışın sağlanmasında yeni kurulan işletmeler değil de eskiden kalan işletmelerin atıl kapasitelerini hayata geçirmeleri etkili olmuştur. Oysa ülkenin dış satımdan beklediği amaç üretim kapasitesinin artmış olduğu sanayileşmenin ekonomiye kazandırılmasıydı. Bu süreçte bu sanayileşme gerçekleşmediği gibi dış satım artışı üretilen ürünlerin fiyatının dış ülkelere göre

düşürülmesi yolu ile elde ediliyordu. Bir anlamda bu stratejinin adının ihracata dayalı sanayileşme stratejisi olmaktan çıkıp ihracatı her şartta arttırma politikası olarak gerçekleşmiştir.

İhracatı arttırma politikasının temel uygulama şekli para arzını, etkin olan talebi ve kamu harcamalarını sürekli olarak üretim düzeyinin altında tutmak olmuştur. Bu dönemde KİT ürünlerini piyasanın altında fiyatlama politikası değiştirilerek piyasa fiyatına endekslenmiştir. Etkin kaynak kullanımı devreye sokulurken kaynaklarını etkin kullanmayan KİT'lerin üretim sürecinden çekilmesi yönünde adımlar atılmıştır. Rekabete uyum stratejisi birinci uygulama yöntemi olurken, ithal ikameci sistemden vazgeçilmesi nedeniyle pahalı yerli ürün yerine ucuz yabancı ürünlerin tercih edilmesi ikinci uygulama yöntemi olmuştur. Fiyatlama politikaları ile ilgili tüm kısıtların kaldırılması sonucu fiyatların piyasa koşullarında belirlenmesi yöntemine geçilmiştir. Bu durum aynı zamanda üretim faktörleri piyasasında da uygulamaya konulmasıyla ucuz işçilik yolu ile maliyetlerin düşürülmesi yoluna gidilmiştir. Bu dönemde yabancı sermayenin ülkeye gelişini sağlamak için faiz oranları düşürülmüş ve aynı zamanda TL devalüe edilerek ihracatı arttırma politikası devreye sokulmuştur. Yapılan bu politikaların etkisi ile dış satımın dış alımı karşılama oranı yıllar itibariyle çok fazla değişim göstermiştir. 1950-1198 dönemlerinde oluşan dış ticaret dengeleri aşağıdaki tabloda ayrıntılı şekilde gösterilmiştir.

YIL	TOPLAM		İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI (%)	YIL	TOPLAM		İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI (%)
	İHRACAT	İTHALAT			İHRACAT	İTHALAT	
	(milyon dolar)				(milyon dolar)		
1950	263,4	285,7	92,2	**1989**	11.624,7	15.792,1	73,6
1960	320,7	467,5	68,6	**1990**	12.959,3	22.302,1	58,1
1970	588,5	947,6	62,1	**1991**	13.593,5	21.047,0	64,6
1980	2.910,1	7.909,4	36,8	**1992**	14.714,7	22.870,9	64,3
1983	5.727,8	9.235,0	62,0	**1993**	15.345,1	29.428,4	52,1
1984	7.133,6	10.756,9	66,3	**1994**	18.106,1	23.270,0	77,8
1985	7.958,0	11.343,4	70,2	**1995**	21.635,9	35.709,0	60,6
1986	7.456,7	11.104,8	67,1	**1996**	23.122,6	42.732,8	54,1
1987	10.190,0	14.157,8	72,0	**1997**	32.631	48.657	54,1
1988	11.662,0	14.335,4	81,4	**1998**	31.128	45.921	58.5

Dış ticaret dengelerinin gösterildiği tabloda gösterilen veriler ışığında özellikle 1950 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı savaş sonrası dönem olması nedeniyle %92,2 oranında gerçekleşmiştir. 1970 yılında bu oran %62,1 olurken hızlı bir düşüş sürecine girilmiş özellikle değişimin başladığı süreç olan 1980'li yıllarda %36,8 kadar gerilemiştir. İhracata dayalı sanayileşme politikasının uygulamaya konulmasından sonra ihracatın ithalatı karşılama oranı gittikçe yüksek seviyeler ulaşmıştır. Özellikle 1988 yılında en yüksek seviye olan %81,4 oranına ulaşmıştır. Ancak 1990 yılından sonra tekrar düşüş sürecine girmiştir. Her ne kadar 1994 ekonomik krize yönelik alınan önlemeler neticesinde tekrardan bu oran yükselmiş olsa da 1998 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %58 seviyelerine düşmüştür. İhracata dayalı sanayileşme politikası ile artan dış satımın çok üzerinde gerçekleşen dış alım sonucunda dış ticaret açıkları ülke ekonomisi için bir klasik konumuna dönüşmüştür.

Dış Borç Stoku 1980 – 1988 (Milyon Dolar)

Yıllar	Orta ve Uzun Vadeli Dış Borçlar	Kısa Vadeli Dış Borçlar	Toplam Dış Borç Stoku	Toplam Dış Borç Stoku / GSMH
1980	13229	2505	15734	22,55
1981	14448	2179	16627	22,84
1982	16094	1764	17858	27,08
1983	16533	2281	18814	30,24
1984	17643	3180	20823	34,27
1985	20901	4759	25660	34,62
1986	25857	6349	32206	42,11
1987	32703	7623	40326	45,96
1988	34305	6417	40722	44,79

Kaynak: Türkiye Ekonomisi Geçmişten Günümüze, Yılmaz Odabaşı ve Zeki Yılmaz, 2016, Kütahya, Academia Yayınevi.

24 Ocak 1980 ekonomik kararları ile ülke ekonomisi bir anda Keynesyen politikalardan vazgeçerek serbest piyasa ekonomisi tercihi yönünde kapitalist liberal politikaları uygulamaya koymuştur. Bu dönemde ülke ekonomisinde kamunun finansman açıkları çok fazla artarken buna bağlı olarak dış borç yükü de çok fazla artmıştır. Özellikle 1980 yılında Dış Borç/GSMH oranı %22,5 gerçekleşirken bu oran yıllar itibariyle çok fazla artış göstermiş 1984 yılında Dış Borç/GSMH %34,27 olurken 1987 yılında rekor seviyeye çıkarak %45,96 ulaşmıştır. Dışa açılımın en önemli süreci ülke ekonomisinde ortaya konulan dış finansal serbestleşmedir. Özellikle 1929 dünya ekonomik bunalımı sonrasında içe dönük ekonomi politikası izleyen Türkiye ekonomisi bu durumu kendi avantajına çevirmişti. Bu dönemden sonra spekülatif olarak sermaye girişinin ülke ekonomisi içinde artması ile birlikte para arzı arttırılarak ve kamu harcamalarında artışa gidilerek yerli paranın değerlenmesinin önüne geçilmiş bu durum sonucunda

fiyatlar genel seviyesinde artışı ortaya çıkarmıştır. Bu şekilde talebin hızlı artışı sonucunda talep artışını karşılayamayan ülke ekonomisi dış alım yolu ile bu açıkları kapatma yoluna gitmiştir. Dış ticarette ve bütçede ortaya çıkan bu açıklardan sonra ülke ekonomisi tekrardan bir borç sarmalına girmek zorunda kalmıştır.

İthal ikameci sistemden ihracata dayalı sanayileşme politikasına geçiş süreci içindeki en önemli etkenlerinden birisi de üretim süreci içindeki emeğin payının azaltılıp, sermayenin payının arttırılması olacaktır. Fakat bu kararların uygulamaya sokulmasındaki önündeki en önemli engel toplumsal muhalefetin yüksek olmasıdır. O nedenle bu kararları uygulama işi 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile gelen rejime kalacaktı. Askeri rejim bu kararları grev ve sendikal faaliyetleri yasaklayarak, işçi sınıfının refah düzeyini azaltarak, tarıma verilen desteklerde kısıtlamalara giderek sermaye sınıfını yaratma yoluna gidecektir. Askeri rejimden ülkenin kurtulup yeniden çok partili siyasal yaşama geçilmesi ile birlikte dış borçlanmada değişken faiz uygulamasına geçilmiş ve sendikasyon kredileri ile ülkenin dış borç oranı artmaya devam etmiştir. Aşağıdaki tabloda dış borçlanmada anapara ve faiz miktarları yıllar itibariyle verilmiştir.

Dış Borç Servisi 1980 – 1988 (Milyon Dolar)

Yıllar	Dış Borç Servisi	Faiz	Anapara
1980	2766	1138	1628
1981	2732	1443	1289
1982	3168	1565	1603
1983	3532	1511	2136
1984	3730	1586	1907
1985	4216	1753	2208
1986	4685	2134	2173
1987	5517	2387	2687
1988	7158	2799	3792

Kaynak: Türkiye Ekonomisi geçmişten Günümüze, Yılmaz Odabaşı ve Zeki Yılmaz, 2016, Kütahya, Academia Yayınevi

1980'li yıllardan başlayan süreçle birlikte dış borç anapara ve faiz ödemeleri gittikçe artmıştır. 1980 yılında 2766 milyon dolar olan dış borç miktarı 1988 yılına gelindiğinde 7158 milyon dolara ulaşmıştır. Bu sekiz yıllık süre içinde dış borcun artış oranı %40 seviyelerine ulaşmıştır. Dış borç ödemeleri içindeki faiz oranı gittikçe yükselmiş ve anapara ödemeleri kadar faiz ödemesi yapılmak zorunda kalınmıştır. 1980'li yılların bir başka özelliği de bu yıllarda ortaya çıkan dünya borç krizidir. Bu dönemde azgelişmiş ülkelerin borç oranları çok fazla büyümüştür. 24 Ocak 1980 yılında çıkarılan İhracata Dayalı Sanayileşme Politikası sonucunda ülkemiz bu borç oranlarının arttığı dönemi zorlanmadan aşılabilmiştir. Fakat bütün bunlara rağmen dış borçlardaki artış belli bir süre sonra durdurulamamış özellikle 1980-1990 yılları arasında Merkez Bankası uluslararası piyasalardan sendikasyon kredileri alarak dış borcun artmasına neden olmuştur. 1980 yılında

3.2 milyar dolar olan dış borç 1990 yılında 7.3 milyar dolar olmuştur.

1990-2000 Dönemi Dış Borçlar

Ülke ekonomisinde dış borçlanma sorununun ortaya çıkış nedeni olarak yurt içi tasarrufların az olması gösterilmektedir. Ülke ekonomisinde yurt içi tasarrufların az olması nedeniyle ilk başvurulan kaynak dış borçlanma olmaktadır. Türkiye Ekonomisi zor dönem olarak adlandırılan 1990-2000 döneminde dış borçlanamaya çok fazla başvurulmak zorunda kalmıştır. Bu dönemin bir başka özelliği yabancı sermayenin ülkeden ayrılması nedeniyle ortaya çıkan 1994, 1999 ve 2001 krizleridir. Ayrıca bu dönemde dış borçlanmanın artmasına neden olarak gösterilebilecek bir durumda doğal afetlerin en büyüklerinden ülkede meydana 17 Ağustos depremidir. Bu dönemde dünya ölçeğinde ortaya çıkan körfez savaşı da dış borçlanmanın artma nedeni olarak gösterilebilir. Tüm bu sorunlar nedeniyle 1990-2000 dönemi tam bir dış borçlanmanın artış dönemi olarak adlandırılmaktadır. 1989 yılında alınan Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki 32 Sayılı Karar ile ülke ekonomisinde sermaye hareketleri tamamen serbest bırakılmıştır. Böylelikle ülke ekonomisi dünya ölçeğinde en liberal ülkelerden bir ekonomi konumuna gelmiştir. Ödemeler dengesinin sermaye hesabının dışa açılmasıyla birlikte ülke ekonomisinde özel sektöründe dış borç alması kolaylaştırılmıştır. Bu dönemde kamu açıklarının yüksek olması ve kısa vadeli dış borçların fazla olmasının yanına bir de özel sektörün kısa vadeli dış borçları eklenince ülke ekonomisinde kısa vadeli dış borç oranı çok

fazla artmıştır. Dış borçlanmadaki fazla artış Türk Lirasının aşırı değerlenmesine neden olmuştur. Faizlerin çok yükselmesi ile birlikte aşırı miktarda artan faiz gelirleri ortaya çıkarmıştır. 1989 yılından sonra ekonomik büyümenin tamamen dış sermaye hareketlerine bırakılmasına neden olan ekonomi politikalarının sermaye girişleri, cari açık ve büyüme üçgeninde kalmasıdır. Dış açığın çok fazla olduğu dönem de bile döviz arzı gittikçe bollaşmış ülke kur faiz sarmalına girerek Türk Lirası aşırı değerli kalma sürecini devam ettirmiştir.

Özellikle 1993 yılı sonuna kadar ülke ekonomisinde ortaya çıkan cari açığın ve kamunun borçlanma gereğinin artış yönünde olması nedeniyle iç ve dış finansman ihtiyacında aşırı yükselme meydana gelmiştir. Bu uygulanan politikalar sonucunda ülke dış borcu 1989 yılından sonra dört yıl içinde %61,3 oranında artarak yükselişini devam ettirmiştir. Bu dönemde kısa vadeli dış borçlardaki %223 artış dikkati çekmiştir. Bu artışla ülke dış borcu içindeki payı %13,8 olan kısa vadeli dış borçların oranı dört yıl içinde %27,5 yükselmiştir. Bu dönemde kısa vadeli dış borçların artmasına neden olan ticari banka kredileridir. Kısa vadeli dış borçların %60'ı ticari bankalar üzerinden yapılmıştır. Ülke ekonomisindeki bu gelişmeler sonucunda 1994 krizi ortaya çıkmıştır. 5 Nisan 1994 yılında alınan istikrar tedbirleri ile ekonomik kriz bir miktarda olsa atlatılabilmiştir. İstikrar tedbirlerinin uygulandığı süreçte dış borç stoku %2,6 oranında azaltılmıştır. 1993 yılı dış borç stokunda meydana gelen %21,1 gibi artıştan sonra bu azalış önem teşkil etmiştir. Dış borç stokunun azaltılmasındaki etken olarak istikrar

tedbirleri ile uygulamaya konulan daraltıcı maliye politikaları olurken, aynı zamanda kamu gelirlerinde artışı sağlamak için bir defaya mahsus çıkarılan(Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi, Ek Gayrimenkul Vergisi, Net Aktif Vergisi vb.)vergilerdir. Her ne kadar 5 Nisan 1994 Kararları kamu açıklarının azaltılması ve kamu gelirlerinin arttırılması için alınmış olsa da ülke ekonomisinde 1995 yılından başlayan ve 1999 yılında kadar devam eden süreçte siyasi istikrarsızlık, döviz kuru artışları ve dış borç stokunun artması bu hedeflerin geri planda kalmasına neden olmuştur. Özellikle bu dönemde dünya ölçeğinde ortaya çıkan 1997 Asya ve 1998 Rusya krizleri ülke ekonomisini çok zor duruma itmiştir. Ulusal mal talebi daralmasına 1998 yılında bir de Rusya kaynaklı ihracat krizi de eklenince ülke ekonomisi yeniden finansal-reel kriz sürecine girmiştir. Dünya ölçeğinde Rusya ekonomisinin bu dönemde moratoryum ilan etmesi ve para birimi olan Ruble'yi devalüe etmesi sonucu cari işlemler açığı artan ülke ekonomisi buna ek olarak birde ekonomiye maliyeti 13 milyar dolan olan 17 Ağustos 1999 depremini de yaşayınca dış borç stokundaki artış çok fazla olmuştur.

Dış Borç Stoku ve Artışı 1991-2000 (Milyar Dolar)

YILLAR	Toplam Dış Borç	Kısa Vadeli Borçların Payı	Artış Hızı %	Dış Borç Stoku/GSMH	Cari İşlemler Dengesi
1991	53.623	18,1	2.6	34.0	250
1992	58.595	22,8	10.1	38.0	-974
1993	70.512	27,5	21.1	38.0	-6.433
1994	68.705	17,2	-2.6	50.1	2.631
1995	75.948	21,4	11.5	42.6	-2.339
1996	79.299	21,5	10.3	43.3	-2.437
1997	84.356	21	6.6	43.8	-2.638
1998	96.351	21,5	14.1	35.6	2000
1999	103.123	22,2	5.0	41.7	-925
2000	118.602	23,8	1.6	44.7	-9.920

Kaynak : Editörler: Fazıl Tekin, Şebnem Tosunoğlu (2012) Devlet Borçları Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları.

1990-2000 döneminde dış borç stokunun en fazla artış kaydettiği yıl %21,1 oranla 1993 yılı olmuştur. 1994 yılında alınan istikrar tedbirleri sonucunda azalan dış borç stoku 1998 yılında %14,1 oranında artış göstermiştir. 1991 yılında 50.489 milyar dolar olan dış borç stoku dönemin sonunda 2000 yılı sonu itibariyle 118.6 milyar dolara ulaşarak çok fazla artış göstermiştir.

Dış Borç Servisi 1991 – 2000 (Milyon Dolar)

Yıllar	Dış Borç Servisi	Anapara	Faiz
1991	7561	4121	3440
1992	8733	5294	3439
1993	8227	4653	3574
1994	9993	6070	3923
1995	11897	7594	4303
1996	11418	7218	4200
1997	12418	7830	4588
1998	16513	11690	4823
1999	18316	12866	5450
2000	21937	15638	6299

Kaynak: Türkiye Ekonomisi Geçmişten Günümüze, Yılmaz Odabaşı ve Zeki Yılmaz, 2016, Kütahya, Academia Yayınevi

2001-2020 Dönemi Dış Borçlar

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en büyük ekonomik krizlerinden biri olan 2001 ekonomik krizinin ortaya çıkışı 2000 yılının kasım ayında yaşanan döviz darboğazıdır. Bu dönemde sürdürülemeyen bir borç alma dinamiği ile ekonomi içinde ortaya çıkan kurlardaki hareketlenme, döviz talebinin artması ve mali sistemin sağlıksız işlemesi sonucunda ülke ekonomisinin zor günleri olan 2001 krizi ortaya çıkmıştır. Dış borç stoku 2001 yılında 113.6 milyar dolara ulaşarak dış borcun sürdürülebilirliği şansı ülke ekonomisinde kalmamıştır. Özellikle 2000 yılı kasım ayında yaşanmaya başlayan ekonomik kriz bu dönemden başlayarak ülke ekonomisinden çok fazla sermaye çıkışına neden olmuştur. Yabancı yatırımcılar bu dönemde ülke içinde hisse senedi ve Devlet İç Borçlanma Senetlerine (DİBS) yaptıkları yatırımı 5.7 milyar dolar azaltarak ekonominin büyük bir finansman krizine girmesine neden olmuşlardır. Yaşanan finans krizi sonrası ülke ekonomisinde ortaya

çıkan bu sorunu çözme adına IMF'den 2.9 milyar dolarlık kaynak sağlama yoluna gidilmiştir. Sağlanan kaynakla birlikte sorunların çözümü beklenirken 2001 yılı şubat ayında ülke ekonomisi yeni bir ekonomik krizin içinde kalmıştır. Bu dönemde bu güne kadar uygulanan sabit döviz kuru politikasından vazgeçilerek piyasa sistemine bırakılan dalgalı döviz kuru politikasına geçiş yapılmıştır. Kasım 2000 kriziyle başlayan ülkeden sermaye çıkışları Şubat 2001 ortaya çıkardığı olumsuzluklar nedeniyle bu dönemde de devam etmiştir. Ekonomide istikrarın sağlanması ve ekonomin rayına oturtulması için Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı hazırlanmıştır. Ekonomide ortaya çıkan finansman eksiğini gidermek için uluslararası kuruluşlara başvuru yapılsa da 10.2 milyar dolarlık ek kaynak IMF ile yapılan Stand-By anlaşması ile elde edilmiştir.

(Milyon ABD Doları)	TÜRKİYE BRÜT DIŞ BORÇ STOKU	TCMB DIŞ BORÇ STOKU (-)	BANKALAR DIŞ BORÇ STOKU (-)	**PARASAL SEKTÖR HARİÇ DIŞ BORÇ STOKU (I)**	TCMB NET DIŞ VARLIKLARI (*)	BANKALAR NET DIŞ VARLIKLARI	**PARASAL SEKTÖR NET DIŞ VARLIKLARI (II) (**)**	**TÜRKİYE NET DIŞ BORÇ STOKU (I-II)**	**TÜRKİYE NET DIŞ BORÇ STOKU / GSYH (%)** (***)
2000 Ç2	109.477	11.041	20.642	**77.794**	15.439	-4.515	**10.925**	**66.869**	**25,7**
2000 Ç3	110.712	10.744	22.291	**77.677**	15.440	-5.218	**10.222**	**67.455**	**25,4**
2000 Ç4	118.602	14.090	23.161	**81.351**	9.933	-5.883	**4.049**	**77.302**	**28,3**
2001 Ç1	116.946	14.893	20.856	**81.197**	5.483	-4.558	**925**	**80.271**	**29,5**
2001 Ç2	114.376	18.273	18.523	**77.580**	167	-1.306	**-1.139**	**78.719**	**31,1**
2001 Ç3	119.774	22.714	16.047	**81.013**	-1.854	331	**-1.523**	**82.536**	**36,3**
2001 Ç4	113.592	24.351	12.703	**76.538**	-3.571	2.336	**-1.235**	**77.773**	**38,4**
2002 Ç1	113.936	18.407	11.876	**83.653**	3.913	1.506	**5.420**	**78.233**	**39,9**
2002 Ç2	123.400	20.380	12.305	**90.714**	3.468	312	**3.780**	**86.934**	**41,8**
2002 Ç3	124.988	20.861	9.977	**94.149**	5.820	2.438	**8.258**	**85.892**	**39,0**
2002 Ç4	129.643	22.003	10.437	**97.203**	6.578	2.988	**9.565**	**87.638**	**36,8**
2003 Ç1	130.991	22.423	11.779	**96.789**	5.913	-1.532	**4.382**	**92.407**	**37,6**
2003 Ç2	135.102	23.374	11.084	**100.645**	7.047	454	**7.501**	**93.144**	**35,9**
2003 Ç3	138.785	23.319	12.851	**102.615**	12.260	-731	**11.529**	**91.085**	**31,3**
2003 Ç4	144.216	24.373	13.749	**106.094**	11.086	-7	**11.078**	**95.016**	**30,0**
2004 Ç1	144.853	22.897	15.048	**106.907**	12.005	-1.959	**10.046**	**96.861**	**27,9**
2004 Ç2	147.409	21.667	16.947	**108.795**	14.049	-2.781	**11.268**	**97.526**	**26,4**
2004 Ç3	153.161	20.814	18.785	**113.563**	15.795	-921	**14.874**	**98.689**	**25,6**
2004 Ç4	161.199	21.410	21.201	**118.589**	16.331	766	**17.097**	**101.492**	**24,9**
2005 Ç1	160.380	19.399	21.842	**119.139**	20.447	-3.647	**16.799**	**102.340**	**24,1**
2005 Ç2	162.755	17.098	27.104	**118.553**	24.782	-5.151	**19.631**	**98.922**	**22,0**
2005 Ç3	166.537	16.230	30.490	**119.817**	27.458	-5.736	**21.722**	**98.095**	**20,5**
2005 Ç4	170.813	15.425	31.899	**123.489**	36.954	-12.446	**24.508**	**98.981**	**19,6**
2006 Ç1	185.510	15.518	36.786	**133.206**	45.047	-17.929	**27.118**	**106.089**	**20,4**
2006 Ç2	191.580	15.772	39.003	**136.806**	43.428	-16.999	**26.429**	**110.377**	**20,7**
2006 Ç3	197.180	15.527	38.850	**142.803**	45.186	-13.609	**31.576**	**111.227**	**20,6**
2006 Ç4	208.041	15.678	44.564	**147.800**	47.637	-8.226	**39.411**	**108.388**	**19,6**
2007 Ç1	214.153	15.630	41.291	**157.232**	54.736	-8.508	**46.228**	**111.005**	**19,6**
2007 Ç2	224.441	15.484	44.546	**164.411**	55.927	-5.001	**50.926**	**113.485**	**19,2**
2007 Ç3	236.406	15.629	45.476	**175.300**	59.486	-7.709	**51.777**	**123.523**	**19,6**
2007 Ç4	249.978	15.801	50.181	**183.995**	61.105	-11.091	**50.014**	**133.981**	**19,6**
2008 Ç1	264.933	16.590	52.871	**195.473**	63.902	-12.589	**51.313**	**144.160**	**19,7**
2008 Ç2	287.047	16.204	58.038	**212.805**	63.815	-10.193	**53.622**	**159.183**	**20,7**
2008 Ç3	291.894	14.339	62.291	**215.264**	67.109	-15.348	**51.761**	**163.503**	**20,2**
2008 Ç4	280.450	14.066	57.772	**208.612**	61.480	-4.239	**57.241**	**151.371**	**19,3**
2009 Ç1	265.051	12.952	51.412	**200.687**	58.993	-1.161	**57.832**	**142.855**	**19,6**
2009 Ç2	267.686	13.541	51.553	**202.593**	57.241	707	**57.948**	**144.644**	**21,1**
2009 Ç3	270.892	13.535	52.690	**204.667**	62.255	-2.780	**59.476**	**145.191**	**22,6**
2009 Ç4	268.472	13.162	54.546	**200.764**	62.778	-8.055	**54.723**	**146.041**	**22,4**

Kaynak: https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri

Ülke ekonomisi bu dönemden sonra ekonomide düşük kur yüksek faiz politikası uygulayarak ülkeye sıcak para girişini hızlandırmıştır. 2002 yılından başlayan süreçle birlikte ekonomik büyüme oranlarında bir artış gözlenmiş ve ekonomik büyümedeki bu artış 2008 yılına kadar devam etmiştir. 2002-2003 yıllarında IMF ve Dünya Bankası ile çeşitli anlaşmalar yapılmıştır. Yapılan bu anlaşmalar sonucunda ülke ekonomisinin borç stokunda belli bir artış ortaya çıkmıştır. Ülke ekonomisi dış kaynak sağlama ihtiyacını destekleme kredisi adı altında IMF ve Dünya Bankası

gibi uluslararası kuruluşlardan karşılama yoluna gitmiştir. 2002 yılı sonunda 129.5 milyar dolar olan dış borç stoku 2010 yılına gelindiğinde 290 milyar dolara çıkarak on yıl içerinde iki kattan daha fazla artış göstermiştir.

Dış borçlanma konusunda ekonomik değerlendirme yapabilmek için birçok orana ihtiyaç gerekmektedir. Bu oranlar Dış Borç/GSYH, Özel Sektör Dış Borcu/GSYH, Toplam Dış Borç/İhracat, Dış Borç Servisi/GSYH, Dış Borç Servisi/İhracat, Faiz/GSYH, Faiz/İhracat ve AB Tanımlı Kamu Borç Stoku/GSYH sıralanabilir. Dış borçlanma sürecinde en önemli oran Dış Borç/GSYH oranıdır. 2001 ekonomik krizinin ülke ekonomisi üzerinde yarattığı çöküntü sonucunda 2002 yılında Dış Borç/GSYH oranı %56,2 olmuştur. Bu oran 2010 yılına ulaşıldığında %34,9 olmuştur. Borç göstergelerinde diğer önemli iki kriter ise Faiz/GSYH oranı ile Faiz/İhracat oranıdır. Bu oranlardan Faiz/GSYH oranı ülke ekonomisinde 2002 yılına gelindiğinde %2,8 iken 2010 yılında %1,1 olarak gerçekleşmiştir. Faiz/İhracat oranı ise ülke ekonomisinde 2002 yılına gelindiğinde %17,8 iken 2010 yılında %7,3 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranların içinden uluslararası kuruluşlardan olan IMF ve Dünya Bankası dört oran belirlemiş ve bu oranların eşik değerlerini belirleyerek bu eşik değerleri aşan ülkeleri çok borçlu ülke olarak adlandırmışlardır.

Ülke ekonomisi 2000'li yıllardan sonra ortaya çıkan ekonomik krizler ve uluslararası sermayenin ülke dışına çıkışının artması sonucunda dış borç stokundaki artışlar devam etmiştir. 2007

yılında dünyada ekonomik krizi şekline dönüşen ABD Mortgage ekonomik krizi sonrasında dış borç stoku her ne kadar %4'lük bir azalma göstermiş olsa bile 2012-2013 yıllarında bir önceki yıllara göre dış borç stoku %10 artış göstermiştir. Bu artışın gerçekleşmesinde kamu ve özel sektörün aldığı dış borçlar etkili olurken merkez Bankası kredilerinde bir miktar azalma meydana gelmiştir. 2012 yılında dış borç stoku içinde özel sektörün payı %65 oranında oluşurken, kamu sektörünün payı %35 olarak gerçekleşmiştir. Bu yıllarda kişi başına düşen milli gelirdeki azalma ve aynı zamanda Dış Borç Yükü/MG oranlamasıyla elde edilen kişi başına dış borç yükünün artması sonucunda ülkede yoksullaşma gittikçe artmaya başlamıştır. 2000 yılında 118 milyar dolar olan dış borç stoku 2006 yılında 200 milyar dolara, 2014 yılında 400 milyar dolara, 2017 yılında 454 milyar dolara yükselirken 2019 yılında 436,9 milyar dolara, 2020 yılında 450 milyar dolara rakamsal olarak düşmüş olsa da dış borç yükünde bir artış meydana gelmiştir. Bu artışın nedenleri ilerleyen kısımlarda açıklanacaktır. Dış borç stokunun milli gelire oranı 2005 yılında %15'in altına kadar inerken 2011 yılından sonra hızlı artış sürecine girerek 2020 yılında en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Bu dönemde hazine garantili dış borç stoku 14.8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Dünya bankasının 2019 yılı içinde yayınlanan dış borç istatistikleri raporuna göre Türkiye düşük ve orta gelirli 120 dünya ülkesi arasında 2019 yılı sonu itibariyle 440.9 milyar dolarlık borçla en çok borcu olan dünya ülkeleri arasında altıncı sırada yer almıştır. Ayrıca ülke ekonomisi en çok dış borcu olan 10 ülke arasında Dış Borç/MG oranlamasında %59 gibi büyük bir

oranla ikinci sırada yer almıştır. Bu oranlar yönünden bakıldığında ülke ekonomisinde dış borçlanma artık sürdürülemez bir duruma gelmiştir. Bu dış borcun yarattığı ekonomik yıkıma 2019 yılında başlayan pandemi eklenince içinde bulunulan süreç gittikçe kötüleşmiştir. Türkiye ekonomisinde dış borç stoku 2017 yılı itibariyle en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Bu yıldan sonraki dönemlerde dış borç stokunda rakamsal azalma olmasına rağmen ülke ekonomisinin dış borç yükü artışa devam etmiştir. Özellikle 2017 yılı itibariyle 453.8 milyar dolar olan dış borçlar 2020 yılı ikinci çeyreğinde 425.8 milyar dolara gerilemiştir. Dış borç stokunda ortaya çıkan 28 milyar dolarlık bir azalış meydana gelmiştir. Dış borç stokunda ortaya çıkan bu azalmaya rağmen dış borç yükünde artış devam etmiştir. Bunun temel nedeni ülke GSMH hesaplanırken ülke parası cinsinden hesaplamanın yapılması ve ülkeler arası karşılaştırma yapabilmek için bu hesaplanan GSMH'nin o günkü kur üzerinden dolara çevrilmesidir. Kurlarda meydana gelen hızlı artışlar nedeniyle Türk Lirası olarak GSMH artsa da dolar bazında gittikçe azalmaktadır. Dış Borç Stoku/GSMH oranlamasından elde edilen dış borç yükü bu nedenle gittikçe artış göstermektedir. 2001 yılında %77,9 olan dış borç yükü 2005 yılında %35,4 düşürülmüş ve daha sonraki yıllarda artış göstererek 2017 yılı itibariyle %52,8 olarak gerçekleşmiştir. Dış borç stokunun 2017 yılına göre 2020 yılında rakamsal azalma gösterdiği halde dış borç yükü 2020 yılı itibariyle %61,6 yükselmiştir. Bu artışın temel nedeni ülke ekonomisinde Türk Lirasının dolar kuru karşısında değer kaybetmesidir. Pandemi sürecinin etkisi ile dünya ekonomisinde ortaya çıkan ekonomik

sorunlar nedeniyle ülkemizdeki yabancı sermayenin ülke dışına çıkması nedeniyle dolar Türk Lirası karşında aşırı değer kazanmıştır. Son dönemde 1 dolar 15,50 TL seviyelerine ulaşmıştır. Dolardaki bu artış dış borç stoku içinde dolar cinsinden borçlanan kamu ve özel sektörün borçlarında çok fazla artışa neden olmuştur. Dış borç yükünün azaltılabilmesi için Türk Lirasının dolar kuru karşısında değer kaybetmesinin önüne geçmek gerekmektedir. 2021 yılı itibariyle kurlarda ortaya çıkan oynaklık nedeniyle ekonomide dış borç stokunda rakamsal azalma meydana gelse de dış borç yükündeki artışın devam edeceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Dış Borç Yükü (Milyon Dolar)

Yıllar	**Dış Borç**
2001	77,9
2002	71,9
2003	48,4
2004	41,3
2005	35,4
2006	39,1
2007	39,5
2008	39,3
2009	44,7
2010	40,4
2011	39,3
2012	42,8
2017	52,8
2020	61,6

Dış Borç Stoku GSYH Oran OLarak

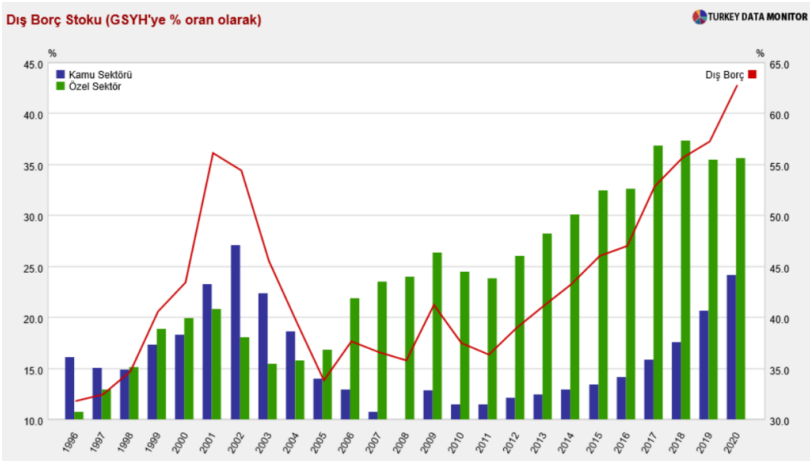

Kaynak: https://fulyagurbuz.com/2021/03/31/turkiyenin-dis-borc-stoku-450-milyar-dolara-yukseldi/

Dış borç stokunun bu dönemde artmasında etkili olan bir başka durumda ülke ekonomisinde uygulanan yüksek faiz politikasıdır. Özellikle yurt dışında faiz oranların düşük olması nedeniyle ülke içinden yüksek faizle kaynak almaktansa yurt dışından düşük faizli kaynak alma yoluna gidilmesidir. 2021 yılında dış borç yükünde ortaya çıkan artışlar, bütçenin sürekli açık vermesi, uygulanan maliye politikalarının etkisizliği ve Merkez Bankasının rezervlerindeki düşüşler nedeniyle piyasaya müdahale şansının azalması ülke ekonomisinde dış borç stokundaki artışların devam edeceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

(Milyon ABD Doları)	TÜRKİYE BRÜT DIŞ BORÇ STOKU	TCMB DIŞ BORÇ STOKU (-)	BANKALAR DIŞ BORÇ STOKU (-)	**PARASAL SEKTÖR HARİÇ DIŞ BORÇ STOKU (I)**	TCMB NET DIŞ VARLIKLARI (*)	BANKALAR NET DIŞ VARLIKLARI	**PARASAL SEKTÖR NET DIŞ VARLIKLARI (II) (**)**	**TÜRKİYE NET DIŞ BORÇ STOKU (I-II)**	**TÜRKİYE NET DIŞ BORÇ STOKU / GSYH (%)** (***)
2010 Ç1	267.001	12.353	58.760	**195.888**	62.393	-17.304	**45.089**	**150.800**	**22,1**
2010 Ç2	265.199	11.144	64.605	**189.451**	65.711	-29.521	**36.189**	**153.262**	**21,6**
2010 Ç3	283.487	12.085	73.636	**197.766**	71.554	-35.831	**35.723**	**162.043**	**21,9**
2010 Ç4	291.331	11.565	81.420	**198.346**	75.464	-49.423	**26.041**	**172.306**	**22,2**
2011 Ç1	301.185	12.010	82.810	**206.364**	81.248	-49.777	**31.471**	**174.894**	**21,8**
2011 Ç2	312.963	11.878	90.027	**211.057**	88.643	-60.926	**27.717**	**183.340**	**21,9**
2011 Ç3	311.370	10.344	92.444	**208.582**	84.277	-60.711	**23.566**	**185.016**	**21,8**
2011 Ç4	304.882	9.334	91.753	**203.796**	79.988	-58.312	**21.676**	**182.120**	**21,7**
2012 Ç1	317.946	9.325	98.260	**210.362**	82.914	-67.289	**15.625**	**194.736**	**23,2**
2012 Ç2	324.160	8.313	104.900	**210.947**	88.501	-77.819	**10.683**	**200.265**	**24,0**
2012 Ç3	329.571	7.437	108.851	**213.282**	105.399	-83.240	**22.158**	**191.124**	**22,5**
2012 Ç4	341.628	7.079	118.631	**215.917**	113.044	-86.743	**26.301**	**189.616**	**21,6**
2013 Ç1	357.950	6.628	131.582	**219.739**	121.369	-103.712	**17.657**	**202.082**	**22,2**
2013 Ç2	373.218	6.386	142.536	**224.296**	117.516	-112.897	**4.618**	**219.677**	**23,4**
2013 Ç3	379.103	5.640	148.062	**225.401**	126.308	-117.876	**8.432**	**216.969**	**22,7**
2013 Ç4	394.585	5.225	157.716	**231.644**	126.764	-127.046	**-282**	**231.926**	**24,2**
2014 Ç1	393.933	4.853	157.127	**231.953**	122.303	-125.413	**-3.110**	**235.063**	**24,9**
2014 Ç2	408.505	4.280	167.699	**236.526**	130.413	-135.502	**-5.089**	**241.616**	**25,9**
2014 Ç3	403.999	2.935	170.574	**230.490**	130.083	-136.827	**-6.744**	**237.234**	**25,3**
2014 Ç4	407.085	2.475	174.689	**229.921**	125.853	-142.306	**-16.453**	**246.374**	**26,2**
2015 Ç1	395.462	2.102	176.767	**216.593**	119.770	-137.996	**-18.226**	**234.819**	**25,0**
2015 Ç2	407.833	1.970	181.517	**224.346**	118.930	-140.260	**-21.330**	**245.676**	**26,7**
2015 Ç3	409.528	1.544	180.668	**227.317**	119.477	-133.732	**-14.255**	**241.572**	**27,1**
2015 Ç4	399.251	1.319	167.315	**230.617**	110.316	-131.600	**-21.284**	**251.901**	**29,1**
2016 Ç1	413.055	1.296	173.468	**238.290**	114.377	-131.364	**-16.988**	**255.278**	**29,8**
2016 Ç2	422.910	1.159	175.420	**246.331**	121.876	-135.733	**-13.857**	**260.187**	**30,2**
2016 Ç3	418.557	956	171.620	**245.981**	118.126	-130.337	**-12.211**	**258.192**	**29,9**
2016 Ç4	408.390	1.102	165.359	**241.930**	106.369	-117.098	**-10.729**	**252.659**	**29,1**
2017 Ç1	418.047	1.382	170.539	**246.126**	105.529	-126.405	**-20.876**	**267.002**	**31,3**
2017 Ç2	438.426	1.390	177.952	**259.083**	108.941	-132.070	**-23.130**	**282.213**	**33,6**
2017 Ç3	443.218	1.298	178.876	**263.044**	112.772	-129.842	**-17.070**	**280.114**	**32,9**
2017 Ç4	454.413	1.753	182.828	**269.832**	108.893	-128.622	**-19.730**	**289.562**	**33,7**
2018 Ç1	467.672	1.437	187.206	**279.029**	109.397	-133.041	**-23.645**	**302.674**	**34,0**
2018 Ç2	459.923	1.826	182.628	**275.469**	100.002	-126.421	**-26.419**	**301.887**	**33,8**
2018 Ç3	448.960	6.706	171.309	**270.945**	84.682	-95.553	**-10.870**	**281.816**	**33,3**
2018 Ç4	443.443	5.914	163.777	**273.752**	92.062	-91.327	**736**	**273.016**	**34,3**
2019 Ç1	449.165	5.898	163.847	**279.420**	89.534	-84.298	**5.235**	**274.185**	**36,0**
2019 Ç2	440.081	6.492	158.791	**274.798**	95.737	-83.770	**11.967**	**262.831**	**36,1**
2019 Ç3	433.410	6.397	153.349	**273.664**	100.252	-74.686	**25.566**	**248.098**	**33,5**
2019 Ç4	435.147	8.413	149.654	**277.081**	104.660	-71.722	**32.938**	**244.143**	**32,1**
2020 Ç1	431.367	8.385	146.663	**276.319**	90.820	-69.655	**21.165**	**255.154**	**33,4**
2020 Ç2	425.830	19.630	143.773	**262.428**	85.238	-68.602	**16.636**	**245.791**	**33,1**
2020 Ç3	435.850	21.021	145.615	**269.213**	77.443	-70.998	**6.445**	**262.769**	**35,8**
2020 Ç4	450.056	21.382	147.328	**281.346**	90.843	-78.215	**12.629**	**268.718**	**37,5**
2021 Ç1	448.393	22.662	147.102	**278.629**	82.970	-66.451	**16.519**	**262.110**	**36,0**

Kaynak: https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere ekonomide dış borç stoku 2000'li yıllarda 109.4 milyar dolar iken 2021 yılı ilk çeyreğinde 448.3 milyar dolara artarak sürdürülemez bir dış borç stoku haline dönüşmüştür. 2020 itibariyle 450 milyar dolarlık toplam dış borcun 282.3 milyar dolarlık kısmı parasal sektörün dışında kalan özel sektörün dış borcu olarak görülmektedir. 2019

yılı sonunda 574 milyar TL olan merkezi yönetim dış borç stoku, 2020 yılı sonunda 2019 yılına göre 178,5 milyar TL artışla 752,5 milyar TL seviyesine ulaşmıştır. Merkezi yönetim dış borç stokunun GSYH'ye oranı 2019 yılı sonunda yüzde 13,3 iken, bu oran 2020 yılı sonunda yüzde 14,9 olarak gerçekleşmiştir. Merkezi yönetim dış borç stokunun döviz cinsinden dağılımları 2020 yılı sonu itibarıyla incelendiğinde, borç stokunun yüzde 70,2'lik kısmının ABD Doları cinsi, yüzde 22,5'lik kısmının Euro cinsi, yüzde 7,2'lik kısmının ise diğer döviz cinsi borçlardan oluştuğu görülmektedir. Aynı dönemde, merkezi yönetim dış borç stokunun 593 milyar TL'lik kısmını uluslararası sermaye piyasalarında ihraç edilen tahviller; 159,5 milyar TL'lik kısmını ise yurtdışından sağlanan krediler oluşturmuştur. Bu borçlanma oranında uzun vadeli dış borçlanma fazla olsa da kısa vadeli dış borçların oranı da oldukça yüksektir. Türkiye ekonomisi son dönemde ortaya çıkan pandemi nedeniyle çok fazla daralma yoluna gitmek zorunda kalmıştır. Turizm gelirlerindeki azalma nedeniyle dış kaynak arayışı çok fazla artmıştır. Özellikle IMF ve Dünya Bankasından ileri sürülen şartlar nedeniyle dış kaynak almak istemeyen ekonomi yönetimi Katar Merkez Bankası ile 2018 yılında 5 milyar dolarlık bir swap anlaşması yapmıştır. Üç yıllığına yapılan swap anlaşması 2020 yılında 15 milyar dolara yükseltilmiştir. 2021 yılında yeni yapılan görüşmeler sonucunda swap anlaşması üç yıl daha uzatılmıştır.

TÜRKİYE'DE DEVLET BORÇLARININ BÜYÜKLÜĞÜNÜN SEBEPLERİ

Türkiye ekonomisinde kamu gelirleri ile kamu harcamaları ayrıntılı incelendiğinde kamu gelirlerinin kamu harcamalarından sürekli az olduğu görülmektedir. Kamu kesiminin bu aradaki finansman açığını karşılayabilmek için borç alma gereği ortaya çıkmaktadır. Kamu harcamaları ve kamu gelirlerinin yıllar itibariyle gösterildiği aşağıdaki tabloda 2012 yılından itibaren kamu harcamalarında ve kamu gelirlerinde sürekli artış görülürken kamu gelirlerinde görülen artış kamu harcamalarında görülen artışın sürekli altında seyretmiştir. Bu arada ortaya çıkan kamu açıkları dış kaynak olarak borçlanma yolu ile kapatılabilmektedir.

(milyar TL)	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019(*
Harcamalar	**361,9**	**408,2**	**448,8**	**506,3**	**583,7**	**678,3**	**830,8**	**999,5**
1-Faiz Hariç	**313,5**	**358,2**	**398,8**	**453,3**	**533,4**	**621,6**	**756,8**	**899,5**
Personel Giderleri	86,5	96,2	110,4	125,1	148,9	162,1	200,9	249,9
Sosyal Güv.Kur.	14,7	16,3	18,9	21,0	24,7	27,3	34,4	43,0
Mal ve Hizmet	32,9	36,4	40,8	45,6	53,9	63,6	71,9	84,1
Cari Transferler	129,5	148,7	162,3	182,7	224,9	270,9	322,9	400,3
Sermaye Giderleri	34,4	43,8	48,2	57,2	59,4	71,0	88,3	80,5
Sermaye Trans	6,0	7,7	7,7	10,4	8,9	13,3	16,7	16,3
Borç Verme	9,5	9,1	10,5	11,3	12,8	13,3	21,7	25,4
2-Faiz Harcamaları	**48,4**	**50,0**	**49,9**	**53,0**	**50,2**	**56,7**	**74,0**	**99,9**
Gelirler	**332,5**	**389,7**	**425,4**	**482,8**	**554,4**	**630,5**	**758,0**	**875,8**
1-Genel Bütçe	**320,5**	**375,6**	**408,7**	**464,2**	**533,7**	**607,1**	**729,1**	**848,4**
Vergi Gelirleri	278,8	326,2	352,5	407,8	458,7	536,6	621,5	673,3
Teşebbüs ve	14,0	14,3	16,1	19,7	23,7	19,8	26,1	93,7
Faizler, Paylar ve	22,7	23,7	28,3	26,6	34,6	35,6	71,8	63,3
Sermaye Gelirleri	2,1	10,1	9,5	7,9	12,8	11,7	7,8	6,9
2-Özel Bütçeli	**9,6**	**11,4**	**13,5**	**15,1**	**16,8**	**19,1**	**23,8**	**20,7**
3-Düz. ve Denet.	**2,3**	**2,7**	**3,2**	**3,5**	**3,9**	**4,2**	**5,2**	**6,7**
Bütçe Dengesi	**-29,4**	**-18,5**	**-23,4**	**-23,5**	**-29,3**	**-47,8**	**-72,8**	**-123,7**
Faiz Dışı Denge	**19,0**	**31,4**	**26,5**	**29,5**	**21,0**	**8,9**	**1,1**	**-23,8**

Kaynak: Ekonomik Rapor TÜRMOB https://turmob.org.tr › ekutuphane › download

Ülke ekonomilerinde kamuda ortaya çıkan finansman açıkları nedeniyle büyüyen devlet borçlanmasının nedenleri arasında kamu harcamalarındaki çok fazla artış, kamu gelirlerinin yetersiz kalması ve kamuda ortaya çıkan düzensiz harcamalar gösterilebilir.

Kamu Harcamalarının Artışı

Türkiye ekonomisinde kamu harcamaları yıllar boyunca sürekli artış içinde olmuştur. Bazı dönemlerde artışların çok büyük oranlara ulaştığı bilinmektedir. Bu hızlı yükselişe ayak uyduramayan kamu gelirlerindeki artış miktarı nedeniyle ülke ekonomisi dış kaynak aramak zorunda kalmıştır. 1980'li yıllarda başlayan ihracata dayalı sanayileşme politikasının uygulanabilmesi için askeri rejim yoluyla demokrasiye ara verilmiştir. 1984'lü yıllarda demokrasiye geçiş sürecinde seçimler sonucunda iktidara gelen Anavatan partisi ilk yılarında kamu harcamalarında artışların büyümesine neden olan politikaları izlemiştir. 1989 yılında Anavatan partisinde ortaya çıkan yönetim değişikliği sonucu oluşan iktidar kamu harcamalarında artışların büyümesi yönünde politikaları devam ettirmiştir. 1991 yılında aynı partide ortaya çıkan yönetim değişikliği, 1993 yılında iktidarın değişmesi, 1996 yılında tekrar iktidar değişikliği ve son olarak o dönemde ortaya çıkan 1999 iktidar değişikliği ile kamu harcamaları kamu gelirlerinin çok üstünde bir artışla gerçekleşmiştir. Bunun nedeni iktidar değişikliği sonucu oluşan hükümetlerin partizanca davranışları ve ekonomi yönetiminde izledikleri popülist politikalardır. Bu dönemin sonunda ortaya çıkan Türkiye

ekonomisinin en büyük krizlerinde biri olan 2001 finansal kriz sonucunda harcama artışlarına ek olarak bir de artan faiz yükünü ekleyince ülke ekonomisinde zor bir süreç başlamıştır. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonucunda ülkenin faiz ödemeleri 20.4 katrilyondan ani bir artışla 41 katrilyona çıkarak %100 oranında bir artışa neden olmuştur. Kamu harcamalarına gelen bu ek yük nedeniyle kamu gelirleri bu harcamaları karşılayamaz duruma gelmiştir.

2001 krizinin bitmesi ve ülke ekonomisinde güçlü ekonomiye geçiş programının uygulanmaya başlamasıyla birlikte kamu gelirleri ile kamu harcamaları arasındaki düzensizlik belli oranda azaltılabilmiştir. 2012 yılında kamu harcamaları 361,9 milyar liraya ulaşan kamu harcamaları 2015 yılında 506.3 milyar liraya yükselmiş ve 2018 yılında 830.8 milyar liraya çıkarak bu yıldan itibaren hızlı yükselişini devam ettirmiştir. Bu sürece bir de pandemi nedeniyle ortaya çıkan ekonomik daralma eklenmesi ve sağlık harcamalarındaki yüksek artışlar sonucunda kamu harcamaları çok fazla artmak zorunda kalmıştır. Kamu harcamalarının kamu gelirlerinden daha yüksek bir düzeyde artması ise devletin borçlanma ihtiyaçlarını arttırmış ve kamu borçların büyümesi sonucunu vermiştir

Kamu Gelirlerinin Yetersizliği

Türkiye ekonomisinde kamu gelirleri kamu harcamalarını karşılayabilmek için yıllar boyunca sürekli artış göstermiştir. Ülke ekonomisinde kamu geliri artışı ekonomik büyümeye bağlı olarak

ve enflasyon oranında olmaktadır. Kamu gelirlerindeki artış 1980 yılında %56 oranında gerçekleşmiştir. Bu dönemin askeri rejim ve tekrardan demokrasiye geçiş süreçleri ile çalkalanması sonucu 1984 yılında kamu gelirlerindeki artış hızı %22 oranına gerilemiştir. 1993 yılında artış hızı %102, 1994 yılında artış hızı %112 gerçekleşerek dönemin en büyük artış hızını gerçekleştirmiştir. 1997 yılında bu artış hızı daha da artarak %113 oranına ulaşırken bu yıldan sonra genelde enflasyon artış hızında devam etmiştir. Özellikle 1984,1994 ve 2001 yıllarında ekonomik krizlerinde etkileriyle kamu gelirlerindeki artış hızı sürekli enflasyonun altında seyretmiştir. 2001 krizinin etkilerinin yok edilip 2012 yılına ulaşıldığında kamu kamu gelirlerindeki artışlar enflasyon oranında seyretmeye başlamıştır.2013 yılında artış oranı %17 olurken, 2014 yılında artış oranı %9, 2015 yılında artış oranı %13 ve 2018 yılında artış oranı %20 olarak gerçekleşmiştir. Bu sürece bir de pandemi nedeniyle ortaya çıkan ekonomik daralma eklenmesi ve kamu gelirlerinin ana kaynağını oluşturan vergilerde yapılan indirim ve aflar eklenince azalan artışlar sonucunda kamu gelirleri ile kamu harcamaları makası açılmaya başlamıştır. Kamu harcamalarının kamu gelirlerinden daha yüksek bir düzeyde artması ise devletin borçlanma ihtiyaçlarını arttırmış ve kamu dış borçların büyümesi sonucunu vermiştir

Kamuda Yapılan Gereksiz Harcamaların Büyüklüğü

Ülke ekonomilerinde kamu harcamaları büyük yer teşkil etmektedir. Kamu harcamalarının artışında en büyük etkilerden birisi de harcamaların plansız ve ihtiyaç olmayan yerlere

yapılmasıdır. Bu nedenle kamuda gereksiz yapılan harcamalar çok büyük boyutlara ulaşmıştır. Yapılan harcamaların büyümesine etki eden devlet işleyişi, nüfusun artması gibi etkenlere bir de kamuda gereksiz yapılan harcamaların eklemlenmesi ile kamunun borçlanma gereği gittikçe artmaktadır. Gereksiz yapılan harcamalara örnek olması anlamında Türkiye Odalar ve Borsalar Birliğinin 1999-2000 yılları arasını kapsayan 2001 yılında yaptırdığı kamu harcamaları içindeki gereksiz harcamaları gösteren raporda ulaşılan sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Yapılan araştırma sonucunda;

- Ekonomi yönetimlerinin hataları nedeni ile fazladan ödenen iç borç faizlerinin toplamı: 8.6 milyar dolar,

- İç borçlanma kısır döngüsünün anaparayı yükseltmesi sonunda faiz ödemelerinde ortaya çıkan artış: 95 milyar dolar,

- Politik risk ve ülke riski nedeniyle fazladan ödenen dış borç faizlerinin toplamı: 6.5 milyar dolar,

- Tamamlanması geciken kamu yatırımlarında, yıpranma, bakım ve idame harcamaları toplamı: 6.8 milyar dolar,

- KİT'lerin ve özelleştirme kapsamındaki kuruluşların borçlanma gereksinimlerinin toplamı: 32.2 milyar dolar,

- İhale yolsuzluklarının tahmini asgari değeri: 2.1 milyar dolar,

- TMSF' nun yönetimindeki bankaların toplam zararı : 12.5 milyar dolar,

- Kamu bankalarının görev zararı : 20 milyar dolar,

- Birliklere düşük faizli kredi nedeniyle Ziraat Bankası'nın ve Hazine'nin zararı: 9.2 milyar dolar,

- Yurtdışı temsilciliklerinin fazla kadroları için yapılan harcama : 700 milyon dolar,

- Lojmanların memurlara uygun şartlarla satışı durumunda tasarruf edilecek, bakım, yıpranma ve sigorta masrafları: 640 milyon dolar,

- Motorlu araç savurganlığında tasarruf edilebilecek akaryakıt ve tamir-bakım harcamaları : 960 milyon dolar, şeklindedir. Bu dönemde gereksiz harcamaların ekonomiye olan maliyeti toplam 195.2 milyar dolar olmuştur. O dönemde kamunun toplam borç stokunun 118.602 milyar dolar olduğu düşünülürse toplam yapılan gereksiz harcamaların altında kaldığı görülmektedir. Gereksiz harcamaların kamuda ortadan kaldırılması ülkenin borç stokunda çok önemli bir azalışa neden olacaktır. Aşağıdaki tabloda 2020 yılı cari transfer harcamaları görülmektedir.

2020 Yılı Cari Transfer Harcamaları

Tablo 2: 2020 yılı cari transfer harcamaları	
Cari Transfer Kalemi	**Tutarı (1000 TL)**
Görev Zararları	**102.802.403**
Kamu Teşebbüslerine	*2.105.860*
Sosyal Güvenlik Kurumlarına	*92.880.702*
Mali Kurumlara	*7.776.848*
Hazine Yardımları	**184.025.444**
Sosyal Güvenlik Kurumlarına Hazine Yardımları	*154.632.838*
Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğüne	*453.058*
Sosyal Güvenlik Kurumuna	*154.179.780*
Mahalli İdarelere Hazine Yardımları	*1.313.163*
Diğer Hazine Yardımları	*28.016.362*
Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlara Yapılan Transferler	**3.976.331**
Hane Halkına Yapılan Transferler	**78.022.148**
Yurt Dışına Yapılan Transferler	**4.913.722**
Gelirden Ayrılan Paylar	**124.249.428**
TOPLAM	**497.989.476**

Kaynak : https://www.dunya.com/kose-yazisi/kamuda-asil-mesele-tasarruf-mu-israf-mi/627592

Tabloda görüldüğü üzere kamu harcamaları içinde cari transferlerin payı yaklaşık olarak 500 milyar TL'ye ulaşmıştır. Sosyal yardımlar, kamu kurumlarının görev zararları ve finansman açıkları cari transferleri oluşturmaktadır. Hazine bu rakamı bütçeye karşılıksız olarak aktarmaktadır. Gereksiz yapılan harcamalar kısmına giren görev zararları ve finansman açıkları ekonomiye büyük yük getirmektedir. Ülke ekonomilerinde sosyal devlet anlayışı gereği yoksullara ve yardıma muhtaçlara sahip çıkmak gerekmektedir. Bu sahip çıkma adına oluşan cari transferlerin rakamı sadece 78 Milyar TL'dir. Bu rakam hane halkına eğitim, sağlık, gıda, barınma vb. ihtiyaçlar için yapılan sosyal yardımlardan oluşmaktadır. 500 milyar TL olan cari transferlerin geriye kalanı kısmı kamu kurumlarının görev zararları ve finansman açıkları için

kullanılmaktadır. Kamu kurumlarında bu görev zararları ve finansman açıklarının bırakın yok edilmesini azalması bile ülke ekonomisinin dış borç stokunda önemli bir azalmaya neden olacaktır.

DIŞ BORÇLARIN EKONOMİK SONUÇLARI

Ülke ekonomisinde dış borçlanma bir kaynak yaratma faaliyeti olarak düşünülebilir. Dış borçlanma alındığı zaman ülke ekonomisinde ek kaynak yarattığı için MG üzerinde bir arttırıcı etkisi vardır. Fakat ödeme süreci geldiğinde faizle birlikte kapatılacağından dış borçlar MG üzerinde azaltıcı etki yapmaktadır. Dış borçlanma bu nedenle ülke kamu maliyesinde istenmeyen ekonomik sonuçlarda ortaya çıkarabilmektedir. Bu ekonomik sonuçlardan ilki faiz oranlarının yüksekliğidir.

Faiz oranlarının yükselmesi ve yatırımların yapılamaması

Merkez Bankasının gecelik borç alma ve borç verme faiz oranları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

TCMB Faiz Oranları (%)

Tarih	Borç Alma	Borç Verme
2002	46.00	53.00
2003	26.00	31.00
2004	18.00	22.00
2005	13.50	17.50

2006	17.50	22.50
2007	15.75	20.00
2008	15.00	17.50
2009	6.50	9.00
2010	6.25	8.75
2011	5.00	9.00
2012	5.00	9.00
2013	3.50	7.75
2014	7.50	11.25
2015	7.25	10.75
2016	7.25	8.50
2017	7.25	9.25
2018	22.50	25.50
2019	10.50	13.50
2020	15.50	18.50
2021	12.50	15.50

Kaynak:
https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/temel+faaliyetler/para+politikasi/merkez+bankasi+faiz+oranlari/faiz-oranlari

Kamu ekonomisi harcamalarını karşılayabilmek için kendi kaynakları yetmediği durumda dış kaynak sağlamak zorunda kalmaktadır. Bu durumda kamu borçlanma gereği artmakta borç bulabilmek için çok fazla taviz zorunda kalmaktadır. Borç alabilmek

için borç faiz oranlarının yüksek düzeyde seyretmesi ülke ekonomisinde reel olarak yıllık %5-8'lik bandına bir türlü gelememesini sağlamaktadır. 2002 yılında MB borç alma faiz oranı %46 olurken borç verme oranı %53 olmuştur. 2008 yılında bu oranlar borç alma faiz oranı %15 olurken borç verme oranı %17.5, 2009 yılında borç alma faiz oranı %6.5 olurken borç verme oranı %9 düzeyine gerilemiştir. 2017 yılında borç alma faiz oranı %7.25 olurken borç verme oranı %9.25 olmuştur. 2009 yılında başlayan ve 2017 yılına kadar devam eden süreçte faizler tek haneli olurken 2018 yılında borç alma faiz oranı %22.5 olurken borç verme oranı %25.5 düzeyine yükselmiştir. 2021 yılında borç alma faiz oranı %12.5 olurken borç verme oranı %15.5 oranında olmuştur. Faiz oranlarının yüksek seviyede seyretmesi yatırımcıların yatırım yapma yerine devlete borç vermek yolu ile kolay yönden para kazanma yolunu tercih etmelerine neden olmaktadır.

Enflasyonist Sonuçların Ortaya Çıkması

Enflasyon fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artışlar olarak tanımlanır. Ülke ekonomisinde borçlanma ihtiyacının doğması kamu finansman dengesinde bozulmalar yaratarak enflasyonist baskıyı çok fazla yaratmaktadır. Borçlanma harcamalar üzerinde arttırıcı etki yaratması nedeniyle talep artışları sonucunda enflasyonist etki artmaktadır. Kamu sektörü açıklarını pasif hesaplarında artışlar yaratarak kapatılabilmektedir. Kamu bu açığı para arzında yaratacağı artışlarla kapatma yoluna gitme yolunu seçebilecekken, bir başka yöntemde özel kesime borçlanma yolu ile kapatılabilecektir. Özel kesime borçlanma yolu ile kamu açıkları

kapatılamadığı durumda para stokunda sürekli artışlarla kamu açıkları kapatılabilecektir. Para stokundaki bu artışlar fiyatlar genel seviyesinde sürekli artışlara neden olabilecektir. Kamu harcamalarını karşılamak için borçlanma ihtiyacı duyacaktır ve bu ihtiyaç dolayısıyla enflasyonist etki ülke ekonomisinde devam edecektir. Ülke ekonomisinde dış borçların geri ödemesinde kullanılabilecek kaynaklar olarak; yapılacak ihracat, işçi ve turizmden elde edilecek döviz girişleri gösterilebilir. Ayrıca kaynak olarak düşünülebilecek bir yöntem de yeni borç alınması ve yabancı sermaye girişi de sayılabilir. Kamu açıkları ülkenin döviz rezervleri karşılığında alınan Türk Lirası ile karşılanması ekonomide emisyon hacminin artmasını getirecektir. Emisyon hacmindeki bu artışlar nedeniyle ülke ekonomisinde enflasyonist baskı ortaya çıkabilmektedir. Kamu borçlanma ihtiyacı ve bu ihtiyacın sürekliliği enflasyonist gelişmeyi beslemektedir.

Gelir Azaltıcı ve Gelir Dağılımını Bozucu Etkilerin Ortaya Çıkması

Ülke ekonomileri kaynak ihtiyacını karşılamak için kamu iç ve dış borçlanmaya başvurabilmektedir. Kaynak ihtiyacı için borçlanmaya başvuran ülke ekonomisi borç aldığı kişi ve kurumlara bir takım vergi avantajları sağlamaktadır. Bir anlamda borçlanarak gelirini arttırırken, borç aldığı kişi ve kurumlara sağladığı vergi avantajları ile de gelirinin azalmasına neden olmaktadır. Geliri az olan kamu borçlanıyor borçlanma sonucu geliri yine azalıyor. Bu ülke ekonomisi için bir kısır döngü yaratıyor. Türkiye ekonomisinde fonksiyonel gelir dağılımı ücret, faiz, rant ve kar gibi üretim

faktörlerinin yaratılan milli gelirden aldıkları payı ölçmede kullanılan bir yöntemdir. Türkiye ekonomisinde fonksiyonel gelir dağılımını 2014-2015 yılları için değerlendirildiğinde aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır.

Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Gelirin Cinsi	2014	2015
Maaş, ücret, yevmiye	52,4	52,5
Kâr	18,5	18,8
Rant	3,3	3,3
Menkul değer (faiz vb)	2,9	2,6
Sosyal transferler	20,1	20,0
Hanelerarası transferler (Alınan)	2,6	2,6
Diğer gelirler	0,2	0,2
Toplam	**100,0**	**100,0**

Kaynak: https://www.mahfiegilmez.com/2016/09/gelir-daglmnda-son-durum.html

Ülke gelirinden en çok payı yıllar itibariyle alan maaş ve ücret geliri elde edenlerdir. Ülke nüfusunun büyük bir kesimini oluşturan bu kesim milli gelirden 2014 yılı itibariyle %52,4 gelir elde ederken, 2015 yılı itibariyle %52,5 gelir elde etmiştir. Maaş ve ücretleri kar ve rant gelirleri izlemektedir. 2014 yılı itibariyle kar gelirleri %18,5 gelir elde ederken, 2015 yılı itibariyle %18,8 gelir elde etmiştir. 2014 yılı itibariyle rant gelirleri %3,3 gelir elde ederken, 2015 yılı itibariyle %3,3 gelir elde etmiştir. Ülke ekonomisinde faiz gelirlerinin payı diğer gelirlere oranla daha düşüktür. 2014 yılı itibariyle faiz gelirleri %2,9 gelir elde ederken, 2015 yılı itibariyle %2,6 gelir elde etmiştir. Fonksiyonel gelir dağılımı içinde görüldüğü

gibi en düşük payı alan faiz gelirleridir. Borçlanma ayrıca gelir dağılımı üzerinde bozucu etkisini hissettirmektedir.

Gelir Dağılımı

Anket yılı	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Gelir referans yılı	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Toplam	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
İlk yüzde 20 (En düşük)	5,8	5,9	6,1	6,2	6,1	6,2	6,3	6,1	6,2	5,9
İkinci yüzde 20	10,6	10,6	10,7	10,9	10,7	10,6	10,7	10,6	10,9	10,6
Üçüncü yüzde 20	15,2	15,3	15,2	15,3	15,2	15,0	14,8	14,8	15,2	14,9
Dördüncü yüzde 20	21,7	21,7	21,4	21,7	21,5	21,1	20,9	20,9	21,4	21,1
Son yüzde 20 (En yüksek)	46,7	46,6	46,6	45,9	46,5	47,2	47,4	47,6	46,3	47,5

Tablodaki rakamlar, yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

Kaynak: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-ve-Yasam-Kosullari-Arastirmasi-2020-37404

Türkiye ekonomisinde gelir dağılımı tablodan da görüldüğü üzere bozuk bir yapı sergilemektedir. Gelir dağılımında 2019 yılı itibariyle ilk ve ikinci yüzde yirmilik kısımda olanların gelirden toplam %16,5 oranında pay alırken, dördüncü ve beşinci yüzde yirmilik kısımda olanların gelirden toplam %68,6 oranında pay aldığı görülmektedir. Sadece son yüzde yirmilik kısma dahil olanlar tek başlarına gelirden %47,5 oranında pay almaktadır.

Merkezi Yönetim Dış Borç Ödemeleri (*)

(Milyon ABD Doları)

	ANAPARA	FAİZ	TOPLAM
2005	11.068	4.564	**15.632**
2006	12.982	4.634	**17.617**
2007	11.709	4.816	**16.525**
2008	8.529	4.547	**13.075**
2009	5.318	4.013	**9.331**
2010	7.005	3.968	**10.973**
2011	6.915	4.026	**10.941**
2012	6.624	4.011	**10.635**
2013	4.708	3.960	**8.668**
2014	5.641	4.095	**9.736**
2015	5.072	3.935	**9.006**
2016	4.942	3.948	**8.891**
2017	7.041	4.181	**11.222**
2018	6.920	4.181	**11.101**
2019	6.242	4.471	**10.713**
2020	6.142	4.732	**10.874**
2021	5.822	4.414	**10.236**

(*) Ödeme tutarları işlem tarihlerindeki pariteler ile dolara çevrilerek raporlanmıştır.
kaf.istatistik@hmb.gov.tr
Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü

Borçlanmanın ülke ekonomisi içinde gelir dağılımını bozucu etkisini düşünecek olursak ödenecek borç faizlerinin ülke gelirinden karşılanacağı bu nedenle ülke bütçesinde azalma meydana geleceği bilinmektedir. Aynı zamanda ülke içinden devlete borç verebilecek geliri olan kar ve faiz kazancı olanlar yönünde gelir dağılımı gittikçe bozulacaktır. Borçlanma sayesinde gelir elde eden ve sayıları ülke nüfusu ile oranlandığında %1 ancak bulan kesim gittikçe zenginleşirken, emek geliri olarak ücret elde eden kesim gittikçe fakirleşmektedir.

Mali Yapının Bozulması, Bankaların Esas İşlevlerinden Uzaklaşması

Ülke ekonomisinde kamu maliyesi içinde borçlanma, kaynakların yetmediği ve kamunun finansman ihtiyacının ortaya çıktığı dönemlerde sık sık başvurulan bir yöntemdir. Kamu özellikle iç borçlanmada bankaları önemli bir kaynak haline getirilmiştir. 2018 yılında kamunun bankalardan aldığı iç borcun toplam borç içindeki oranı %53,6 olurken 2019 yılında bu oran %58'e yükselmiştir. 2020 yılı itibariyle kamu iç borçlanmasında bankaların oranı %67,8 seviyesine çıkmıştır.

İç Borç Stokunun Elinde Bulunduranlara Göre Dağılımı (1)

	Stok Değeri (Milyon TL)					
Bileşenler	2018	2019	2020 (3)	2018	2019	2020
Bankacılık kesimi	**339.488**	**507.109**	**823.004**	**53,6**	**58,0**	**67,8**
Kamu bankaları	141.093	223.278	423.783	22,3	25,6	34,9
Özel bankalar	120.676	163.842	222.914	19,1	18,8	18,4
Yabancı bankalar	61.480	74.561	92.556	9,7	8,5	7,6
Kalkınma ve yatırım bankaları	7.202	14.487	18.882	1,1	1,7	1,6
Katılım bankaları	9.037	30.940	64.869	1,4	3,5	5,3
Banka dışı kesim	**191.342**	**259.743**	**252.627**	**30,2**	**29,7**	**20,8**
Gerçek kişiler	3.498	3.655	11.579	0,6	0,4	1,0
Tüzel kişiler	153.603	189.785	161.370	24,3	21,7	13,3
Menkul kıymet yatırım fonları	34.241	66.303	79.678	5,4	7,6	6,6
TCMB (2)	**13.603**	**18.873**	**89.294**	**2,1**	**2,2**	**7,4**
Yurt içi yerleşikler toplamı	**544.433**	**785.725**	**1.164.925**	**86,0**	**89,9**	**96,0**
Yurt dışı yerleşikler	**88.920**	**87.895**	**48.310**	**14,0**	**10,1**	**4,0**
Toplam	**633.353**	**873.620**	**1.213.235**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Kaynak: HMB.

(1) : Stok verileri Resmi Gazete fiyatlarıyla değerlendirilmiştir. Repo vb. teminat işlemlerinde kullanılan DİBS'ler, teminatı veren tarafın bulunduğu alt sektörün verisi içerisinde gösterilmektedir.
(2) : Açık piyasa işlemlerinden kaynaklanan tutarları kapsamaktadır. (3): Geçici.
Kaynak: https://tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2021/77ER.pdf

Banka; kişi ve kurumlardan topladığı mevduatları, kişi ve kurumlara kredi olarak veren ve aynı zamanda para transferi yapan kurumlardır. Kamu bankaları tanımsal olarak da belirtildiği gibi işlevlerinden uzaklaşarak kamu borçlanmasında birinci derecede rol almaya başlamışlardır. Bankalar bir anlamda kamunun fon ihtiyacını karşılayan kurumlara dönüşmüştür. Bankalar bu dönemde sendikasyon kredileri alarak açık pozisyona geçmekte ve bu kolay yönden para kazanma yolunu seçerek kur riskleri ile karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır. Özellikle 2021 yılının son üç ayında yaşanan kurdaki ani yükselmeler bu duruma bir örnek gösterilebilir.

Kamu Bütçesindeki Açıkların Sürekli Hale Gelmesi

Kamu ekonomisinde gelir ve giderlerin gösterildiği bütçe sürekli olarak giderlerin gelirlerden fazla olması nedeniyle ortaya çıkan açıkları yabancı kaynaklara başvurarak kapatmak zorunda kalmaktadır. Özellikle vergi ve diğer gelirlerin son yıllarda o yılki borç stokunu karşılamakta güçlük çekmesi kamu bütçesinin açık pozisyonunun bir süreklilik haline gelmesine neden olmuştur. Ülke ekonomisinde siyasi çıkarlar nedeni ile yıllardır gerçekçi hazırlanmayan bütçeler sürekli olarak açık vermektedir. Bütçe her yıl tahmin sonucu hazırlanarak yürürlüğe girmektedir. Tahminlerin gerçekçi yapılmaması sonucunda mali yıl bitiminde bütçe açıkları beklenenin çok üstünde gerçekleşir. Oysa ülke ekonomisinin borç sarmalından çıkışını sağlayacak olan gerçekçi hazırlanan bütçe teklifleri olacaktır. Bu teklifler kamu harcamalarını azaltıcı ve kamu gelirlerini arttırıcı yönde olursa bütçe açığı minimuma

inecektir. Borç sarmalı nedeniyle hazinenin artan borç faizi ödemeleri gerçekçi yapılacak bütçe teklifleri ile azaltılabilecektir.

Burada unutulmaması gereken bütçe açıklarının belirleyicisinin konsolide bütçe açıkları olduğudur. Ülke ekonomisinde bütçe teklifi hazırlanırken dış borç anapara ve faiz ödemeleri kaçınılmaz ödemeler içinde yer alır. Özellikle faiz ödemeleri birinci plandadır. Denk bütçe kavramına ulaşmanın yolu da kamu açıklarının azaltılarak yabancı kaynak konumunda olan dış borçların ortadan kaldırılması ile mümkün olacaktır. Çünkü dış borç anapara ve faiz ödemeleri bütçe açığına neden oluyor. Açık bütçe nedeniyle kaynak sağlama adına dış borç alınıyor. Dış borçlar bir anlamda bütçe açığı yaratırken diğer anlamda da ülke ekonomisinde enflasyonist bir baskıyı ortaya çıkarıyor. Ülkemizde borç ödemeleri daha önceden alınmış bir borcu daha avantajlı bir faiz oranı ile başka bir yerden alarak kapatma yöntemi olan refinasman yöntemi ile yapılmaktadır. Bu durum bütçe açığı-borçlanma-emisyon-enflasyon-borçlanma-bütçe açığı şeklinde bir kısır döngü olarak devam ediyor. Ülke ekonomisine yabancı kaynak olarak kazandırılan iç ve dış borçlar kullanılırken hedeflenen ekonomik büyüme hızının belli bir oranda tutulmasıdır. Yüksek ekonomik büyümeyi getiren bu yabancı kaynaklarla ekonomide istihdamın arttırılması hedeflenir. Azalma yönüne giren işsizlik ekonomi için olumlu olsa da bunun karşılığı olarak bütçe açıkları devam edecek ve borçlanma artacaktır. İlk dönemlerde olumlu bir gelişme olarak ifade edilebilecek olan ekonomik büyüme oranları bütçe açığı-borçlanma-emisyon-enflasyon-borçlanma-bütçe açığı şeklinde bir

kısır döngüsü nedeniyle azalmaya başlayacaktır. Bu duruma birde borç faiz yüklerinin eklenmesi açıkların daha da büyümesine neden olacaktır. Özetle bütçe açıklarının iç ve dış borçlarla karşılanması ve bunun sürekli bir hal alması, sonuçta bir çözüm olmamakta, tersine ekonomik ve sosyal dengesizlikleri arttırıcı olmaktadır.

Bütçe Dengesi

Milyar TL	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
Giderler	**448,4**	**506,0**	**583,6**	**677,7**
Faiz Dışı Giderler	398,5	453,0	533,4	621,0
Faiz Giderleri	49,9	53,0	50,2	56,7
Gelirler	**425,7**	**483,4**	**554,4**	**630,3**
Vergi Gelirleri	352,4	407,5	458,7	536,0
Diğer	73,3	75,9	95,7	94,3
Bütçe Dengesi	**-22,7**	**-22,6**	**-29,2**	**-47,4**
Bütçe Dengesi / GSYH	-1,1	-1,0	-1,1	-1,5
Faiz Dışı Denge	**27,2**	**30,4**	**21,0**	**9,3**
FDF/GSYH (%)	1,3	1,3	0,7	0,3
Vergi Gelirleri / FD Giderler (%)	88,4	90,0	86,0	86,3
Bütçe Finansmanı				
Net Borçlanma	**19,8**	**22,6**	**32,9**	**83,6**
Net Dış Borçlanma	8,2	-2,9	4,4	16,8
Net İç Borçlanma	11,6	25,5	28,5	66,8
Hazine Nakit Dengesi	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
Giderler	445,0	497,5	592,9	697,1
Gelirler (Özelleştirme dahil)	423,3	480,3	554,7	636,7
Nakit Dengesi	**-21,7**	**-17,2**	**-38,2**	**-60,4**
Faiz Dışı Nakit Dengesi	**16,5**	**21,3**	**-5,3**	**-17,8**

Kaynak: https://www.mahfiegilmez.com/2018/01/2017-kamu-finansman-acsndan-ilginc-bir.html

Türkiye bütçesinin yukarıdaki tabloda 2014 ve 2017 yılları arasında gelişimi gösterilmiştir. 2014 yılında kamu giderleri 448,4 milyar TL olurken kamu gelirleri 425,7 milyar TL olmuştur. Bütçe dengesi -22,7 milyar TL olarak açık pozisyonda seyretmiştir. 2015 yılında

kamu giderleri 506 milyar TL olurken kamu gelirleri 483,4 milyar TL olmuştur. Bütçe dengesi -22,6 milyar TL olarak açık pozisyonda seyretmiştir. 2016 yılında kamu giderleri 583,6 milyar TL olurken kamu gelirleri 554,4 milyar TL olmuştur. Bütçe dengesi -29,2 milyar TL olarak açık pozisyonda seyretmiştir. Son olarak 2017 yılında kamu giderleri 677,7 milyar TL olurken kamu gelirleri 630,3 milyar TL olmuştur. Bütçe dengesi -47,4 milyar TL olarak açık pozisyonda seyretmiştir. Son yıllarda bütçe açığı çok büyük oranda artmıştır. Faiz giderleri olmasa bütçe sürekli fazla verme pozisyonundadır. Kamu bu açığı kapatmak için borçlanmakta borç oranı arttıkça faiz gideri yükselmekte ve sonuç olarak bütçe açığı verdiği için tekrar borçlanmak zorunda kalmaktadır.

Kamu borçlanmasında bir diğer etkende hazine garantili dış borçlardır. Hazine garantili kamu borçları olarak, finansal olmayan kuruluşların, finansal kuruluşların dış borçları vardır. Diğer yandan da özel sektörün finansal olmayan kuruluşların, finansal kuruluşların dış borçları vardır. 2012 yılından başlayan süreçte 2021 yılının ikinci çeyreğine kadar oluşan borç miktarları aşağıdaki tabloda ayrıntılı olarak verilmiştir.

Hazine Garantili Dış Borç Stoku

HAZİNE GARANTİLİ DIŞ BORÇ STOKU [1]

(Milyon ABD Doları)

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021 Ç1	2021 Ç2
KAMU	**6.372**	**7.300**	**7.740**	**8.317**	**9.305**	**10.826**	**10.631**	**11.500**	**11.950**	**11.870**	**11.780**
GENEL YÖNETİM	**1.164**	**1.114**	**939**	**1.089**	**987**	**976**	**859**	**802**	**758**	**731**	**719**
MERKEZİ YÖNETİM	0	0	0	300	300	300	300	321	291	291	290
VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	0	0	0	300	300	300	300	321	291	291	275
KOSGEB - KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ İŞLETMELERİ GELİŞTİRME VE DESTEKLEME İDARESİ BAŞKANLIĞI	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	15
MAHALLİ İDARELER	1.161	1.113	939	789	687	676	559	481	467	440	428
ADANA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	125	100	74	48	22	16	11	5	3	3	3
ANTALYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	78	82	71	60	55	58	51	46	46	43	42
ASAT - ANTALYA SU VE ATIKSU İDARESİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	8	5	2	0	0	0	0	0	0	0	0
ASKİ-ADANA B.ŞEHİR BEL.SU VE KANALİZASYON İDARESİ	16	11	5	0	0	0	0	0	0	0	0
BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	131	136	118	103	95	102	91	82	83	79	77
BUSKİ - BURSA SU VE KANALİZASYON İDARESİ	56	52	45	53	67	68	57	55	59	57	57
ÇEŞME VE ALAÇATI BELEDİYELER BİRLİĞİ	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ESKİŞEHİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	138	129	113	99	88	84	71	60	52	50	48
GASKİ-GAZİANTEP BŞHR BEL.SU VE KAN.İD.GN.MD.	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	154	138	116	96	65	44	20	7	4	3	3
İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	142	146	125	108	98	105	94	85	85	78	79
KAYSERİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	78	70	51	37	26	20	9	6	5	5	3
MESKİ-MERSİN SU VE KANALİZASYON İDARESİ	60	56	44	34	28	26	19	12	7	6	3
SAMSUN BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	150	154	132	112	101	106	93	83	82	77	75
SASKİ - SAMSUN SU VE KANALİZASYON İDARESİ	4	15	27	27	32	36	34	32	34	31	32
ZONGULDAK BELEDİYESİ	18	18	15	12	11	11	10	8	8	7	7
FONLAR	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
SAVUNMA SANAYİİ GELİŞTİRME VE DESTEKLEME FONU	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
FİNANSAL OLMAYAN KURULUŞLAR	**1.214**	**1.158**	**989**	**858**	**803**	**1.136**	**1.218**	**1.602**	**1.908**	**1.998**	**2.008**
KİTLER	1.214	1.158	989	858	803	1.136	1.218	1.413	1.628	1.711	1.717
BOTAŞ - BORU HATLARI İLE PETROL TAŞIMA A.Ş.	247	303	352	377	356	624	713	924	1.115	1.237	1.237
EÜAŞ-ELEKTRİK ÜRETİM A.Ş.	275	203	117	44	10	0	0	0	0	0	0
TEDAŞ-TÜRKİYE ELEKTRİK DAĞITIM A.Ş.	436	436	365	308	275	287	249	218	210	192	189
TEİAŞ-TÜRKİYE ELEKTRİK İLETİM A.Ş.	255	217	156	130	161	225	256	272	303	282	291
KAMU İŞLETMELERİ	0	0	0	0	0	0	0	189	280	288	291
TÜRKSAT UYDU HABERLEŞME KABLO TV VE İŞLETME A.Ş.	0	0	0	0	0	0	0	189	280	288	291
FİNANSAL KURULUŞLAR	**3.994**	**5.028**	**5.812**	**6.370**	**7.514**	**8.715**	**8.554**	**9.095**	**9.285**	**9.141**	**9.052**
KAMU BANKALARI	3.994	5.028	5.812	6.370	7.514	8.715	8.554	7.976	8.057	7.674	7.564
İLLER BANKASI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	230	259	265	296	343	511	582	638	737	751	749
T. HALK BANKASI	1.286	1.438	1.400	1.340	1.452	1.660	1.411	1.177	1.010	928	872
T. İHRACAT KREDİ BANKASI AŞ	494	576	714	821	1.211	1.515	1.610	1.518	1.867	1.770	1.850
T. KALKINMA VE YATIRIM BANKASI AŞ	891	1.086	1.186	1.235	1.477	1.693	1.894	1.975	2.197	2.113	2.115
T. VAKIFLAR BANKASI T.A.O.	827	1.348	1.449	1.626	1.711	1.743	1.476	1.240	987	919	839
T.C. ZİRAAT BANKASI	267	322	798	1.051	1.319	1.592	1.580	1.427	1.258	1.192	1.139
BANKACILIK DIŞI	0	0	0	0	0	0	0	1.120	1.227	1.467	1.488
TÜRKİYE VARLIK FONU	0	0	0	0	0	0	0	1.120	1.227	1.467	1.488
ÖZEL	**3.379**	**3.507**	**3.416**	**3.291**	**3.256**	**3.326**	**3.236**	**3.017**	**3.097**	**3.149**	**3.190**
FİNANSAL OLMAYAN KURULUŞLAR [2]	**12**	**1**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**
ŞİRKETLER	12	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
THY - TÜRK HAVA YOLLARI AO	6	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TÜPRAŞ - TÜRKİYE PETROL RAFİNERİLERİ A.Ş.	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
FİNANSAL KURULUŞLAR	**3.367**	**3.506**	**3.416**	**3.291**	**3.256**	**3.326**	**3.236**	**3.017**	**3.097**	**3.149**	**3.190**
BANKALAR	3.367	3.506	3.416	3.291	3.256	3.326	3.236	3.017	3.097	3.149	3.190
TSKB - T.SINAI KALKINMA BANKASI AŞ	3.367	3.506	3.416	3.291	3.256	3.326	3.236	3.017	3.097	3.149	3.190
TOPLAM	**9.751**	**10.807**	**11.157**	**11.608**	**12.561**	**14.152**	**13.867**	**14.517**	**15.048**	**15.019**	**14.970**

[1] Geçici

[2] Özelleştirilme tarihlerinden sonraki dönemler için Özel Sektör altında gösterilmişlerdir.

Kaynak: https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri

2012 yılında 6.372 milyon dolar olan hazine garantili kamu dış borç stoku yıllar itibariyle artış göstererek 2021 yılının ikinci çeyreğinde 11.780 milyon dolara kadar yükselmiştir. 2012 yılında 3.379 milyon dolar olan hazine garantili özel dış borç stoku yıllar itibariyle azalış göstererek 2021 yılının ikinci çeyreğinde 3.190 milyon dolara kadar düşmüştür. Kamu ve özel hazine garantili dış borç stoku toplam olarak 2012 yılında 9.751 milyon dolar olan hazine garantili kamu

dış borç stoku yıllar itibariyle artış göstererek 2021 yılının ikinci çeyreğinde 14.970 milyon dolara kadar yükselmiştir. Kamu gelirlerinin giderlerinden az olması ortaya çıkan açıklar nedeniyle kaynak arama yoluna gitmektedir. Bu kaynağın bir kısmını iç borçlanma yolu ile ülke içinden sağlarken, bir kısmını da ülke dışından dış borçlanma yolu ile sağlamaktadır. Dış borçlanma yoluna giderken borç veren ülkeler ve uluslararası finans kurumları bir takım tavizler istemektedir. Kaynak sağlama adına bu tavizlerin verilmesi sonucu ülke ekonomisi milli olmaktan çıkarak borç veren ülkelerin güdümünde idare edilen bir ekonomi durumuna dönüşebilmektedir.

TOPLAM DIŞ BORÇ STOKUNU DEĞERLENDİRİKEN KULLANILAN RASYOLAR

Ülke ekonomilerinde dış borçların ekonomi üzerine etkileri değerlendirilirken ülke dış borçluluk rasyolarını kullanmak gerekir. Değerlendirmenin birinci amacı ülkeye gelecek olan yatırımcılara ekonomi hakkında net bir veri sunabilmektir. İkinci amacı ise ülke ekonomisinin geleceğini görebilmek için veri elde etmektir. Ülke ekonomisinin borçları değerlendirilirken toplam miktar kadar önemli olan bir diğer etkende borçların vadeleridir. Borç alınırken düşük faiz uzun vade olursa ülke ekonomisinin bu borçları çevirebilme kapasitesi artar. Ancak ülkenin borçları kısa vadeli borçlarda yoğunlaşırsa ve bu duruma birde yüksek faiz eklenirse ülke ekonomisinin dış ekonomilere karşı kırılganlığı artar tıpkı 2008 krizinde olduğu gibi ülke ekonomisi dış şoklara açık hale gelir. O nedenle ekonomin borçları değerlendirilirken vadesinin önemi çok

büyüktür. Dış borçlanma konusunda ekonomik değerlendirme yapabilmek için birçok orana ihtiyaç gerekmektedir. Bu oranlar;

Toplam Dış Borç Stoku /GSYH,

Özel Sektör Dış Borcu/GSYH,

Toplam Dış Borç Stoku/İhracat,

Dış Borç Servisi/GSYH,

Toplam Dış Borç Servisi/İhracat,

Toplam Dış Borç Faiz Servisi/İhracat,

AB Tanımlı Kamu Borç Stoku/GSYH sıralanabilir. Bu oranlardan özellikle dört tanesi ülkelerin çok borçluluk durumunun belirlenmesinde kullanılmaktadır. Bu oranlar;

Toplam Dış Borç Stoku /GSYH,

Toplam Dış Borç Stoku/İhracat,

Toplam Dış Borç Servisi/İhracat

Toplam Dış Borç Faiz Servisi/İhracat olarak sıralanmaktadır. Dış borçluluk rasyolarından çok borçluluk ölçümünde kullanılan oranları tek tek inceleyecek olursak.

Toplam Dış Borç Stoku/GSMH

Ülke risk ve güvenilirliğini etkileyen oranlardan olan Toplam Dış Borç Stoku /GSYH ülke ekonomisinin kredibilitesi hakkında bilgi vermektedir. Risk ve borç yükü incelemesi yapabilmek için bu rasyo çok önemlidir. Dünya ekonomisinde yapılan değerlendirmelerde kabul edilen IMF ve Dünya Bankasının değerlendirme ölçütleridir. IMF ve Dünya Bankası Toplam Dış Borç Stoku /GSYH oranının 30-50 arasında çıkması durumunda ülke ekonomisini orta borçlu ülke olarak sayarken bu oranın 50'nin üzerine çıkması durumunda ülke ekonomisini çok borçlu ülkeler arasında saymaktadır. Türkiye ekonomisinin Toplam Dış Borç Stoku /GSYH oranları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Yıllar	Dış Borç Stoku/GSMH
1989	30,8
1990	26,1
1991	26,7
1992	27,8
1993	29,6
1994	38,8
1995	33,6
1996	32,6
1997	33,2
1998	34,7
1999	40,6
2000	43,4
2001	56,1
2002	55,4
2003	46,9
2004	40,8

2005	34,8
2006	38,9
2007	37,9
2008	36,4
2009	42,4
2010	39,6
2011	38,3
2012	40,7
2013	42,3
2014	44,4
2015	46,5
2016	46,7
2017	52,6
2018	53,6
2019	54,8
2020	60,4
2021	58,3

Kaynak: https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri

Tabloda görüldüğü gibi 1989 yılında Toplam Dış Borç Stoku /GSYH oranı %30,8 gerçekleşerek orta borçlu ülke olarak tespit edilmiştir. 2000 yılında %43,4'e çıkan bu oran 2001 yılı itibariyle %56,1 seviyesine çıkarak ülke ekonomisi çok borçlu ülkeler arasında yer almıştır. 2002 yılında %55,4 ile ekonominin çok borçlu ülkeler arasında yer alması devam etmiştir. 2003 yılında %46,9 ile orta borçlu ülkeler arasında yer almıştır ve bu durum 2016 yılına kadar devam etmiştir. 2016 yılında %46,7 oranıyla orta borçlu ülke konumunda olan ülke ekonomisi 2017 yılında %52,6, 2018 yılında %53,6, 2019 yılında %54,8, 2020 yılında %60,4 oranıyla ve son olarak 2021 yılında %58,3 oranıyla çok borçlu ülkeler arasında yer almıştır

İhracat/Toplam Dış Borç Rasyosu

Ülke risk ve güvenilirliğini etkileyen oranlardan ikincisi olan Toplam Dış Borç Stoku /İhracat ülkenin ihracat gelirlerinin toplam borç stoku üzerindeki etkileri verebilmektedir. Dünya ekonomisinde yapılan değerlendirmelerde kabul edilen IMF ve Dünya Bankasının değerlendirme ölçütleridir. IMF ve Dünya Bankası Toplam Dış Borç Stoku /İhracat oranının 165-275 arasında çıkması durumunda ülke ekonomisini orta borçlu ülke olarak sayarken bu oranın 275'in üzerine çıkması durumunda ülke ekonomisini çok borçlu ülkeler arasında saymaktadır.

Dış Borç Stoku/İhracat

Yıllar	Dış Borç Stoku (milyon $)	İhracat (FOB) (milyon $)	D.Borç Stoku/ İhracat (%)
2000	118.503	27.775	426,7
2001	113.560	31.334	362,4
2002	130.164	36.059	361,0
2003	145.000	47.253	306,9
2004	162.261	63.167	256,9
2005	170.594	73.472	232,2
2006	185.019	74.659	247,8

Kaynak: Ahmet Turan Adıyaman

https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423911618.pdf

Tabloda görüldüğü gibi 2000 yılında Toplam Dış Borç Stoku /İhracat oranı %426,7 gerçekleşerek çok borçlu ülke olarak tespit edilmiştir. 2001 yılında %362,4'e düşen bu oran 2002 yılı itibariyle %361, 2003 yılı itibariyle %306,9 seviyesinde gerçekleşerek ülke ekonomisi çok borçlu ülkeler arasında yer almıştır. 2004 yılında

%256,9, 2005 yılında %232,2 ve 2006 yılında %247,8 oranı ile orta borçlu ülkeler arasında yer almıştır.

Toplam Dış Borç Servisi/İhracat Rasyosu

Ülke risk ve güvenilirliğini etkileyen oranlardan üçüncüsü olan Toplam Dış Borç Servisi /İhracat ülkenin dış borç karşılama oranı olarak da bilinir. Dünya ekonomisinde yapılan değerlendirmelerde kabul edilen IMF ve Dünya Bankasının değerlendirme ölçütleridir. IMF ve Dünya Bankası Toplam Dış Borç Servisi /İhracat oranının 18-30 arasında çıkması durumunda ülke ekonomisini orta borçlu ülke olarak sayarken bu oranın 30'un üzerine çıkması durumunda ülke ekonomisini çok borçlu ülkeler arasında saymaktadır.

Türkiye'nin Dış Borç Göstergeleri

Borçluluk Göstergeleri	Çok Borçlu Ülke Sınırı	Orta Derece Borçlu Ülke Sınırı	Türkiye'nin Dış Borç Göstergeleri				
			2000	2001	2002	2005	2009
Toplam Dış Borç Servisi/İhracat	30'un üzeri	18-30	78,9	78,6	80,2	49,5	57

Kaynak: Devlet Borçları, Editörler Fazıl Tekin, Şebnem Tosunoğlu, Anadolu Üniversitesi AÖF yayını, Sf. 136.

Tabloda görüldüğü gibi 2000 yılında Toplam Dış Borç Servisi /İhracat oranı %78,9 gerçekleşerek çok borçlu ülke olarak tespit edilmiştir. 2001 yılında %78,6'ya düşen bu oran 2002 yılı itibariyle %80,2 gerçekleşmiş, 2005 yılı itibariyle %49,5 seviyesinde

gerçekleşmiş ve 2009 yılı itibariyle %57 seviyesinde gerçekleşerek ülke ekonomisi çok borçlu ülkeler arasında yer almıştır.

Toplam Dış Borç Faiz Servisi/İhracat Rasyosu

Ülke risk ve güvenilirliğini etkileyen oranlardan dördüncüsü olan Toplam Dış Borç Faiz Servisi /İhracat ülkenin dış borcun maliyetinin ölçülmesinde kullanılan oran olarak bilinmektedir. Dünya ekonomisinde yapılan değerlendirmelerde kabul edilen IMF ve Dünya Bankasının değerlendirme ölçütleridir. IMF ve Dünya Bankası Toplam Dış Borç Faiz Servisi /İhracat oranının 12-20 arasında çıkması durumunda ülke ekonomisini orta borçlu ülke olarak sayarken bu oranın 20'nin üzerine çıkması durumunda ülke ekonomisini çok borçlu ülkeler arasında saymaktadır.

Türkiye'nin Dış Borç Göstergeleri

Borçluluk Göstergeleri	Çok Borçlu Ülke Sınırı	Orta Derece Borçlu Ülke Sınırı	Türkiye'nin Dış Borç Göstergeleri				
			2000	2001	2002	2005	2009
Toplam Dış Borç Faiz Servisi/İhracat	20'nin üzeri	12-20	22,7	22,8	17,8	10,8	10,1

Kaynak: Devlet Borçları, Editörler Fazıl Tekin, Şebnem Tosunoğlu, Anadolu Üniversitesi AÖF yayını, Sf. 136.

Tabloda görüldüğü gibi 2000 yılında Toplam Dış Borç Faiz Servisi /İhracat oranı %22,7 gerçekleşerek çok borçlu ülke olarak tespit edilmiştir. 2001 yılında %22,8'e çıkan bu oran ülke ekonomisini çok

borçlu ülke olarak belirlemiştir. 2002 yılı itibariyle %17,8 gerçekleşmiş, 2005 yılı itibariyle %10,8 seviyesinde gerçekleşmiş ve 2009 yılı itibariyle %10,1 seviyesinde gerçekleşerek ülke ekonomisi orta borçlu ülkeler arasında yer almıştır.

Kişi Başına Toplam Kamu Borcu

Ülke ekonomisinde kişi başına düşen kamu borcu önemli yer tutmaktadır. Türkiye ekonomisinde kişi başına gelir olarak 1985 yılında 1,330 dolar olarak gerçekleşirken, 1985 yılında kişi başına borç 928 dolar olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına gelir olarak 1989 yılında 1959 dolar gerçekleşirken, kişi başına düşen borç 1091 dolar olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına gelir rakamı 1990 yılında 2,682 dolara yükselirken hemen hemen aynı oranda kişi başına borç rakamı da 1 milyar 128 milyon dolara yükselmiştir. Kişi başına gelir olarak 1995 yılında 2759 dolar gerçekleşirken, kişi başına düşen borç 1558 dolar olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına gelir olarak 2000 yılında 2986 dolar gerçekleşirken, kişi başına düşen borç 2530 dolar olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılı sonuna kadar kişi başına gelir, sürekli olarak kişi başına borcun üzerinde kalmıştır. 2001 yılında ise kişi başına gelir 2,219 dolarda kalırken, başına borç 2,918 dolara yükselerek kişi başına düşen gelirden fazla olmuştur. Bu durum 2001 krizi sonrası ekonomin ne kadar kötü etkilendiğinin göstergesidir.

Tablo 12. Türkiye'de Kişi Başına Toplam Kamu Borcu (1985-2001)

Yıllar	İç Borçlar	Dış Borçlar	Kişi Başına Gelir	Borçlar
	(Milyar Dolar)		(Dolar)	
1985	12,1	25,6	1,330	928
1986	13,9	32,2	1,462	896
1987	16,9	40,3	1,636	1,089
1988	15,7	40,7	1,684	1,050
1989	18,1	41,7	1,959	1,091
1990	19,5	49	2,682	1,218
1991	19,2	50,4	2,621	1,214
1992	22,7	55,5	2,708	1,339
1993	24,7	67,3	3,004	1,548
1994	20,6	65,5	2,184	1,424
1995	22,8	73,2	2,759	1,558
1996	29,2	79,6	2,928	1,738
1997	30,6	84,1	3,079	1,849
1998	37,1	96,3	3,255	2,111
1999	42,4	102,1	2,879	2,265
2000	54,2	119,6	2,986	2,530
2001	83,3	115,1	2,219	2,918

Kaynak: Merkez Bankası

2018 yılında Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın açıkladığı verilere göre Türkiye ekonomisinin dış borç stoku 448 milyar dolar olmuştur. Dış borç stokunun 331 milyar doları özel kesim dış borç stoku olurken kamu kesimi dış borç stoku 137 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Toplam kamu borcunun nüfusa oranlanması ile bulunan kişi başına kamu borcu 259 dolar olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılı itibariyle dolar kuru 5,20 olarak ele alındığında kişi başına düşen kamu borcu 1346 TL olarak ortaya çıkmaktadır. Dolardaki kur artışının devam etmesi durumunda kişi başına düşen kamu borcu TL bazında gittikçe yükselecektir. 2019 yılı itibariyle kamu borç stoku artmaya devam etmiş ve kamu borç stoku TL bazında 1 trilyon 260 milyar 725

milyon TL olmuştur. Dünya bankası 2019 yılı borç istatistiklerine göre düşük ve orta gelirli 120 ülke arasında Türkiye 2019 yılı sonu itibariyle 440.9 milyar dolarlık dış borç stoku ile en çok borcu olan 6 ülke oldu. Aynı zamanda en çok dış borcu olan 10 ülke arasında dış borç stoku/MG oranı %59 olarak gerçekleşti. Çok borçlu ülkeler arasında Arjantin %65 oran ile 1 sırada yer alırken Türkiye ikinci sırada yer aldı. 2021 yılı itibariyle kamunun dış borç stoku 169.764 milyar dolar olmuştur. Dolar kurunun 12 TL nüfusun 82 milyon olarak alınması sonucu bulunan kamunun kişi başına dış borç stoku 24 bin 843 TL olmuştur.

BORÇLANMANIN ASGARİ DÜZEYLERE İNDİRİLMESİ İÇİN YAPILABİLECEKLER

Ülke ekonomilerinde yabancı kaynak olarak bulunan borç sorunu sürekli sıkıntı yaratmaktadır. Borçlanmanın maliyeti nedeniyle ülke kaynaklarının büyük bir kısmı borç anapara ve faiz ödemelerine gitmektedir. Borç sorununun ülke ekonomisi içinde çözüme kavuşturulması ekonomiye büyük bir kaynak sağlayacaktır. Bu sorunun çözümü konusunda birçok ekonomist görüş belirtse de biz burada önemli olan beş tanesi hakkında kısa kısa bilgiler aktaracağız.

Borçların asgari düzeye indirilmesinde sunabileceğimiz çözüm önerileri;

- Kamu gelirlerinin arttırılması

- Kamu giderlerinin azaltılması

- Konsolidasyon
- Monetizasyon
- Alternatif borçlanma araçları olarak sayabiliriz.

Kamu Gelirlerinin Arttırılması

Ülke ekonomilerinde kamu harcamalarını karşılamak için başvurulan birinci yol kamu gelirleridir. Kamu gelirleri sürekli ve sağlıklı olarak toplanabilirse kamu harcamalarını karşılamada etkili olacaktır. Kamu gelirlerinin toplanmasında ilk hedefin gelir alınan kesimleri gerçekçi ve düzgün bilgilendirmek gerekmektedir. Bu şekilde gelir sağlanan kesimler ödemelerini düzgün biçimde yaparken aynı zamanda gelirlerin sürekliliği de sağlanmış olacaktır. Özellikle ekonomi içinde büyük oralara ulaşan kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması gerekmektedir. Böylelikle kayıt altına alınan gelir sağlanacak kesimlerin etkisi ile gelir artışı sağlanabilecektir.

2020 Yılı Merkezi Yönetim Bütçesi Gelir Hedefleri (Milyon TL)

Kamu Gelirleri	2020 Yılı Hedef	GSYH Payı %
Bütçe Gelirleri	956.588	19,6
Genel Bütçe Gelirleri	936.635	19,2
Vergi Gelirleri	784.602	16,1
Vergi Dışı Diğer Gelirler	152.033	3,1
Özel Bütçeli İdarelerin Öz Gelirleri	12.464	0,3
Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların Gelirleri	7.488	0,2

Kaynak: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/10/MYB_Gerceklesmeleri-ve-Bekelntiler-Raporu_2020.pdf

Türkiye ekonomisinde kamu gelirleri içinde en çok paya sahip olan vergi gelirleri birçok nedene dayalı olarak arttırılamamaktadır. Ülke ekonomisi içinde 2020 yılı için hedeflenen vergilerin GSYH hasılaya oranı %16,1 iken vergi dışı diğer gelirlerin GSYH hasılaya oranı %3,1, özel bütçeli idarelerin öz gelirlerinin GSYH hasılaya oranı %0,3 olurken Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların gelirlerinin GSYH hasılaya oranı %0,2 olarak hedeflenmektedir. Bu yönüyle incelendiğinde ülkede kamu gelirlerinin GSYH içindeki payının çok küçük olduğu görülmektedir. Bu pay arttırılmadığı sürece ülke gelirlerinin kamu harcamalarını karşılaması mümkün değildir.

Kamu Harcamalarının Azaltılması

Ülke ekonomileri içinde devlet varlığını sürdürürken buna bağlı olarak bir takım harcamalar yapmak zorunda kalmaktadır. Özellikle azgelişmiş ülkelerde devletin ekonomi içindeki payı arttıkça buna paralel olarak kamu harcamalarının da payı artmaktadır. Bu harcamaların yanında hantal kamu ekonomisi nedeniyle ortaya çıkan gereksiz harcamaların payanında yükselmesi kamu gelirlerinin kamu harcamalarını karşılayamaz duruma gelmesine neden olmaktadır. Ülkemizde yapılan özelleştirmeler ve kamunun payını azaltma yolundaki çabalara rağmen kamu yönetiminde söz sahibi olan iktidarların partizanca kamu harcamaları yapmaları sonucunda devletin ekonomideki payı azalmış fakat kamu harcamalarının payı artış göstermiştir.

Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderleri

Milyon TL	2019	2019 Ocak Haziran	2020 Hedef	2020 Ocak Haziran	2019% Ocak Haziran	2020 % Ocak Haziran	2020/2019% Ocak Haziran
Personel Giderleri	249.892	125.836	282.488	145.945	50,4	51,7	16,0
Sosyal Güv. Kur. Dev. Pr. Giderleri	43.045	21.675	48.120	24.261	50,4	50,4	11,9
Mal ve Hizmet Alım Giderleri	84.363	31.914	75.550	35.588	37,8	47,1	11,5
Faiz Giderleri	99.940	50.744	138.940	71.257	50,8	51,3	40,4
Cari Transferler	400.316	199.269	451.122	239.129	49,8	53,0	20,0
Sermaye Giderleri	80.717	30.964	56.607	32.642	38,4	57,7	5,4
Sermaye Transferleri	16.316	7.329	6.784	2.286	44,9	33,7	-68,8
Borç Verme	25.438	13.836	27.087	13.754	54,4	50,8	-0,6
Yedek Ödenek	0	0	8.764	0			
Toplam	1.000.027	481.567	1.095.461	564.862	48,2	51,6	17,3

Kaynak: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/10/MYB_Gerceklesmeleri-ve-Bekelntiler-Raporu_2020.pdf

Kamu kesiminin büyüklüğü her zaman tartışma konusu olmasına rağmen zamanda bir yolculuk yapıldığında dünya ülkelerinden birçoğunda kamu kesiminin ekonomi içindeki payı artmıştır. Burada ekonomi içinde devletin payının artmasından çok tartışılması gereken kamu harcamalarındaki düzensizliktir. Kamu harcamalarının kalemleri arasına bakacak olursak en yüksek harcama kalemi cari harcamalarla, cari transferlerden oluşmaktadır. Bunu izleyen bir büyük harcama kalemi de faiz giderleridir. Cari transferler 2019 yılı itibariyle 400.316 milyon TL, cari harcamalar 249.892 milyon TL ve faiz giderleri 99.940 milyon TL olmuştur. Cari transferlerin içinde yer alan gereksiz harcamalardan kamu zararı gibi harcamalar alınacak tasarruf tedbirleri ve etkin bir yönetim anlayışı ile yok edilebilir. Bu durumda kamu harcamalarında büyük bir azalma meydana gelirken kaynak

kullanımı rahatlayacaktır. Kamu harcamalarının büyük bir kısmını oluşturan faiz giderleri borç yönetiminin başarılı uygulanması sonucunda en aza indirilebilir. Kamu harcamalarında gereksiz olan harcamaların yok edilmesi sağlanabilirse ekonomide ortaya çıkabilecek olan doğal afet ve savaş gibi olağanüstü durumlardan sosyal devlet anlayışı ile daha kolay mücadele etme şansı olacaktır.

Konsolidasyon

Borç konsolidasyonu, birden fazla borç yükümlülüğünün daha düşük faiz oranı yapısı, kullanım süresi vb. gibi uygun vade yapısına sahip yeni bir kredide birleştirilmesi anlamına gelir. Burada yeni krediden alınan tutar diğer borçların ödenmesinde kullanılır. Ülke ekonomilerinde ortaya çıkan kriz dönemlerinde konsolidasyon gerçekleştirilebilir. Türkiye ekonomisi de özellikle 1980 yılı sonrası ekonomik kriz dönemlerinden sonra harcama yönlü tedbirlerin alındığı birçok konsolidasyonla karşılaşmıştır. Türkiye özellikle 1983 yılı, 1994 yılı ve 2001 yılı itibariyle kısa vadeli borçların getirdiği yük nedeniyle konsolidasyona başvurmak zorunda kalmıştır. 2001 yılında yapılan konsolidasyona rağmen 2002 yılı itibariyle ülkenin toplam dış borç stokunun %13'nün kısa vadeli borçlardan oluşmakta iken özellikle iç borçların %90 kısa vadeli borçlardan oluşmaktaydı. Ülke ekonomisi borç anapara ve faiz ödemelerini uzun döneme yaymasına rağmen tekrardan kısa vadeli borçlanmaya gitmesi yapılan konsolidasyon anlaşmalarının boşa gitmesi demek olacaktır. Kamu borç yükü Türkiye ekonomisinde GSMH %80'nine ulaşmış bulunmaktadır. 2021 yılı itibariyle

Toplam Dış Borç Stoku/GSMH oranı 58.3 seviyesine ulaşarak içinden çıkılamaz bir hale gitmektedir. Bu nedenle mali konsolidasyonun ekonomide artık uygulanması kaçınılmazdır. Konsolidasyon uygulamasından sonra yapılabilecek en önemli uygulama gereksiz kamu harcamalarından kurtulmak ve yapılan yolsuzlukların önüne geçmek olacaktır.

Konsolidasyon kararı alan bir devlet, o an için bu borçların faizini dahi ödeyemeyecek durumdadır. İleriki yıllarda kendini düzeltip borçlarını kapatsa dahi, konsolidasyon işlemi, o ülkenin uluslararası kredi notunu ve prestijini düşürür

Monetizasyon

Azgelişmiş ülke ekonomilerinde borçlanma yolu ile kaynak arama çok fazla kullanılmaktadır. Kamu borçlarının ödenemez duruma gelmesi sonucunda borçların Azgelişmiş ülke Merkez Bankaları tarafından para basma yolu ile kapatılması monetizasyon olarak adlandırılmaktadır. Türkiye ekonomisinde zaman zaman parasal taban genişletilerek iç borçların kapatılması yoluna gidilmektedir. Ama iç borçların tamamının para basarak bir defada kapatılması monetizasyon tanımıyla daha çok örtüşmektedir. Türkiye ekonomisinde yapılan vadesi geldikçe ödenemeyen iç borçların parasal taban genişletilerek yani para basılarak ödenmesidir. Parasal tabanın genişlemesi kontrol altına alınmazsa ekonomide para arzının artmasıyla birlikte enflasyonist baskı da artacaktır. Borçların tamamının bir defada para basarak ödenmesinin sonucunda ülke ekonomisi hiper enflasyonla da karşılaşabilir.

Türkiye ekonomisinde hazinenin ödeme takviminin aksamaması için MB 2001 yılı öncesinde hazineye her yıl olmak üzere bütçe yasasındaki ödenekler toplamının %15'i kadar vadeli avans vermekteydi. 2001 krizi sonrasında bu uygulama kaldırıldı. MB bu süreçten sonra reeskont kredisi ve yatırım kredisi adı altında heö bankacılık kesimini, hem de reel kesimi para basarak finanse etmeye başladı. Para basımı yaparak borçların çevrilmeye çalışılması en son başvurulacak yöntemlerden olmalıdır. Parasal tabanın genişlemesi ile ortaya çıkacak aksaklıklar nedeniyle ekonomi içinden çıkılamaz bir krize girebilir.

Alternatif Borçlanma Araçları

Ülke ekonomilerinde genel kural kamu harcamalarının kamu gelirleri ile karşılanması, dış satımın dış alımı karşılaması ve tasarrufların yatırımlara eşit olmasıdır. Denge unsuru olarak ekonomik sızıntılarla, ekonomik enjeksiyonların birbirine eşit olması gerekir(S+T+IM=I+G+EX). Azgelişmiş ülke ekonomilerinde siyasal iktidarların çok değişmesi nedeniyle ortaya çıkan ekonomiye güvensizlik unsuru tasarrufların daha çok altın ve dövize yapılmasını getirmektedir. Yastık altı olarak bilinen bu durum ülke ekonomisinin yatırımlarında azaltma yaratarak ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir.

Türkiye ekonomisinin tasarrufları yatırıma dönüştürmede başarılı olduğu söylenemez. Ülke ekonomisinde bireylerin elinde 5000 ton altın olduğu tahmin edilmektedir. Bu altın miktarı ekonomide sağlanacak güven unsuru ile yatırımlara dönüştürülebilirse

ekonomik büyüme sonucu ülke dış borçlarının ödenmesi kolaylaşabilecektir. Son dönemde çıkarılan altın ve döviz hesaplarına rağmen ülkemizde ekonomik dalgalanmaların çok olması nedeniyle yastık altı altın ve döviz miktarı gittikçe artmaktadır. Ülke elinde çok fazla kaynak olmasına rağmen ekonomik işleyişe dahil edilememesi sonucu kamu borçlarının artmasını ve ödeme zorluğunu bir türlü aşamamaktadır.

Bir diğer yöntem ise ekonomide güven ortamı sağlanarak sağlam güvenilir araçlarla yurt dışında çalışan işçilerin döviz mevduatlarını ülkeye çekmek olabilir. Bu sayede elde edilecek uzun vadeli büyük bir kaynak dış borçların çevrilmesinde kullanılabilecektir. Son dönemde Türkiye'de uygulamaya konulan Dövize Çevrilebilir Mevduat ile döviz mevduatlarının TL çevrilmesi ve dışardan döviz girişini teşvik etmesi amaçlanmıştır. Hazine tarafından kur garantisi verilen bu mevduatlar ülke ekonomisinde bir kaynak olarak kullanılabilecektir. Ama burada dikkat edilmesi gereken durum parasal tabandaki genişleme nedeniyle ortaya çıkabilecek enflasyonist baskı ve anapara ile kur farkı ödemelerinin hazine üzerinde büyük bir yük oluşturmasıdır. Ülke ekonomisi doğru ekonomik politikalarla, ekonomide sağlanabilecek güven ortamıyla ve kaynakların yatırımlarda kullanılması sonucu bu riskler ortadan kaldırılabilir.

KAYNAKÇA

AÇBA, S., (1994) Devlet Borçlanması, Afyon, Kocatepe Üniversitesi Yayınları No:1.

AKALIN, G., (2002) Türkiye'de Ekonomik, Politik Kriz ve Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci, Ankara, Yimder Yayınları.

AKDİŞ, M., (1995) Faiz Politikalarının Enflasyon Üzerindeki Etkileri ve Türkiye, Ankara, Yimder Yayınları.

AKDİŞ, M., (2000) Global Finansal Sistem, Finansal Krizler ve Türkiye, İstanbul, Beta Yayınları Beta Yayınları.

AKDOĞAN, A., (1989) Kamu Maliyesi, Ankara, Gazi Kitabevi Yayıncılık 3. Baskı.

AKDOĞAN, A., (2017) Kamu Maliyesi, Ankara, Gazi Kitabevi Yayıncılık 18. Baskı.

ARIN, T., (1996) Yeni Dünya Düzeni ve Uluslararası Kuruluşların Kalkınma Stratejileri, Ekonomiye Soldan Bakış, İstanbul, Beta Yayınları.

EKER, A., MERİÇ, M., (2000) Devlet Borçları, İzmir.

BAĞCI, H., (2001) Kamu Borçları ve Türkiye İçin Bir Değerlendirme, Sermaye Piyasası Kurulu, Tofaş Plaka Matbaa, Yayın No:135.

BALKAN, N.,. (1994) Kapitalizm ve Borç Krizi, Ankara, Güzem Yayınları.

BAŞKAYA, F., (1997a) Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü, Ankara, Seçkin Yayınları.

BAŞKAYA, F., (1997b) Paradigmanın İflası, İstanbul, Doz Basım ve Yayıncılık, 5. Baskı.

BORATAV, K., (1989) Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985), İstanbul, Beta Yayınları.

BULUTOĞLU, K., (2004) Kamu Bütçesi Kamu Harcamaları Kamu Borçları, İstanbul, Batı Türkeli Yayıncılık.

DERDİYOK, T., (1993) Türkiye'de Dış Borç Yönetimi, Doktora Tezi, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara, Hazine Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayını

EĞİLMEZ, A.M., (1997) IMF Dünya Bankası ve Türkiye, İstanbul, Türkmen Yayınları.

ERGİNAY, A., (1990) Kamu Maliyesi, Ankara, Savaş Yayınları, 13.Baskı.

EKER, A., (1994) Devlet Borçları (Kamu Kredisi), İzmir, Dokuz Eylül İİBF.

EVGİN, T., (2002) Dünden Bugüne Borçlarımız, Ankara, Gazi Kitabevi Yayınları.

GÜVEN, S., (1998) Türk Ekonomisi Üzerine Amerikan Kalkınma Reçeteleri, Bursa Ezgi Kitabevi Yayınları.

İNCE, M., (1996) Devlet Borçlanması (Kamu Kredisi), Ankara, Seçkin Yayınevi.

İNCE, M., (2001) Devlet Borçları ve Türkiye, Ankara, Gazi Kitabevi Yayınları.

İYİBOZKURT, E., (1997) Güncel Ekonomik Sorunlarımız, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları.

KARA, M.-AYDOĞUŞ İ. (2000) Ekonomik Sonuçlar Açısından Türkiye'nin Dış Borçlanma Sorunu ve Çözüm Arayışları, İstanbul, Selis Yayınları.

KARABULUT Ş., (2000) Kamu Politikalarında Mali ve İktisadi Dönüşüm: Yerelden Globale Teori Beklentiler Uygulama, Ankara, Gazi Kitabevi.

KARLUK, R., (2002) Türkiye Ekonomisi, İstanbul, Beta Yayınları, 7.Baskı.

KEPENEK, Y.-YENTÜRK, N. (2000) Türk Ekonomisi, İstanbul, Selis Yayınları.

ODABAŞI, Y., YILMAZ Z., (2016) Türkiye Ekonomisi Geçmişten Günümüze, Kütahya, Academia Yayınevi.

ORTAYLI, İ., (1998) Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfusu, İstanbul, Beta Yayınları

PEHLİVAN, O., (2020) Kamu Maliyesi, Trabzon.

SARİ, M., (2004) Borç Yönetimi ve Uygulamaları Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü Ankara.

SELÇUK, F., (1997) Con Ahmet'in Devri Daim Makinesi, Ankara, Seçkin Yayınları.

SERTEL, Y., (1988) Türkiye'de Dışa Dönük Ekonomi ve Çöküşü, İstanbul, Beta Yayınları.

SEYİDOĞLU, H., (1992) Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük, Ankara, Güzem Yayınları, No:4.

SÜGÜN, T., (2002) Ekonomik İstikrar Politikaları Açısından Kamu Finansman Dengesi ve Türkiye:1990-2000,Sos.Bil.Ens. Basılmamış Y.Lisans Tezi, Denizli:P.Ün.

ŞAHİN, H., (2002) Türkiye Ekonomisi, Bursa, Ezgi Kitabevi.

ŞANLI, U., (2002) Borç Kapanı: IMF, İstanbul, Selis Yayınları.

ŞEKER, M., Kamu Maliyesi İstanbul Üniversitesi AÖF.

ŞENESEN, G., (2002) 1980-2001 Türkiye'de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Etkileri, Tesev Yayınları.

FAZIL T., ŞEBNEM T., (2012) Devlet Borçları Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları.

TEZEL, Y., (1994) Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, İstanbul, Doz Basım ve Yayıncılık.

TÜRK, İ., (2002) Kamu Maliyesi, Ankara, Turhan Kitabevi.

ULUATAM, Ö., (1981) Enflasyon ve Devlet Gelirleri, Ankara, SBF Yayınları, No:462.

ULUSOY, A., (2001) Devlet Borçlanması, Trabzon, Derya Kitabevi Yayınları

ULUSOY, A., (2004) Devlet Borçlanması, Trabzon.

YELDAN E., Türkiye Ekonomisinde Dış Borç Sorunu ve Kalkınma Stratejileri Açısından Analizi, https://www.calismatoplum.org/makale/turkiye-ekonomisinde-dis-borc-sorunu-ve-kalkinma-stratejileri-acisindan-analizi

ADIYAMAN, A.T., Dış Borçlarımız ve Ekonomik Etkileri, https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423911618.pdf

TÜRMOB, Faiz Raporu, https://www.turmob.org.tr/ekutuphane/detailPdf/27136c7c-6607-464b-9ef6-4b9831bd05f4/turmob-faiz-raporu

BAŞARAN, F., (2001) Toplantı Sonuç Raporu-Vergi Ödemeyen Yurttaşların Kamu Harcamaları Üzerindeki Hak ve Sorumlulukları, Friedrich Ebert Vakfı Yayınları.

DİKMEN,N., Osmanlı Dış Borçlarının Ekonomik ve Siyasi Sonuçları https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/30059

ERKAN,Ç., ve DİĞERLERİ Türkiye'nin Dış Borçlanma Analizi, https://www.avekon.org/papers/483.pdf

ERTUĞRUL, A., (1982) Kamu Açıkları Para Stoku ve Enflasyon, Yapı Kredi Yayınları.

EVGİN, T., (1996) Dış Borçlanma ve Dış Borçlarımızla Yapılan Düzenlemeler, Ankara, Gazi Ün. İ.İ.B.F, Ekonomik Yaklaşım, Sayı: 23.

ŞEKER, M., Dış Borçlanmaya Teorik bir Bakış ve Dış Borçların Ekonomik Etkileri,
https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosyoekonomi/issue/21063/226795

İSO. (2002) 500 Büyük Sanayi Kuruluşu, İSO Dergisi, Ağustos-2002.

TEMEL, A.-KELLECİ, M. (1995) Milli Gelirin Fonksiyonel Dağılımındaki Gelişmeler (1980-1994), Ankara, Yeni Türkiye Dergisi, Sayı:6.

TAŞAR, M. O., Azgelişmiş Ekonomilerde Dış Borçlanma ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme,
https://dergipark.org.tr/tr/pub/suhfd/issue/26618/280625

TÜREL. O., (2001) Trajik Monologlar veya Mali Sorumsuzluğun İki Yüzyılı, Ankara, Mülkiye Dergisi, Ocak-Şubat 2001, sayı:226.

QUATAERT, D., (2000) Düyun-u Umumiye'nin İstihdam Politikaları, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Toplumsal Tarih Dergisi, Sayı:70.

ZERENLER M., Devletin Dış Borçlanmasının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri,
https://dergipark.org.tr/tr/pub/susead/issue/28438/302943
https://www.mahfiegilmez.com/2020/06/para-basmann-sonuclar.html
https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/06/Genel-Faaliyet-Raporu-2020.pdf
http://www.die.gov.tr/ieyd/indeks/icborc.asp
http://www.die.gov.tr/ieyd/indeks/disbrc/db1.asp
http://www.netbul.com/superstar/ozeldosyalar/ekonomi/ekodosya/borclar.asp
http://www.mahfiegilmez.nom.tr
http://www.hazine.gov.tr/stat/yillik-borc.htm
http://www.hazine.gov.tr/duyuru/basin/takas_fiyat.htm
http://www.gelirler.gov.tr/gelir2.nsf
http://www.hazine.gov.tr/stat/83y-2002.htm
http://www.ileri2002.org/isikli4.htm
http://www.kyd.org.tr/downloads/kurumsalrapor.doc
http://www.aso.org.tr/asomedya/eylül2002/forumeylül2002/html
http://www.toplumsalbellek.org.tobbsavurgan.htm
http://www.basbakanlık.gov.tr/meg/kamumaliyesi.htm
https://www.investopedia.com/terms/d/debt.asp
https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri
https://fulyagurbuz.com/2021/03/31/turkiyenin-dis-borc-stoku-450-milyar-dolara-yukseldi/
Ekonomik Rapor TÜRMOB https://turmob.org.tr › ekutuphane › download

https://www.dunya.com/kose-yazisi/kamuda-asil-mesele-tasarruf-mu-israf-mi/627592

https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/temel+faaliyetler/para+politikasi/merkez+bankasi+faiz+oranlari/faiz-oranlari

https://www.mahfiegilmez.com/2016/09/gelir-daglmnda-son-durum.html

https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-ve-Yasam-Kosullari-Arastirmasi-2020-37404

https://tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2021/77ER.pdf

https://www.mahfiegilmez.com/2018/01/2017-kamu-finansman-acsndan-ilginc-bir.html

https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423911618.pdf

https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/10/MYB_Gerceklesmeleri-ve-Bekelntiler-Raporu_2020.pdf

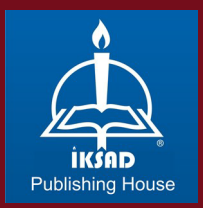

ISBN: 978-625-8423-07-5